

III. ÉVFOLYAM • POSTARINA PLACENA U GOTOVOM • 1934 SZEPTEMBER

9 KALANGYA

Milkó Izidor emlékére

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNÉL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDÉ FERENC

TARTALOM:

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Milkó Izidor	609
FENYVES FERENC: Dóri bácsi	612
MILKÓ IZIDOR: A költő király és a királyi költő	615
" " A föld alatt	619
" " afonizmaiból	626
HAVAS KÁROLY: Milkó Izidor	629
LUCIA: „Ketten“	632
KÉKY LAJOS: Milkó Izidor munkáiról	636
BRÓDY MIHÁLY: Halotti beszéd Milkó Izidor temetésén	639

KENDE FERENC: Balázs Árpád (Tanulmány)	641
ARATÓ ENDRE két verse	644
CSUKA JÁNOS: A szokól rendeltetése, célja és ereje	645

KISEBBSÉGI KULTÚRALET:

HAVAS KÁROLY: Kurucz Feja Dávid	654
BATTA PÉTER: Az első lépés a néprajzi múzeum megteremtése felé	656

DUDÁS KÁLMÁN: Táriaton (Vers)	664
RADÓ IMRE: Mélypont alatt (Regény, folytatás)	665

LATHATAR:

HAVAS KÁROLY: A jugoszlávai németiség kulturális kérése a Wolkswart munkájában	677
CS. J.: A Letopisz julius—augusztusi kettős száma	680
SZIRMAY KÁROLY: Harlem, a néger newyorki gettója	682
HERCEG JÁNOS: Paul de Kruif: Akik életünkért harcoltak	684
UJHELYI MIKLÓS: Illja Ehrenburg: Lasik Rotischwantz	686
UJHELYI MIKLÓS: Max Brod: Reubeni herceg	687
Kalangya hírei	688

Milkó Izidor

A Kalangya számára írta: Kosztolányi Dezső

I.

Az első író, kit életemben láttam, Jámbor Pál volt, Hia-dor, Petőfi kortársa s ellenfele, aki már meggörnyedve, ráncosan, aranyzárga arccal bandukolt szülővárosom uccáján, vásott ruhában, kezében ernyővel. Később, amikor hét éves lehettem, megmutatták nekem Milkó Izidort is. Ő volt a második író, akit életemben láttam.

II.

Mögötte akkor már tisztos irodalmi mult állt, több könyv, melyet kitérő emberek is elismeréssel fogadtak. Tudták róla, hogy Vajda János, Reviczky Gyula, Vadnay kortársa. Emlegették édes »tárcaleveleit«, elmésségét, műveltségét. Alig írt már a budapesti lapokba, a helyi újságokba is csak alkalmasszerűen, amikor a szerkesztők megrohmozták. De semmi keserűség nem érzett rajta. Vidáman járkált közöttünk, akik fölneztünk rá, beszélgetett a városi urakkal, akik tisztelték, megfordult társaságokban, kávéházakban, ahol kellemes megjegyzéseivel szórakoztatta asztaltársait, anélkül, hogy bármikor is szóba hozta volna az irodalmat. Noha barátjai, akikkel együtt kezdte pályafutását, már rég elhaltak mellőle, izzig-vérig korszerű embernek látszott. Szubotícán élt mindig. Nyárfelé vette angol bőrdíjait, becsomagolt, eltűnt, két vagy három hónap múlva érkezett vissza s akkor tudtuk meg, hogy Rómában vagy Párisban járt, másoktól, mert ő ezt sem emlegette.

III.

Önkéntelenül is kapcsolatba kerültem vele. Nyolc éves koromban elhatároztam, hogy köszönök neki. Ez a köszönés, mely előzőleg nem kis mértékben foglalkoztatott, sikerült. Egy nyári reggelen, amikor szembejött világos nadrágjában, megemeltem előtte eléggé elfogulatlanul matróz-sapkámat, ő pedig visszaköszönt nyájasan, európai szívéllyességgel, a »Fővárosi Lapok« bájos modorá-

ban. Észrevett és megtisztelt engem, akit nem ismertem személyesen, mintha nem is gyermek, hanem nagyember lettem volna. Ez hízeltetett önérzetemnek. Aztán lassan, szervesen tovább nőtt alakja munkálkodó gyermek-képzeletemben. Valami finom csalódást sejtettem benne s ez annál jobban izgatott, mert mosollyal leplezte. Elsétáltam háza előtt, belestem ablakain. Ha ritkán és kénytelen-ségből szerepelt, megjelentem fölolvadásain. De nem értettem, mi az értelme annak, hogy ilyen emberek is vannak egy vidéki városban. Egyszer a római templomok építészeti arányairól olvasott föl. Hallgattam szép, rövid mondatait, de kellő tárgyismeret híján nem tudtam őt követni. Inkább mozdulataira figyeltem, hangsúlyára, tartózkodó uriságára, mely mögött tudás, szeretet, izlés lappangott. Ezen a téli délutánon egy szegényes diszterem sötét csillárja alatt bennem is vágy gerjedt, hogy lássam a világot, ismerjek mindent, kiszabaduljak abból a börtönből, melybe születésem véletlene dobott. Akkor kezdtem érteni, mi az értelme annak, hogy ilyen emberek is vannak egy vidéki városban.

IV.

Később bevezetett lakásába. Itt öt nagy szobában mennyezetig érő polcok álltak, rajtuk könyvek, ritka kiadások, legalább tizezer darab. Nem is volt tehát oly száműzetésben, mint elképzeltem. Tízezer barátja volt. A beszélgetés során kiderült, hogy nem betegesen szerény, csak bölcs.

Amint pedig olvastam köteteit, az az érzés fogott el, mint diákorunkban a diszteremben, amikor hallgattam őt. Egy egész emberöltő választott el tőle, de ő nem volt távoli. Írásán nyoma sincs az időnek. Mértékes, éles. Ebben korának gyermeke, a franciák tanítványa. Tudom, ujabban is beszélnek a francia szellem hatásáról. Derűre-borura »franciás«-nak neveznek minden írónkat, aki ötletes vagy talpraesett. A valóság az, hogy a mai írói nemzedéknek semmi sem idegenebb ennél a szellemnél. Egy-egy nagy francia író alakja talán ideig-óráig érdekelte kortársainkat, de hajlamukban, célkeresésükben már vagy husz esztendeje merőben ellentétes irányba csaptak. Nietzsche babonázta meg annak idején őket egyéniség-hirdetésével, különösen a lírikusokat, a próza írókat pedig az oroszok, akik szintén az egyéniséget hangsúlyozták a maga sötét, zavaros mélységeiben, föl-nem-bontottan. E két utirány szerint tájékozódtak újabb íróink is, a német-orosz szellem vezetésével s a

birálat is ezeket a szempontokat emelte ki, így osztályozta a tehetségeket. Egy egyensúlyozatlan és érzelmi összefogó-humoros világszemlélet lett nálunk urrá. A francia szellem ép az ellenkezője ennek. Az egyensúlyozott értelmi-szétszedő-szatirikus. Elemzi, taglalja, osztályozza a jelenségeket. Semmit se tart oly kicsinynek, hogy ne igyekeznék megérteni. Mámora a megértés mámora. Mélysége az egyszerűség és világosság. Bizonyára »fölszines« is. De egy spanyol írótól, Ramón Pérez de Ayala-tól erre vonatkozólag pompás megjegyzést olvastam: »Manapság azt állítják — írja —, hogy a szellemi mélység olyan, mint a gödrök mélysége: sötét üresség. Holott az igazi mélység a tömeg kiterjedésének mélysége. És a tömeg csak a fölszínen nyilvánul meg. Valaminek a tömegét csakis a fölszínen keresztül ismerhetjük meg. Ennél fogva a fölszín a tömeg kifejezője, minthogy a fölszín a tömeg hatása.« Azt hiszem ebben nem téved.

V.

Milkó Izidor ennek a szellemnek hódolt. Okossága rábeszélő volt, szeretetreméltó. Csevegett, de tartalmasan, formásan, elevenen. Szinte hallani lehetett, amit írt. Beigazolta, hogy nincs a világnak olyan tárgya, amelyről ne lehetne valami bizonyosat, vagy igazat mondani, az eredetieskedés, vagy elképesztés szándéka nélkül s oly pontosan és kedvesen, hogy egyetlen mellékmondatába se köthetünk belé. Arcéleket rajzolt, emberportrékat, gyakran csak értekező formában, a XVII. és XVIII. század mintájára. Kérdéseket vetett elénk, de nem akart semmit »fölfedezni«, még kevésbbé megoldani a világrejtyét, csak megvilágosítani önmagát és mibennünket. Ma is jóérzéssel olvassuk könyveit. Kevesed magával képviselője egy nemes hagyománynak, a latin szellem tiszteletének.

Dóri bácsi

Itt született a mai Zrinyi-tér egyik ódon földszintes házában. Apja is szubotikai volt, de ő mégsem tartozott egészen ide. Amikor az egyetemet elvégezte, mint a többi jócsaládból származó, a város szolgálatába szegődött. De a hivataloskodásnak hamar hátat fordított. Eljárását furcsálották a derék polgárok és nőttön-nőtt elképdedésük, mert sem ügyvédi irodába, sem más tisztos pozícióba nem kíváncsozott. Az hirlett róla, hogy holmi elbeszéléseket, elmélkedéseket, aforizmákat, meg megymást irogat és ebből akar megélni. Sajnálták, titokban lenézték és mi tagadás — negyven esztendővel ezelőtt — még józanságában is kételkedtek városunk kiválóságai. Mondották, még ha újságíró, vagy lapszerkesztő lenne! Bár az is bohém foglalkozás, de mégis, a jócsalád fiát, persze ha kormánypárti, megteszik képviselőnek és szép, szabályos karriert futhat be. Először lesz a kaszinónak, ünnepi szónok a főispáni beiktatáson és azután később mindenki elfelejti, hogy hajdan firkász volt.

De Milkó főorvos fia, akire már ráaggadták az őt megillető becéző nevet, a jelek szerint nem ilyen szabályszerű életpályát fut be. Pesten, a kávéházban és Szikszaynál ül és bolyhoshajakkal vitatkozik. A heptikás Reviczky Gyulával barátkozik, aki verseket ír a pozsonyi lígertől és arról, hogy a világ csak hangulat. A destruktív Thury Zoltán meghitt embere, aki »Utravaló« címen könyvet írt fiainak, amiben hadat üzent minden ellen, amit a polgári erkölcs szentnek és sérthetetlennek tart.

Azután mulott az idő.

»Befutott« állapították meg róla városunk tekintélyei, hiszen Vadnay Károly kényes izlésű lapja a »Fővárosi Lapok« közlik írásait. A fiatal Rákosi Jenő »Budapesti Hírlap«-jának állandó munkatársa és a leghíresebb magyar írók barátkoznak vele. Mégis furcsa ember; nem jár potyajeggyel a Nemzeti Színházba és a Népszínház balettpatkányait sem ismeri. Az ő révén, ha barátai Pestre rándulnak, nem juthatnak ingyen színházjegyre, ellenben verses és novellaskönyveit erőszakolja rájuk és elolvastatja velük.

A jó szubotikai földbirtokosok és háztulajdonosok a három napos lumpolásokban edzett népszerű hivatalnokok, amikor meghallották, hogy Milkó »Kritikus Albumából« című könyve első példányát királyi herceg vásárolta meg, igen büszkék lettek és azzal dicsekedtek, hogy a könyv írója közülük való. És mégis, ha gyerekeik versét az önképzőkör érdemkönyvébe iktatta, bizony megijedtek, mert a nebulóból — Isten ments — író lesz, akárcsak Milkó Izidorból!

Dr. Milkó Izidor körülményei miatt Budapestről visszatért városunkba. Alakja népszerűvé vált és ő lett a város intelligenciájának Dóri-ja, később Dóri-bácsija. Nagy világlátottságát, univerzális műveltségét, átfogó tudását elismerték és a diákok és a bakfis lányok mondogatták: itt megy a híres magyar író. De ez az elismerés és

csodálat nem volt több, mint ami a dalárda híres tenoristájának, vagy a városházi potentátnak, esetleg annak a derék polgártársnak jár ki, aki névnapkor egy ültőhelyében kilenc liter bort iszik meg. Milko Izidor nem is érezte fölényét, habár egész lényében és külső megjelenésében is elütött az átlag szuboticaitól. Az év egy részét Olaszországban töltötte, amikor még nem volt divat külföldre járni. Ő már akkor Velence kövei között sétált és régi műemlékeket tanulmányozott, amikor még városi polgárainknak ilyen szükséglete nem volt. Milkó francia, német és olasz könyveket olvasott, holott kortársai, a Lázó és Ágó harcán izgultak és minden igyekezetük a helyi politika irányítása volt. Közben pedig könyvei jelentek meg Budapesten, a legelőkelőbb kiadóknál. Finomveretű, nagytudásra valló írások, művelt ember csiszolt stílusával és emelkedett felfogásával.

A századvégi Magyarország átlagolvasója nem sokban különbözött ami szuboticainktól s ezért átütő erejű anyagi siker nem volt kísérője irodalmi munkásságának. Csak az írotársak és az előkelő szellemek feltétlen tisztelete és elismerése volt az eredmény.

Azután az esztendők évtizedekké terebélyesültek s Milkó Izidor nem írt. Ünnepi alkalmakkor hébe-hóba megjelent egy-egy írása, de könyvre való ezekből nem került ki. Rendszeres írói munkát nem folytatott, hanem olvasott, gyűjtötte a könyveket és a bibliofiliai ritkaságokat.

Közben egy generáció nőtt fel. Tudták, hogy a lexikon mint egyetlen, élő szuboticaí tollforgatóról emlékezik meg, ismerték elindulását és karrierjét, de azt hitték, hogy tudásának és teremtkésztségének csodás forrása elapadt. Nincs több írnia, és kielégül, ha mások írásait olvassa, vagy a vele együtt indult írotársaival levelez. De a háború után egyik szuboticaí ujság ajánlatával újra életre hívta csodálatos képességét. Új lángra lobbantotta Milkóban az írásnak azt az örökös szeretetét, ami benne töretlenül addig is megvolt. Hetenként három cikke jelent meg. Szokása szerint már a hét első napján hozta el a szerkesztőségbe az anyagot. Csodálatos apró, mégis olvasható gyöngybetűkkel írt. Milkó tragédiája, hogy nemcsak írásairól, hanem kézirat papíráról is meg kell emlékezni. Tíz esztendőn át jóvel több mint ezer cikket írt — részvények és más értékpapírok hátlapjára. Sorscsapás és szomorú szimbólum volt ez! A részvények, melyek hozadékából élnie kellett volna, elértéktelenedtek. Milkó ismét értékke emelte azokat, ráírta gondolatait!

Ha a testi szenvedései nem akadályozták munkájában, kézíratai rendszeresen érkeztek a szerkesztőségbe. Írásaiból két kötetnyi való gyűlt össze. Lelkiszenvései nem akadályozták munkájában és nem hagytak nyomot írásain. Azok mindig bölcsek és mégis üdék voltak.

Sok ezer kötetből álló könyvtárát egy életen át magas értelemmel és nagy szeretettel gyűjtötte össze. Elvették tőle. Jogilag nem perfektuált szerződés alapján Szubotica városa tartott rá igényt. Milkó Izidor súlyos betegségben szenvedett. Kinokban el-

töltött, álmatlan éjszaka után egy városi írnok jelent meg nála stráfkocsikkal és elhurcolták könyvtárát.

Felesége, aki sok bajában és kevés örömeiben mindig hűséges megértője, támasza volt, aki szeretetteljes önfeláldozásáért szobrot érdemelne, a szunnyadásból felriasztott beteg előtt a könyvtár elszállítását elakarta titkolni. Ámde a kopácsolás zaja felébresztette a szendergőt. Megtudta, hogy mindent elvisznek, azokat a könyveket is, amelyek nem képezték a szóban lévő vásárlás tárgyát. Elviszik a hatalmas regálisokat, melyeknek csak az üvegezése nagyobb értéket képviselt, mint amennyit a leromlott koronákban az egész könyvtárért kapott. Milkó arcára lázrózsák ültek ki, homlokát a veríték lepte el. Barátai komoly veszedelemtől tartottak. Betegágyánál az orvosokon kívül néhány jogtudós ismerőse és néhány ügyvéd is megjelent. A város eljárását jogtalanának tartották és azt ajánlották, mivel más ut nem áll rendelkezésére, indítson pert a város ellen. Kifejtették, hogy ezt a pert meg kell nyernie. Milkó Izidor a jótanácsot ezzel utasította el:

— Rendes, becsületes szubotcai ember nem pereskedik a szülővárosával!

Minden jogászi vélemény és minden biztatás ellenére megmaradt elhatározása mellett. Értékes nagy könyvtáráról már alig ejtett szót és másnap leült az írdasztala mellé és megírta a jövőheti cikkét. Valami humoros írást, mert az olvasónak nem kell tudni, hogy mi megy végbe az író lelkében. Most is igazi írónak és igazi ujságírónak bizonyult. Milkó Izidor lelkét öntötte minden írásába és nem sirt könnyeket férfiatlanul olvasója előtt.

Milkó munkáit olvasni most is lelkigyönyörűség. Jöttek mások, ujak, de Milkó Izidor írásai elevenen élnek és fényükből mit sem veszítettek. Nemcsak a jugoszláviai magyar irodalom felejthetetlen mestere és uttörője volt, hanem az egyetemes magyar irodalom történet is felfegyezte nevét. Hittel hisszük írásainak renesszanszát, amit az egész magyarság osztatlanul ünnepelni fog. Talán még mi érzük meg, hogy Milkó-ereklyéket jönnek majd keresni megértői Szubotcára.

Fenyves Ferenc

A költői király és a királyi költő*)

Mikor a nagy francia író fejedelmi barátjának a sürgetésére Potsdamba érkezett, az udvar úgy köszöntötte, mint egy félistent. A fogadtatásával hát meg volt elégedve.

Eleinte nem kisebb tekintélynek örvendett az udvarnál, mint maga a király. Ettől a két embertől függött akkor, hogy süt-e a nap és esik-e az eső, — és sokszor Voltaire döntött ebben a fontos kérdésben. Az udvar legfőbbjei, a királyi hercegek is, mind hizelegtek neki és boldogok voltak, ha szerepet kaphattak s játszhattak a darabjaiban, amelyeket a király a Liebhaberbühnejen kedvvel adattott elő.

Fridrik asztalánál mindig kész teríték várta az érdekes vendéget. De ő csak este ült le szívesen ehhez az asztalhoz, délben a legtöbbször távol maradt tőle s rendesen a saját lakosztályában ebédelt. Gyenge volt gyomra, a születésétől a haláláig (tehát 84 évig) állandóan betegeskedett, s félt a nehéz porosz fogásoktól, amelyeket ebédhez tááltak. »Sok ott a tábornok meg a herceg«, — mondta, s ezeket meg a király ételeit perhorreszkálta. Attól tartott, hogy nem tudja megemészteni őket.

Különös barátság volt ez, talán a legbizalmasabb, amely valaha költőt és királyt egybefűzött. E két ember kereste, bámulta, élvezte, de nem szerette őszintén egymást. Fridrik nagyon is német és Voltaire tulontul francia volt ehhez.

Abban a három esztendőben, amelyet ez utóbbi a barátjánál töltött, sokszor kaptak össze — csak a szellemük volt rokon, a jellemük nem —, s hol az egyik, hol a másik maradt aiul. A király például rossz néven vette a poétától, hogy udvarolni próbált a nővéreinek, s olyan verset írt egyszer valamelyikhez, amely »udvari« és »dinasztikus« szempontból legalább is szerénytelennek látszott. A hercegnő elpirult, mikor a költeményt olvasta, a király pedig, aki szeretett franciául beszélni, dühösen kiáltott föl:

— C' est trop fort de café! (Ez igazán erős dolog!)

És Voltaire-ért küldött.

— Jobb szeretném, ha öfelsége fáradna el hozzám, — üzente vissza a költő, aki megszokta, hogy királyi barátja minduntalan benyit hozzá.

De a második hívásra mégis elment, s megkérdezte, hogy mi ujság?

— Az, hogy ön impertinens kezd lenni, — felelte a Felség.

Voltaire: Okosabbnak tartottam Önt, Sire.

Fridrik: Eddig mindig azt hangoztatta, hogy bölcs vagyok mint Szokratesz és filozófus mint Arisztotelesz.

Voltaire: Ha a szellemességemet, eszrit-mnek a föl villanásait s

*) Milkó Izidor „Ketten“ című könyvéből. Megjelent Szuboticán 1928-ban Minerva r. t. kiadása.

azt, amit később valószínűleg voltaireizmusnak fognak nevezni, ha mindezt impertinenciának tartja, akkor azt kell következtetnem, hogy királyi Felséged nem olyan bölcös, aminőnek hittem s a saját és országa érdekében óhajtottam volna.

Fridrik: Csak gorombáskodjon! Multa licent stultis, pictoribus atque poetis... Én nem a maga elmésségét kifogásolom, amely már annyi kellemes órát szerzett nekem, hanem azt a verset, amelyet a hugaim valamelyikéhez, nem is tudom hogy melyikhez, intézett.

Voltaire: Ulrikához, Felség.

Fridrik: Mondhatná talán így: Ulrika királyi hercegnő ő Felségéhez.

Voltaire: Felséged máskor nem ily szertartásos... Minerva és Juno több mint bármelyik hercegnő, s mégis csak a keresztnevükön emlitem őket. Egyébaránt, ha kívánja, Felség —

Fridrik: Kivánom. És kijelentem, hogy a kérdéses vers szemtelen.

Voltaire: Oh, ez lesújtó ítélet! De bár igen előkelő helyről jön, nem kedvetlenít el, mert azt hiszem, hogy a vers máskülönbösen megüti a mértéket, s az Ön Arnaud-ja*) a legihletettebb órájában se ír hozzája hasonlót.

Fridrik: Nézze, Voltaire, én magát az írók királyának proklamáltam viszonzásul azért, hogy engem királyi írónak nevezett ki, én kezét csókoltam önnek hálából azért, hogy a francia szellem legkiválóbb képviselőjét udvaromban üdvözölhetem, és semmiképpen se mondhat engem hálátlanak vagy méltánytalanak. De azt a jogot, hogy a királyi hercegnőnek kurizáljon, nem adtam meg önnek. Ezt kikérem magamnak!

Voltaire: Én a felséged helyén nem avatkoznám az alattvalóim szívügyeibe.

Fridrik: Én pedig, ha a maga helyében volnék, Tasso-ra gondolkodnék. Az ugyancsak megjárta azért a hebehurgyaságért, amellyel egy hercegnőbe mert beleszeretni.

Voltaire: A szívnek nem lehet parancsolni, Sire... Tasso egyébaránt nemcsak hebehurgya amoroso volt, de élehetetlen fráter is, aki nem tudta adminisztrálni magát. Ha én vagyok szerzője a »Megszabadított Jeruzsálem«-nek, nemcsak a Parnasszust, de a ferrarai udvart is meghódítom annak összes hercegnőivel együtt. A hercegnők is csak arra való, hogy szeressék őket, s ily érzelmek megnyilvánulásáért ők valószínűleg kevésbé haragudnak, mint az őrzők.

Fridrik: Hiába minden csavarás. Az a vers a maga álmáról, amelyben mint szerelmesét merészli szerepeltetni a hugomat, visszaélés a vendégjoggal s vastag tapintatlanság.

Voltaire: Felséged elfelejti, hogy kivel beszél. Franciaország-

*) Baculard d'Arnaud, nagyon kistehetegű francia pöéta, akit Nagy Frigyes egy alkalommal, midőn Voltairrel összekülömbözött, egyenesen az ő bosszantására hivatott az udvarához. A versei természetesen a Voltaire-éi mellett együgyűek voltak.

ban mindenki nevetne azon, hogy egy német — még ha Nagy Fridrik is — tapintatlansággal vádol egy franciát, és éppen Voltaire-t! Ez oly abszurd, hogy nem lehet sértő rám nézve, Felséges ur.

Fridrik: A jellemeink nem egyeznek, Voltaire. Én a maga helyén bizony sértve érezném magam.

Voltaire: El nem tudom Önt a helyemben képzelni, Sire, bár van némi képzelőtehetségem. Ön tagadhatatlanul tehetséges ember, bár olvastam már jobb verseket életemben a Felségedénél, de nem sérteti meg azt, aki ez idő szerint alighanem a legjobb verseket írja.

Fridrik: Nemcsak a verseikről ítéljük meg az embertársainkat, hiszen vannak köztük, akik egyáltalában nem írnak verseket... És ismétlem, az a vers botrányos volt.

Voltaire: Ne vegye rossz néven, tisztelt jóltevőm, ha kijelentem, hogy e fölfogásban némi korlátoltságot látok. Mondja, kérem, kiváló költőnek tart engem?

Fridrik: Ha nem tartanám annak, nem kezdtem volna levelezni önnel s nem invitáltam volna az udvaromba.

Voltaire: Nos, hát akkor nem impertinencia, nem tapintatlanság és nem botrány, hogy szerelmes verset írtam Ulrika hercegisasszonyhoz. Még egy kérdést: hány olyan valószínű költőt ismer Felséged, mint az Ön alázatos szolgáját?

Fridrik: Haragszom magára, Voltaire, de megvallom, egyet se.

Voltaire: No látja! És hány királyi hercegnőt ismer?

Fridrik: Huszat-harmincat, Voltaire.

Voltaire: És van negyven-ötven... S Ön mégis azt hiszi, hogy nem volt szabad verssel tennem vallomást Ulrika hercegnőnek! Száz év múlva talán csak azért fognak beszélni öfenségeről, mert az inkriminált versben halhatatlanná tettem őt.

Fridrik: Az meglehet. Hiszen ön nálam is halhatatlanabb, pedig nem nyert annyi csatát mint én. De mégis, — az nem járja, amit tett.

Voltaire: Sajnálom, Sire. De hát mit csináljak már most? Tehetek arról, hogy szerelmes vagyok a Felséged hugába? Mért oly szeretetreméltó? Nem hittem volna, hogy porosz nők ily kedvesek tudnak lenni. Ez reveláció volt nekem, s én beleszédültem... Megvallhatom most már, mert Felséged megérdemli a bizalmamat, hogy kezdetben mind a két hercegisasszonyba szerelmes voltam.

Fridrik: Amáliába is?

Voltaire: Igen öbelé is. A költők tudnak egyszerre többeket szeretni. Ebben is tehetségesebbek, mint mások... Egy ideig haboztam kettejük közt. De aztán megállapodtam Ulrikánál.

Fridrik: Ulrika hercegnő ő Fenségénél.

Voltaire: Nem bánom, Felség, ő Fenségénél.

Fridrik: És miért e preferencia? Barátságosabb volt önhöz, mint Amália?

Voltaire: Egyformán nyájasak voltak hozzám mind a ketten. De valami azt sugta nekem, hogy Ulrika hercegnőnél több a kilá-

tásom.

Fridrik: Hogy érti ezt?

Voltaire: Hogy is mondjam? Több reményt tápláltam, hogy meghallgat.

Fridrik: Unverschäm! Frech! Impertinent! Tudja, mit jelent ez franciául?

Voltaire: Az utolsó szó franciásan hangzott. Arról következtek a többire.

Fridrik: Nos hát, ilyen szemtelenséggel még nem találkoztam egész életemben.

Voltaire: A szemtelenségről olyan különbözők a nézetek, Sire... Én azt hiszem, hogy szeretni és viszontszerelmet remélni: nem szemtelenség.

Fridrik: Vigye el magát az ördög! Hát szeressen, akit akar, reméljen, amit akar, s írjon szerelmes verset, amennyit akar, de a nővéreimnek hagyjon békét! Érti?

Voltaire: Értem. S most már Önt is jobban értem. Mondhatom, nagyon csalódtam Önben, Sire.

Fridrik: ?

Voltaire: Azt hittem, örülni fog annak, ha becses uri családjának egy nőtagját a vonzalmammal kitüntetem.

Fridrik: Kérem, most menjen. Vagy helyesebben: takarodjon! És olyan napon jöjjön megint a szíнем elé, amikor nem lesz ily arcátlan.

Voltaire: Majd akkor jövök, ha Felséged nem lesz ily igazságtalan. Amikor az udvarához hivatott, arról biztosított, hogy egyenrangú barátok leszünk, s hogy a kettőnk intimus viszonya Felségedre nagyobb előny és szerencse mint rám nézve. Eddig én is így hittem. De most sajnálattal látom, hogy csalódtunk egymásban, s hogy Felséged nem tart egészen egyenrangúnak Poroszország más-különbén derék királyával. Két egyenrangú fél közt nincsen szemtelenség. A szolga szemtelen lehet az urával, az alattvaló a királyával szemben, de a barát a barátjával szemben soha. Felséged engem degradálni akar szolgává vagy udvaroncá. Ennek folytán kénytelen leszek fölmondani Önnek, Sire, mert ily föltételek mellett nem maradhatok az udvaránál, Felséges ur. Ha még egyszer szemtelennek mond, olybá veszem, hogy kiadja az utlevelem.

Fridrik: Nem, nem Voltaire. Azt nem akarom. Maradjon tovább is nálam. Ön úgy hozzátartozik az udvaromhoz, mint akár én magam, s el se tudom azt képzelni az ön szelleme és szellemessége nélkül... Nem fogom többé impertinensnek nevezni. De, hogy mit gondolok önről, az az én dögöm, s arról nem tartozom felelni önnek.

Voltaire: Ez ellen semmi kifogást se teszek, Sire. Gondoljon fölőlem, ami tetszik, hiszen én is azt gondolom Önről, ami jól esik nekem.

Voltaire-é volt az utolsó szó. S ezt egy király csak egy költőtől tűrheti el.

A föld alatt*

Mentül idősebb az ember, annál több ismerőse van a temetőben s annál több nekrológ és emlékbeszéd az agyvelejében. Évről-évre többen vannak az emberek közül odakint és kevesebben idebent. A város meg mentül öregebb, annál jobban telik meg sírokkal, úgy hogy végre halottak lakóhelyei fölé kénytelen építkezni az élni és lakni akaró nemzedék. Ha aztán ez a város: Róma, amelynek valaha a cézárság fénykorában amerikai számu lakossága volt, másfél milliónyi, akkor ennek a városnak nem lehet kicsiny a temetője. Maga Róma ebből a szempontból nem is egyéb, mint egy nagy kriptája a világhistóriájának; campo santo-i, sírkápolnái, bazilikái, katakombái, az ó-város romjai mind csupa temető óriások.. Minden életre ezer halál esik itten.

De nemcsak emberek sírkertje Róma, hanem dicsősége és koronáké is. A mikor még itten csinálódott a világ története, nem egy dicsőségnek, nem egy koronának itt ástak temetkező gödröt. Igaz, hogy mindegyiknek jutott egy jelzőoszlop, érc- vagy márványemlék, de ma már ezek az emlékek is ott porladnak, ahol a csontok: a föld alatt; odalent mállanak széjjel, hol a feledés csöndje borul mindenre, ami oda kerül.

A sok apró és nagy ember között, akik Rómában haltak meg s temetkeztek el, van egy egész sereg koronázott fő is: császár, pápa, király és sok más című fejedelem. S jókora temető volna ez a »királyok temetője«, ha mindannyit együvé hantolták volna. A hires parterre des rois mellett léteznék akkor egy cimitero dei regi. S föltámadás esetén micsoda nagyszerű fejedelmi kongresszust fognak tarthatni ezek, ha ugyan elférnek — a kolosszeumban!

Oh, mert ez a szépséges nagymultu községe a világnak nemcsak szült és teremtett nagy eszméket és kiváló embereket, — el is temette azokat. Az eszméket az index librorum prohibitorum közzététele utján, a Girolamo Savonarola és Giordano Bruno fölmágyázása, a Galileo Galilei agyonkínzása és más ily szeretetreméltó eszközök által; az embereket pedig katakombák utvesztőibe, templomok boltozatos kriptáiba és campo santo-k megszentelt földjébe, melyre árnyat bocsájt a ciprusz szomorú koronája és derűt a márvány fehér fényessége. De az előbbieket föltámadnak, — Giordano Bruno szobra ott emelkedik a Campo de Fiorin s a Galileo szelleme ott kísért modern tudományunk minden lapjain, míg az emberek... Nos, azok el vannak temetve. Ők nincsenek többé, csak még némi kis történetük van. Az idő nem tudta teljesen agyonütni őket; tovább kell figurálniok abban az érdekes mesében, amit historiának neveznek, s azért jegyezték föl, hogy okuljanak

* Milko Izidor, „Római mozaik” című könyvéből. Megjelent Budapestén 1895-ben. Révai Testvérek kiadása.

belőle az utódok. (Ezek azonban nem okulnak belőle.) Kettős mártírság! Nekünk apró embereknek csak egy komédiában kell szerepelelnünk: az életben; nekik szegény nagyoknak, kiváló erényűeknek vagy kiválóan gonoszoknak, ama másokban is, hol alakjukat elferdítve, karrikirozva, csufítva vagy megszipitve, elnagyolva vagy kisebbitve állítja elébünk az a gazdag képzeletű férfiú, aki a mult idők eseményeivel foglalkozik s a történetíró díszes nevét viseli

A halál különben csak közelről olyan rémületes. Szörnyűség elgondolni, hogy egy ismerősünk, akivel tegnap tarokkoztunk veszekedve vagy szidtuk a kormányt közös megegyezéssel, már ma halott legyen s hült helyét mással kelljen pótolni a játékban meg a politikai vitatkozásban, míg az, hogy Julius Cacsar a »Brutus, Cassius és Társaik« összeesküvő cég merényletének áldozatul esett, éppen oly hidegen hagyja a felsőbb lányokat, mint a kevésbé érdekeny gimnázistákat. Friss sirok között szótlanul, mélabusan járnak kelnek az emberek, — régi temetőikben úgy sétálnak, mint más rendeltetésű promenadeokon, vidáman csevegve s a hölgyüknek udvarolva.

Ez az egész Róma, mely pedig pezseg az élettől, nem egyéb egy óriás temetkező helynél. Van benne néhány száz temető. Háromszáz és hatvanöt templomának mindegyikében nyugosznak emberek, akik egykoron éppen úgy örültek az életnek, mint a mai Róma lakóssai. Sehol annyi misztérium a világon, mint Róma klasszikus földje alatt. Sose tudhatod ott, nem-e jársz egy nálad sokkal különb ember csontjai fölött. Kétségbenvonhatatlanul uralkodik itt a hatalmas Mors Imperator s magához szoktat mindenkit, a leghalálféltőbbet is. S talán azért, mert itt olyan sokan vannak elföldelve, talán azért félnek itten oly kevéssé a haláltól. S talán azért van itt kevesebb becse az emberi életnek, mint egyebütt? A halál diadala hozzászoktatta az embereket, hogy viszont ők is diadalmaskodjanak a megsemmisülés gondolata fölött. A temetések itt nem oly szomorúak, mint észak honában s a temetők nem oly mélabusak, mint magasabb szélességi fokok alatt, hol több a szomorufűz és kevesebb a derűs márvány. Az olasz temetők tán az egész világ legfehérebb sirkertjei. A sok hideg és fehér márvány valóságos muzeumokká teszi ezeket a campo santo-kat, a pizait, genuait, milanóit, bolognait, firenzeit, nápolyit és római, mert nemcsak halandó emberek vannak bennük örökre elszállásolva, de kitűnő szobrászok halhatatlan művei állanak őrt a tetemeik fölött s biztosítják számukra egy nemét a halhatatlanságnak, egy nemét az életnek a halál után; — Piza világhírű temetőjét meg éppen nagyszabású freskók is díszítik, köztük az Orcagna híres Trionfo della Morte-ja, a temetőket benépesítő halál e legfényesebb illusztrációja. Az ilyen helyeket az ember keveset gondol a halottakra, sokkal többet a halhatatlanokra, kik ez emlékoszlopokat, szobrokat, építész monumentumokat, szarkófágokat, domborműveket és

statuetteket megalkották. Nyugodtan, szinte élvezettel gázoljuk a halált, mert ime, e művészek győzedelmeskedtek annak eszméjén, s mink, akik szemléljük és bámuljuk e köveket, mi velük együtt szintén győzteseknek érezzük magunkat.

De vajjon mi jobb (ha ugyan egyáltalában van a siron túl valami jó és valami jobb): az-e, hogy gyászbaborult alakok, kesergő özvegyünk, bánatos fiaink és szomorkodó leányaink hajoljanak egyszerű sirkeresztünk vagy oszlopunk fölé s évtizedekig ápolják a csontjaink felett emelkedő domb zöld fácskáit és színes virágait, — avagy az, hogy a könnyező és virágos kegyelet helyett büszke és művészi márványemlék hirdesse évszázakig az utókornak, hogy itt egy valaha derék uriember vagy egy annak idejében szeretetreméltó asszonyiség alussza örök álmait? Mert, a mint mondtam, kevés becse van itt a máshol oly drága életnek, a magunkénak, meg a másokénak is. S a római özvegy és a római árva nem veszi a halált s az elhunytak veszteségét oly komolyan, mint mi északibb emberek, akiknek hűvösebb a napunk, de melegebb a szívünk, — nekik a drága halottól való megválás s a temetés nem oly szomorú foglalatosság, mint hidegebb klímájú országok meghittebb, családiasabb embereinek, — nekik a gyászos idő kurtább, mint minénkünk, virágot pedig nem ültet halottja emlékének a római matróna, a római özvegy és a római árva. A halott ugyszólván maga megy ki utolsó nyugvó helyére; csak a halottas kápolnáig kísérik el a hozzátartozói, kik résztvesznek a beszentelésnél s a gyászos misénél, aztán elmennek haza — megvigasztalódni, ami hihetetlenül rövid idő alatt sikerülni is szokott nekik. A »drága« halott pedig megyen szintén haza, abba az otthonába, amelyben tovább fog maradni, mint a földön (a hol otthont vélt találni s csak vendégeskedésre jutott ideje) s vár ott — a feltámadásra. Csupa idegenek mennek vele; a beccamorto (sírásó), a temető-pap meg a confraternita tagjai, ez utóbbiak egészen beöltözve egy szabás nélküli zsákba, egyszerűbb a legegyszerűbb barátságánál, melyből csak a szemeik villognak ki rémesen.

Akár fényes legyen valakinek a földi vándorlása, akár szenvedéssel teli: nem közömbös rá nézve (amíg él), hogy miként fogják temetni, ha meghal. A temetés díszje egyszersmind mértéke az elhunyt tisztességének és bizonyága az érdemeknek, miket életében szerzett, s a kedveltségnek, a melynek örvendett. Innen a törekvés: szépen halni meg és szépen takarítani el. Egy filozófáló francia szerint tulajdonképen a világ minden becsvágya se egyéb, mint iparkodás: mentül szebb temetésben részesedni. A legkevesebb mire igényt tart a »morigiturus«, az »egyszerű, de tisztességes temetés«. Minálunk az ugynevezett halotti társaságok, Olaszországban a különböző testvérületek (confraternitá) szolgálnak a tisztességes végső tisztesség biztosítékául. Ezek egy neme — szemben az életbiztosító társulatokkal — a halálbiztosító intézeteknek. Nem a halált biztosítják (mert az ugyis biztos!), de a fényes temetést.

A ki tagja egy ilyennek, az nyugodtan halhat meg. Az özvegye ugyan rövid idő alatt férjhez fog menni, a gyermekei ugyan özszevesznek a hagyatéka fölött, s a barátai bebizonyítják a sírjánál, hogy de igenis a halottakról is lehet rosszat beszélni, — de szép és keresztényi temetése lesz. Rengeteg mennyiségű viaszgyertyákat fognak kiosztani s a confraternitá tagjai ünnepélyes menetben nagy számmal vonulnak ki, diszes koporsóját kísérve a köztemetőbe.

S miután e jó urak, akként öltik magukra fekete, fehér, szürke, kék vagy vörös zsákjukat (a szerint, a melyik színű céhhez tartoznak), hogy csak szemelik látszanak ki két apró nyílásból, hát senki se láthatja közönyös, unott arcaikat, melyekkel elhunyt tagtársuknak adják meg a végső tiszteletet.

A zsákszövet és szabás elengedhetetlen egyenruhája minden mizerikordiánus szövetségnek, melyeknek tagjait némely helyen nem is nevezik másképp, mint Sacconi-nak. A hatás, melyet e vándorló vázak az idegenekre gyakorolnak, eleinte rémséges; idő kell, míg hozzájuk törődik a szemlélő szeme. A kövér alakok komikusán ijesztőn, a soványak rettentően ijesztően festenek a sajátságos hüvelyben. Az olaszok persze úgy haladnak el mellettük, mint más közönséges utcai alakok előtt.

A szem a legborzasztóbbat is megszokja, ha gyakran látja. A szép vonalak s a festőiség hazájában mindenesetre különös és minden más látványtól elütő egy ilyen felvonulása a zsákos embereknek, s hiába keresnél valamit ebben a szép országban, a mi csak távolról is olyan izléstelen és rémületes volna, mint valamelyik confratello-nak a temetése. A mi mentségül szolgálhat ennek az izetlenségnek, az az egyszerű uniformisnak egy másik rendeltetése. A zsákos emberek nemcsak temetnek, hanem ha rákerül a sor, éltetnek is. Vannak testvérületek, melyek szerencsétlenül jártak megmentésével, hajléktalanok elhelyezésével és éhezők táplálásával is foglalkoznak. Itt aztán igazán nem tudja a balkéz, hogy mit tesz a jobb. A boldogtalan, ki egy ilyen »saccone« jótéteményét meg akarja köszönni, nem talál senkit, a ki a köszönetét el akarná fogadni. Csak egy intézményt lát maga előtt, egy nagy Névtelent, egy ruhadarabot, amelyben teljesen eltűnik az egyéniség, — egy zsák áll előtte, melyből nem látszik ki az ember, csak a »testvér«, a segítő testvér két jóindulatu szeme. Lehet, hogy ez a két szem egy egyszerű emberé, aki maga is egy szegény ördög, ki talán holnap szintén a társai segélyére szorul, de lehet az a két szem egy marchese-é is, aki odaadással ápolja egy elzüllött testvérét. Nem-e szebb módja a jótétevésnek, mint az a jótékonyág (helyesebben: jótékonykodás), mely a reklám legharsogóbb trombitájába fujja bele minden legkisebb adományának hírét, s ujságokban meg jegyzőkönyvi kivonatokban szavaztat magának köszönetet minden nagylelkű (!) segélyezéseért? Vegyétek le Ferenc József-kabátokról a hasonnevű rendjelet (melyet a közjótékonyág terén szerzett érdemekért

kaptatok) s huzzátok magatokra a saccone-k zsákvásznát, s ha ebben a ruhában, hiúságtól menten fogjátok tovább gyakorolni a jótétevés nemes erényét, akkor hinni fogok a jószívűségtekben. De addiglan nem!

De térjünk vissza megint a föld alá, ahova ugy is eljutunk egyszer; te is kedves olvasóm, meg én is s mi mindannyian, akik azt hisszük, hogy valamelyes előnyünk van azok fölött, akik már a föld alá érték. Pedig nem különböztet meg bennünket tőlük semmi egyéb, csak az az egy körülmény, hogy nyugtalanul járunk amaz őselem fölött, melyhez ők már nyugodni betértek.

Hanem Rómában, ahol minden másképpen történik mint a többi világban, még a halottaknak sincs mindenütt békességük. Aki meg akar győződni erről, menjen a Santa Maria della Concezione-ba s ha megtekintette az egyszerű templom szép képeit, köztük egy pompás Guido Renit, melyekről készséggel vonja el a függőnyt egy barátságos kapucinus, szálljon le itt is a föld alá, a kapucinus szerzetesek templomalatti temetőjébe. Nagyon furesa temető ez. Csak annyi ideig hagyják itt pihenni a barátok tetemeit, ameddig hely van számukra s valami sok hely éppen nincs ebben a négy kicsi sírkápolnában. Ha már megtelt a kis temető s új halottat hoznak beléje, akkor annak a csontjait, ki a leghosszabb idő óta pihen itten előszedik s földiszitik velők a sírok falait. Sok száz barát csontja van itt arabeszkekké, koszorukká, virágokká, levéldisszé s mindenféle más figurává ügyesen feldolgozva, — oly tréfa a halállal, melyet csak Rómában engedhetnek meg maguknak az emberek. Rómában, ahol sok mindenre nézve más törvények és más érzelmek uralkodnak mint egyebütt. A halál eszméje és félelme fölötti diadalnak nagy és kétségbevonhatatlan jele az ornamentika, mely e szomorú falakat díszíti... E boltozatos falak és mennyezetek már annyira telvék csillagokkal, keresztekkel, rózsákkal s emberi csontokból kirakott egyéb mozaik-művekkel, hogy kapucinusi leleményességre lenne szükség, ha az itt elásott és még netalán idekerülő csontokat is e sírkápolnák cifrázására akarnák fölhasználni.

Odafönt a »felső« templomban láttam egy sírhelyet, a templom alapítójának: Barberini püspöknek utolsó pihenőjét, amelynek takaró-kövére ezt a mondást vésték: Hic jacet pulvis, cinis et nihil. (Por, hamu és semmi). Ez a pompás sírfelirat, mely a legrégibb nézetet a halálról egy pár klasszikus rövidségű szöveg foglalja egybe (s éppen úgy illik a Barberini püspök sírjára, mint bármely más halottéra ezen a világon), mindenhol a helyén van, csak éppen itt nem, hol a port is, a hamut is, meg a semmit is, csupa cifra csont pótolja. Az ember úgy érzi magát ebben a sajátságos kriptában, mintha régi csatatéren volna, olyan csatatéren, ahol vad törzsek mérszárolták egymást s a győztes csapat kannibáli kegyetlenséggel gyűjti egybe az elesettek csontjait s csinál belőlük primitív műveltséggel mindenféle tarkaságot. Ah, nemcsak a vérről áll az, hogy különös egy nedű, hanem a csontról, az ember csontjairól is, hogy kü-

lönös egy anyag, — s nem a legvidámabb látvány ilyen sokat látni belőle egy rakáson ... Ezekben a koponyákban, amelyek most oly rendszeresen vannak egymásmellé illeszkedve s oly borzalmasan vi-
gyorognak a szemlélőre, valaha éppen olyan agyvelő működött, mint a miénkben.

Az a páter, aki kalauzol, csöndes melankóliával mosolyog bu-
san, midőn az enyészettől elhódított csontok e képtárát mutogatja
nekem. Mintha mondaná:

— Én most még ember vagyok, ha kapucinus barát is. De bizo-
nyos idő múlva csak cifraság leszek. Más halandó, aki nem tartozik
ennek a rendnek e zárdájához, a halál után is kaphat egy
kis helyet, ahol kedvére kinyújtózkothatik s nyugodtan porladhat
a végenyészet s a legvégső ítélet felé. Én azonban közös sirba kerü-
lök a többi páterekkel, akikkel most együtt ebédelek, — ugy-
temnek bennünket együvé, mint a csatákban elvérzett katonákat,
akiknek számára nincsen elég gödör. Csak addig hagynak bennün-
ket pihenni, míg valaki meghal utánunk, — akkor udvariasan át-
engedjük helyünket az utánunk következőnek. Szerencse, hogy je-
ruzsálemi szent földbe (autentikus földbe, mely ide is, mint Pizába,
utánvétellel érkezik!) temettetünk, mely gyorsabban porlasztja el
a testet, minden más földrészt talajánál. Csontjainkból aztán, ame-
lyek emberi, érző és szenvedélyes idegek hordozói voltak, arabesz-
keket és figurás tapétákat készítenek azok a testvéreink, akik még
egy darab ideig idefönt ebédelnek, de nemsokára szintén követnek
bennünket a végelmulás e sajátságos útján. Belőlünk, ha megha-
lunk, temetődisz lesz, belőlem talán egy karós gyertyatartó.

Egy pillanatig valóban azt hittem, hogy beszél hozzám a kapu-
cinus, pedig a szegény öreg, aki már csakugyan nem sokáig ebédel
idefönn, miután elmotyogta az utikönyvekben is följegyzett ke-
véske adatokat, elhallgatott s a bárgyúság mélabújával mosolygott.
De a mosoly a képzelhető legszomorubb mosolygás volt. Csak egy-
szer elevenedett fel egy kissé a szomorú öregecske, mikor egy oly
arabeszkhöz értünk, amely meg volt csonkitva. A hiányzó hüvelyk-
ujját a mult héten lopta el valamelyik őrizetlen pillanatban egy
kegyetlen angol. S mikor ez attentátumot elpanaszolta, azt a
templomba és kapucinushoz nem illő szót morogta:

— Maledetto!

Vigasztalni próbáltam, hogy majd csak kiegészítik a hiányos
figurát.

Szomoruan felelte:

— Nem lehet, Signor, nem lehet. Átnéztük egész csontkészle-
tünket, de éppen hüvelykujjakban nagy hiány van. Nem találtunk
egyetlen alkalmasat se ...

S aztán megint hozzátette: maledetto!

S ez nem is az egyetlen sirkápolna az örök városban, ahol alak-
zatokat csinálnak és kiállítást rendeznek az emberek csontjából. A
Ponte Sisto közelében fekvő Santa Maria della Morte-ről nevezett

templomnak is van egy kápolnája, ahol hasonló elbánásban részesül az emberi hulla. Ott is diszítvék a falak barátok csontjaiból kirakott mozaikkal, levél és virág motivumokkal, mindenféle fantasztikus círádákkal.

— Padre, — kérdezte itt Gregorovius az öt kísérő baráttól, — ha mind ezek a koponyák és csontok a hozzájuk tartozókat keresik, micsoda zürzavar lesz az!

— Bizony, — felelte komolyan a kapucinus, — az utolsó ítélet napján, ha föltámadnak a halottak, nagy csörömpölés lesz itt!

...Fiatal házaspár is — éppen nászuton van — nézi a halál e különös hajlékának csontborzalmait. Az ifju nő félénken simul deli urának oldala mellé, mintha oltalmat kérne tőle a fenyegető halál ellen. S az izmos férfi, akinek lábai alatt reng a szent földdel befedett talaj, elkomolyodik s szinte színét veszelve tekint a sápadt halál cifra emblémáira. Minek jöttök ti ide a pulvis, cinis et nihil birodalmába? Minek gondoltok ti a halálra, ti fiatalok? — mikor az ugyis gondolni fog rátok a kellő (vagy kelletlen) időben? Menjetek föl élvezni a napfényre a föld fölé, s hagyjátok itt a kapucinusokat a föld alatt!

Én különben nagyon örülök, hogy ez a fiatal pár (mely nem jött Rómába messzebről, mint Bostonból) épp abban az időben nézte meg a csontdekorációkkal fölékesített sirokat, amikor én odavetődtem. A ruháikból áradó erős chipre illat elviselhetővé tette azt a dohos szagot, a penészes halál ama nyirkos áramlatát, mely végigvonul e szomorúan groteszk boltozatokon.

Milkó Izidor

Milkó Izidor aforizmáiból

Az örülteknek vannak olykor világos időközeik; a legokosabb embernek is van néha egy bolond momentuma; az ostoba mindig, állandóan, rendületlenül, megszakítás nélkül ostoba.

A más helyén mindenki okos.

Némely ember mindenkit ostobának tart, aki okosabb nála.

Az ostoba néha egészen okosan felel, de mindig butául kérdez.

Ha olyan módon vagy ostoba, mint a környezeted, akkor okos vagy.

A legtöbb ember inkább mond valami ostobaságot, semhogy egy hozzá intézett kérdésre azt felelje: »nem tudom«.

A legostobább is okosabban beszél, hogyha nyugodt, mint a legeszesebb, hogyha dühös.

Nincsen figyelmesebb hallgatóság, mint az okos ember.

Azok között, akiket a világ bolondoknak tart, találjuk az emberiség javát.

Nagy meggondoltsággal néha bolondot, hirtelen elhatározással okos dolgot művel az ember.

Okos, aki a jövőre is gondol, de bolond, aki csak a jövőre gondol.

Az ostoba ember kijelenti, hogy az okosabb enged és — makacsul megmarad az állítása mellett.

A nő az élettelen tárgyakkal szemben se objektív. Egy ruháját vagy kalapját éppen úgy meg tudja gyűlölni, mint valamelyik barátnőjét vagy unokanővérét.

Anyákban, akiknek fiaik vannak, rendszeren több méltóság van, mint a lányos mamákban.

A nő, ha bíró, rögtönítelő bíró.

A jobbfejű nő megköveteli tőled, hogy a neméről tisztelettel nyilatkozzál; a léha szívesen hallja, ha kicsinylőleg beszélsz a nőkről általában, ha csak öneki hizelepsz.

A nő, mint anya jóváteszi azokat a hibákat, amelyeket más minőségben elkövet.

Az író a közönséget és a nőt szidja a legtöbbet. Ezeket szereti a legjobban.

Ismerek művelt emberket, akik keveset és műveletleneket, akik rémsokat olvasnak.

A műveltség követelő és szerény. Követelő saját magával és szerény másokkal szemben.

A műveletlen ember és a félművelt közt sokkal kisebb a különbség, mint akár az egyik, akár a másik gondolná. Jóformán csak az, hogy az előbbi elfogulatlanabb és az ítéleteiben józanabb, az utóbbi pedig kertelőbb és a gondolkodásában csavarosabb.

A félművelt mindig kulturáról és műveltségről beszél, mint ahogy a becsülethiányos örökké a becsületét emlegeti.

A műveltnak nincs szüksége rangra, a rangban levőnek szüksége van műveltségre.

A valódi műveltség: az igazi nemesség.

Az igazán finom hölgy, ha társaságba megy, nem viszi magával az összes ékszereit s az igazán előkelő ur a teljes esprit-jét. Ott-hon többnek kell maradni, mint amennyit magával hozott.

Aki sokszor boldog a szerelemben, az boldogtalan a szerelemben.

A nő még ha királynő is, jobban örül, ha szerelmet ébreszt, mintha tiszteletet kelt.

Nincs az az »örök« szerelem, amelynek biztos a holnapja.

Aki nem tudja kormányozni a szerelmét, azt a szerelme fogja kormányozni.

A szellemes nők sohase, az ostobák ritkán állhatatosak a szerelemben.

Nem az szeret a legjobban, aki nagyon ért a szerelemhez. Épp a szerelem analfabétái szeretnek a legmelegebben.

Az még nem jelent szerencsét a szerelemben, ha valakinek szerencséje van az asszonyoknál.

Egy ismerősöm a következőképpen jellemezte a férfiak szerelmét.

— A modern ember először a szívével szeret, aztán az idegeivel s végül — ha még egyáltalán tud szeretni — az elméjével. Az elsőből rendszerint csalódás, a másodikból unottság, a harmadikból házasság lesz.

A nevelésnek a bölcsőnél kell kezdődni, s az önnevelésnek csak a halálos ágyon szarad végződni.

Csak jónevelésű embert lehet nevelni. Tulajdonképpen csak tovább nevelni lehet.

A jónevelés első és főszabálya: keveset nevelni a gyermeket és békét hagyni neki.

Ha jónevelésű gyermekeket akarunk, akkor előbb nevelőket kell nevelni.

Hogy milyen nehéz tudomány a neveléstan, azt csak a pedagógusok tudják. Az apák és az anyák, akiknek fogalmuk sincs róla, könnyűnek tartják.

Senki olyan jól és senki olyan rosszul nem tud nevelni gyermeket, mint a szerető anya.

Az olyan tanítótól, akit szeretünk, még azt is megtanuljuk, amit az nem tud; az pedig, akit nem szeretünk, arra se képes megtanítani bennünket, amit tud.

Milkó Izidor

Milkó Izidor földünknek, ennek a dúsgazdag és nagyon csunya földnek a fia. Életének szép fiatalsága, munkateljesítményének dandárja arra az időre esett, amikor itt a tunya Bácskában a könyv-kuriózum, az olvasás szinte szegény és az író-ember egzotikus ritkaság volt.

Az őt környező közömbösség volt végzete, de érdemeinek gyökerei is innen táplálkoznak. Ő volt az első és akkoriban az egyetlen, aki megtörte az álmos, jóllakott és materiális örömeiben tobzódó bácskaiakat. A háladatos jugoszláviai magyarságnak ezt sohasem szabad elfelejteni!

Itt született a borívó városban. Az apja igazi européer, aki fiának gondos, magasrendű nevelést adott. Milkó első írásaira a budapesti kritika már jogászkorában felfigyelt. A szuboticei fiatal diák már gyerekeffővel rabja és rajongója lett az itáliai szépségeknek. Amikor pedig a magyar irodalom megújulásának kora kezdődött, Milkó az élharcosok között volt.

Erre az időre esik Milkó életének első munkaszakasza, amelyet talán budapesti, vagy helyesebben novellairó korának nevezhetnénk. A rövidre fogott elbeszélés volt Milkó Izidor első irodalmi munkája. Ebben uttörő volt. Franciás szellemessége, finom és csiszolt stílusa, enyhén gunyolódó emberlátása, már indulásának első éttáppján széles körökben érdeklődést keltettek. Sokat vártak tőle. A magyar Maupassantnak érezték.

Pályája talán töretlen vonalban haladt volna, az egyetemes magyar irodalomnak sokkal többet adhatott volna, ha elszakad Szuboticától. Erre minden módja megvolt. Első könyve »A mosoly« nagy sikert ért el és a legelőkelőbb irodalmi folyóiratok és napilapok kiűntetésnek érezték, ha Milkó kéziratot adott nekik. És ezt érdemes feljegyezni; azok közé a magyar kevesek közé tartozott, akiknek nem kellett várakozniok kézírataik elhelyezésére, hanem az ő írásait várták. A fővárosban a szellemi elithez tartozott, ragyogó nevű barátai voltak, mégsem érezte ott egészen jól magát, hazavágyódott Szuboticára. Előbb valami furcsa kétlakisággal próbálkozott, itt is, ott is lakott. Közbe bebarangolta Olaszországot, fél Európat és néhány könyvet írt: »Az uri emberek«, »A római mozaik«, »A kritikus albuma«, voltak e korszakának alkotásai. A kritika, minden új könyvét lelkes elismeréssel fogadta és egyik bírálójának megállapítása szerint, Milkó Izidor az első magyar kozór volt. Írásaiban súlyos megállapításokat és nehéz ítéleteket könnyedén és szellemesen élvezhető formában művészi magaslatoikig emelt. Közel negyven esztendővel ezelőtt, amikor még a szociális lelkiismeret Európának ezen a pátriárhális igazságtalanságban élő része még nem támadt fel, Milkó Izidor már a fölényesen mosolygó guny ostorát suhogtatta és a társadalmi hibákra és félszégekre világított rá.

Milkó Izidornak, a szubotikai fiatalembernek nevét már elindulása korszakában, az egész magyar olvasóközönség magába véste. Azt kell hinnünk, hogy sikerében bizakodva vágott neki a nehezebb feladatnak, Szubotica felélesztésének. Egészen itt maradt, már csak látogatója volt a pesti irodalmi köröknek. Hetilapot adott ki. Lapjának az akkori Magyarország minden neves írója munkatársa lett. A komoly kritika minden egyes lapszámot külön méltatott. Ez volt az első roham a szubotikai álmoság ellen és ez a roham megtört a szubotikai közönyösségen. A nagy szeretettel és sok áldozatkészséggel megteremtett folyóirat megszűnése súlyos vereség volt. Mást elkedvtelenített volna örökre, de Milkó nem adta fel a harcot. Most már módszeresen lépésről-lépésre haladva küzdött, szinte a lehetetlenért — kulturát akart teremteni Szuboticán. Író volt, tekintély, fölényes stílusú férfi, akit akarva nem akarva respektáltak, márcsak az egyénisége miatt is. Ez az ember, aki magának soha semmit nem akart, akinek szerénysége, felsőbbrendűsége és visszavonultsága már a bűnösség határán járt, ha a maga érdekéről volt szó, követelő és fáradhatatlanul cselekvő tudott lenni a kultúra érdekében. Így teremtette meg a szabad liceumot, amely szinte elképzelhetetlen nagy és magasvonalú szellemi munkásságot fejtett ki s melynek hatásait évtizedek után ma is érezhetjük.

Ez volt Milkó Izidor munkájának legnehezebb része. A könyvet a gondolatot megszerettetni. Ma el sem tudjuk képzelni, hogy mit jelentett az álmos, jóllakottságban, a borszagu parlagiasságban ez a tökéletes européer, istenáldotta író, híres ember, országos tekintély. Előadásokat rendezett, előadókat verbuvált, közönséget nevelt, de nem magának, hanem az irodalomnak, a gondolatnak, a kultúrának. Csak ő végezhetette ezt a nehéz munkát. Jól végezte. Utat vágott a közömbösségben, felrázta a tunyaságot és kis kulturszigetet teremtett ott, ahol előtte csak dárídókról és földvásárlásról beszéltek az emberek. Mint minden igazi író, tanító is volt, de nem csak írásaival tanított, hanem azzal a nagyszerű nevelőmunkával, amelyet a szabad liceum szervezésével vitt véghez.

Milkó Izidor életének harmadik korszaka a háború után kezdődött. Az írást, a nobile officiumot, a szépnek való áldozást most felváltotta a kenyérkereső munka. A háború szegény emberré tette Milkó Izidort. Szegénységét úgy viselte, mint egy emigráns francia márkí. Ez a grandszenyőri vonás a minden szerénysége ellenére egész életén át megvolt. A jólétben talpig igazi ur, szegénységében mutatta csak meg igazán uri voltát. Többet dolgozott mint bármikor és nemcsak azért, mert a pénzre szüksége volt, hanem mert az írást missziónak tartotta. Egyedül volt, az egyetlen magyar író! Ezen a kis szigeten, amelyen a magyar kultúra csak Pest utánzásában merült ki, meg kellett teremtenie az önálló kulturális élet elképzelését, mert tizenhat esztendővel ezelőtt még ennyi sem volt meg. Csodálatos hatása volt a kulturálisan ájult, magárahagyott ju-

goszláviai magyarságban Milkó Izidor írásainak. Leleket öntött a csüggedőkben és munkája több volt halottfeltámasztásnál, mert új életet keltett. Egyszerű falusi emberek várták írásait, akik a Baedeker nevet ki sem tudták mondani. Vitakoztak írásairól, könyveiről, amelyek a jugoszláviai magyar kulturterületen elsőnek jelentek meg. Nem törekedett vezérségre és mégis elhivatott és késő aggkorig hűségesen, áldozatosan missziót teljesítő vezető szerepe volt.

Ha egyszer a jugoszláviai magyar kultúra történetét megírják, Milkó Izidorról föl fogják jegyezni, hogy ami most önállósult magyar kultúra van a mi földünkön annak magvetője, uttörője, előharcosa ő volt. Ugart szakított és sziklára vetett. Homokra. Sillert termő homokra. De Milkó Izidor nagy hite, szép áldozatkészsége, életének odaadó munkája csodát tett: a homokon kihajtott a mag és a pionir után elindultak a jugoszláviai magyar írás munkásai.

Havas Károly

„Ketten“

A város uccáján ragyogó őszi napsütés ömlött el. A barátok temploma felől igyekeztem a főtérrre, mikor a »Farkas sarkán« megpillantottam Milkó Izidor magas alakját, szép őszi fejét. Meggyorsítottam lépéseimet és elébe kerültem.

Örvendő köszöntésemre meglepetten fordult meg. Lába a hirtelen fordulat következtében surolta a kövezetet. Kissé rövidlátó volt és csak akkor ismert meg, mikor a hangomat hallotta. Rózsás öregurarca ragyogó mosolyra derült, ami felfedte pompás fiatalos fogorát. Tenyerét arca elé emelve szapora kis üdvözlő mozdulatokat tett.

— Szervusz kedvesem.

Kissé zavarban volt, hogy egy hölgy — bármily fiatal és jelentéktelen legyen is — előre köszönt neki.

— Bocsáss meg, olyan rossz a szemem — mentegetőzött kissé vibráló, zengő hangján.

Csatlakoztam az illusztris íróhoz.

Ő: Kedves tőled, hogy ilyen öreg bácsit elkisérsz. Sajnos én csak lassan bírok menni.

En: Rosszul esik hallanom, hogy fárasztja a járás, de örülök, hogy így legalább tovább tart az út.

Ő: Hízelegsz nekem, de művelt embernek hizelgését is, bírálását is könnyebben lehet elviselni.

En: Nem hizelgek.

Ő: Ne védekezz. A hizelgés sokszor nem más, mint a jó szív udvariassága és mindig különb erény annál az őszinteségnél, mely sokak ajkán nem egyeb, a rossz szív durvaságánál.

En: Elismerem, de mégis többre becsülöm az őszinteséget és magam, hacsak lehet, őszinte vagyok.

Ő: No, ugye, hozzáteszed, hogy csak ha lehet. De mikor lehet? Ha az őszinteség általánossá válnék, akkor a jómodor kimenne a divatból. Régen nem voltál nálunk.

En: Mindig készülök, sajnos nem jutok el, pedig igazán nem tudnám megmondani, mivel tellik el az időm.

Ő: Akkor már meg is mondtad. Csak a semmittevő nem ér rá semmire, a nagyon elfoglalt embernek mindenre van ideje. Remélem most már azért is sietni fogsz látogatásomra, hogy bebizonyítsd, milyen elfoglalt ember vagy.

En: Nem azért, hanem mert boldog vagyok, ha beszélgethetünk.

Ő: En is örülök, ha alkalmam van ilyen bájos és szellemes hölgygel beszélgetni.

En: Attól tartok, egy jó könyvet többre értékel.

Ő: Könyve és nője válogatja. Aztán meg, csak az előbbi vallom mindig be. Tudod az öreget könnyen kinevetik, ha olyat tesz, vagy mond, amit fiatalok szoktak cselekedni. És mi sirfeléhanyat-

lók sokszor viselkedünk úgy, mintha fiatalok lennénk. Például néha fiatalabb könyveket irunk, mint egynéhány ifju ...

En: Ugy látom kissé megveti ifju kollégáit.

Ő: Kollégáimat? Nem, hanem az embereket általában. De csak kicsit. A megvetésem ugyanis megbocsájtással jár. Nem haragszom rájuk, amiért olyanok, aminőknek valószínűleg lenniük muszáj. Aztán meg a jó könyvek mindig kibékítenek a rossz emberekkel.

En: Ha így beszél, el sem merek menni. Nem akarom elvonni könyveitől.

Ő: Tudod jól, hogy a mizantropiám, ha ugyan van ilyen, soha nem vonatkozik rád. De persze — cela va sans dire — egy ostoba embernél, egy jó könyv mindig többet ér. Ugyebár?

En: No, hiszen embergyűlölőnek egy percig sem tartottam.

Ő: Az embergyűlöletet az ember rendesen saját magán kezdi.

En: Kivéve azokat az udvariatlan férfiakat, akik a nőkön kezdik.

Ő: Igen a nőgyűlölők. Különös emberek. Rendszerint attól válnak nőgyűlölökké, hogy csalódtak egy nőben. Akkor azt az egyet, akiben csalódtak szépen tovább szeretik és a többit mind meggyűlölik.

En: Valóban azokat a nőket szeretik legjobban, akik csalódást okoztak. Hát nincs akkor az olyan nőknek igazuk?

Ő: A nőknek ritkán van igazuk — de a világ folyása olyan, mintha mindig igazuk volna.

En: Ezt sohasem vettem észre. A házasság folyása bizony nem olyan.

Ő: Ha az ember nőkről beszél, akkor legritkább esetben gondol feleséget. En nagy tisztelője vagyok a házasság intézményének, de a nőkre és szerelemre vonatkozó axiómák nem alkalmazhatók rá.

En: Nem tudom, miért nem. Vannak szerelmi házasságok is.

Ő: Vannak. De aki csak azzal adóz a szerelemnek, hogy megházasodik, az hasonlít ahhoz, aki kalendáriumot vesz és azt hiszi, pártolja az irodalmat.

En: Engedje, hogy megvédjem a kalendáriumot. Azt is meg kellett írni és olyikban egész mulatságos olvasmányok vannak. Nekünk, akik magunk is irunk, nem szabad olyan szigorúan itélni könyvekről.

Ő: En nem a rossz könyvekről ítélek, szigorúan, hanem azokról, akik olvassák őket.

En: Ugy gondolja, hogy nagyobb bűn rossz könyvet olvasni, mint írni?

Ő: Csakis az a bűn. Ha valamely kitűnő írónak joga van haszontalan embernek lenni, úgy ki vonhatná meg a jogosultságot a

tisztességes emberektől, hogy szabad legyen nekik rossz könyveket írni?

En: Szerencsére senki! És mi tisztességes emberek élünk is ezzel a jogunkkal.

Ő: Ha tisztességes ember ilyen csinos és fiatal nő mint te, akkor még többet szabad neki. Szabad egyáltalán nem írnia. (Csak tréfálok!)

En: Erre már én is gondoltam. De nem szívesen mondanék le az írásról. Egy nagy előnye van. Nem kell hozzá partner, mint a teniszhez, a tánchoz és a szerelemhez. Ennélfogva nem is okozhat olyan csalódást.

Ő: Még keserűbbet. De a te korodban a csalódások nem lehetnek olyan veszélyesek. És szellemes nő nem válik soha szerencsétlenné szerelem által — bár igaz, hogy nem is igazán tesz valakit azzá. Az a hivatás, hogy boldogtalanná tegyen a szerelemben, az egyszerű nőké, sokszor az ostobáké.

En: Ezt még el lehetne viselni. Sosem ambicionáltam, hogy boldogtalanná tegyek valakit. Inkább boldoggá.

Ő: Nem lehet mindenkét boldoggá tenni, akit szeretnénk. A boldogsághoz is érteni kell.

En: Persze, hiszen nem is úgy gondoltam. Boldogság az olyan szuperlatívusz. Csöppet sem pozitív dolog. De azt hiszem egy-egy pillanatra mindenki boldog volt. Szerencse, hogy az ember legalább visszaemlékezhet rá.

Ő: Az emlékezet egyike a teremtető legszebb adományainak. De van egy, amely határozottan szebb nála: a felejtés.

En: Ó, nem. A szép emlékeket kár elfelejteni. Egy öreg hölgyszerűsöm mondta: Mire megöregszik az ember, csak emlékei vannak és nekem még az sincs, mert rossz a memóriám.

Ő: Az ilyen rossz memóriájú nők a legszigorubb erénycsöszök.

En: Ezt nem mondhatom arról a hölgyről. Pedig meg vagyok győződve, hogy ő ifjúságában erényes maradt.

Ő: Nem tudom, ki az a tiszteletre méltó hölgy. Így nem mondhatok semmit, de egy híres roué mondása: A nő nem m a r a d erényes, — a nőt erényesnek h a g y j á k.

En: Ó, ez a hölgy igazán szép lehetett valamikor.

Ő: Az, hogy »hagyták« nem jelenti szükségképen, hogy csunya volt. A nő erényének ezer oka lehet, ép úgy, mint a botlásának. Klimatikus, földrajzi, helyzeti stb. Én szentül hiszem, hogy ama nők erénye szilárdabb alapon nyugszik, akik emeleten, mint azoké, akik földszinten laknak. — No de itthon vagyunk. Köszönöm, hogy hazakisértél. Nincs kedved bejönni?

En: Örömet bejönnék, de új szakácsnőm van és sajnos házaszszony is volnék.

Ő: Kár. Nagy kár. Az írók nálunk úgy vannak, mint a házmesterek. Mindegyiknek van még egy más foglalkozása is.

En: És ha az ember legalább egyiket csinálná rendesen! De én sokszor a konyhán jövök rá, hogy író vagyok és az íróasztalnál szakácsnőnek érzem magam. Vajjon melyik nagyobb hiba:

Ő: Nálad egyik sem. Akit szeretünk, annak a hibáit is szeretjük. És néha csakis a hibáit.

En: Köszönöm. Hogy valaki annyi egyéb jó tulajdonsága mellett, még ilyen kedves is;

Ő: Talán nincs is annyi jó tulajdonságom. Tudod az embert rendesen az érényei gátolják abban, hogy szeretetreméltó legyen és nem a hibái. De nem tartóztatlak, ha menned kell. Isten veled kedvesem. Remélem hamarosan látunk.

En: Ha nem untatom...

Ő: Quelle idée! Még ha untatnál is, bizonyos emberekkel unatkozni is nagyobb élvezet, mint másokkal mulatni.

En: Zavarba hoz. De egész biztosan eljövök. Viszontlátásra Dóri bátyám!

Ő: Szervusz, csókollak kedvesem.

Tenyerét apró bucsuzó mozdulatokkal arca elé emelte, aztán eltűnt magas alakja, mosolygós arca a kapuban.

Lucia

Milkó Izidor munkáiról*

(Dr. Kéky Lajos a XIX. század magyar irodalomtörténetének c. ny. rk. tanára, m. kir. kormányfőtanácsos, az orsz. m. kir. Színművészeti Akadémia tanára, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Kisfaludi Társaság r. tagja és főtítkára, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság r. tagja.)

Milkó Izidor neve nem tartozik az olvasóközönség szélesebb körei előtt ismert nevek közé, de akik ismerik, megbecsüléssel szólnak tehetségéről és ízléséről. A béke éveiben ritkán szólalt meg, de amit irt, műveltség és szellem tüntette ki. Mint Szuboticán élő író az impérium-változás elszakította tőlünk s csakhamar Jugoszlávia magyar íróinak élére állította, nemcsak koránál, hanem tehetségénél és buzgóságánál fogva is. Nemcsak meglepő, hanem mélyen megható is öreg korának termékenysége, ha azokra az indítóokokra gondolunk, melyekről ez a termékenység fakadt. A magyar irodalom legszebb hagyományaiban növekedett öreg író, a boldog békeévek magyar kultúrájának részese és munkása, egyszerre megváltozott világban találja magát, de keze nem ejti el csüggedten a zászlot, hanem feltartja s mutatja vele az utat a szétágazó ösvényeken tétován próbálkozó ifjabbaknak. 1924-ben egyszerre hat vaskos kötetet bocsátott közre¹⁾. Mind a hat kötet 1924-ben egyszerre jelent meg Szuboticán és ezek annyit mindenesetre megérdemeltek volna, hogy nálunk is kövesse egypár méltányoló szó megjelenésüket.

Milkó Izidor legkedveltebb formája az elmés, aforisztikus párbeszéd; ebben legszabadabban nyilatkozhatik életbölcseége, kéte nye s ironizáló hajlama. Életbölcseiségét sok forrás táplálja: kor, széleskörű műveltség, világlátottság, pompás megfigyelő képesség és emberismeret. Még ez a lehiggadt életbölcseiség is meghökkenve áll azzal a felfordult világgal szemben, mely egyszerre körülvette, s tréfának és iróniának leple alatt sokszor mély keserűség rejtőzik. Ez ad egy-egy csüggeteg sóhajt az egyébként derűs lelkű író ajkára: »Az élet még a halálnál is szomorubb«, »legjobb nem öregedni meg«, »olyan jó dolog felejteni«. Sokszor sóhajt vissza azokba az időkbe, amikor még »ember volt az ember«.

Sűrűn foglalkoztatják az emberi elmének a megváltozott időkkel járó változásai, — ahogy mondani szokás: a mai mentalitás furcsaságai. Kifigurázza a »közművelődni« vágyó újgazdagoknak komikus csetlését-botlását annak a mulasztásuknak pótlásában, hogy nem születtek művelteknek (Spekuláné), s a gazdagság és szegénység fogalmának összezavarodását a megváltozott világban (Beszélget a szegény ember és a gazdag ember). Egy másik kötete

*) Ez az ismertetés 1928-ban, Milkó Izidor „Ketten” c. kötetének megjelenésekor készült.

1) A miniszter barátja. Mosolygó történetek. Firenzei eset és egyéb elbeszélések. Asszonyok. Novellák és más irások. Baedeker írásaiból. Novellisztikus dolgok és cikkek. Spekuláné és társai. Régi és új figurák. Írók és könyvek. Novellák és tárcák.

(Asszonyok) csupa olyan dolgozatokat tartalmaz, melyek asszonyi gyarlóságokat, a női lélek felszínesebb vonásait gunyolják. Még gyakrabban veszi tollhegyre a közéletnek komikus apró jelenségeit: széllel bélelt, csalafinta törtetőket, egy-egy nagyfejűvel való ismeretség legendás hírében sütkérező s ezt tőke gyanánt kamatoztató kis érvényesülőket, a jó vidék ténykedési lázát, a jótékony-egyesületesi s a jubileum- és bankettrendezés terén. Vidám, tréfás kedve, elmés életbölcseége gyakran zavartalan derűvel példázza, hogy minő badarság az emberek részéről komplikáltaknak tartani egyszerű dolgokat s félni a boldogtalanságtól, mikor oly kevésből áll a boldogság. Minden tréfálkozás és irónia mellett is, mellyel társadalmi kérdésekről ír, kiérzik e tárgyú dolgozataiból emberszerető, meleg szociális érzése is.

De legszívesebben s leggyakrabban ír irodalommal s a könyvvél kapcsolatos kérdéseknél időz. Világlátott ember; sűrűn visz írásaiban külföldre s gyakran áll meg velünk a művészetnek egy-egy remeke előtt. Okos és finom műveltségű író, sok szellemes észrevétellel társadalmi és irodalmi félszégekről és hibákról. Nagyön változatos azoknak az irodalmi kérdéseknek köre, melyekről elmélkedik; sok kedves emléket elevenít fel, így Balázs Sándorról, a szeretetreméltó humoristáról s a Kávéforrás és Kapucinéria írói köréről. Gyakran figurázza ki egy-egy sikerült stilparódiával a modern irodalom és művészet furcsaságait és ferde törekvéseit s szívesen tesz egy-egy elmés célzást élet és irodalom kettősségére s azoknak komikus botlásaira, kik olvasmányaik világát keresik vagy akarják megvalósítani.

Formában is nagy változatosságot mutatnak ezek a dolgozatok, a terjedelmesebb novellától a karcolaton, kis jeleneten, aktuális eseményekhez fűződő elmefuttatáson át egészen az anekdotáig, sőt a gondolatig.

Tisztán párbeszédeket tartalmaz utolsó kötete, erre utal címe is (Ketten). Alapjukban véve ezek a párbeszédek történelmi intimítások, amik iránt egyébként is nagy vonzalmat tanusít az író. A beszélgetők életköre szerint öt csoportot vesz fel s mindegyik négy-négy párbeszédet tartalmaz. Az első csoportban (Trónok és költők) a trón és szellem fejedelmei állnak egymással szemben s az utóbbiak kissé fölényesen kezelik az előbbieket. A második csoport (Családi jelenetek) történelmi alakok párbeszédeiben mintegy kiábrándító oldalát mutatja a családi életnek a nők kicsinyessége, könynyelműsége vagy konoksága miatt. Itt a párbeszédek is csipősebbek és éleztettebbek, mint a többiekben. A harmadik csoport (Szerelmek) párbeszédei a köztudatlan eszményi színben élő művész- és költőszerelemekben villantják fel az örök női gyarlóságot; negyedikéi (Irodalom) a jelen irodalmi viszonyok visszasságait ironizálják, főként a szerző és kiadó szempontjainak tréfás szembeállításával. Az ötödik csoport (Találkozások) a Velencei kalmár folytatásául Shylockot s Antoniót barátkoztatja össze s Goethe és Beethoven,

Heine és Rotschild báró, Robinson és Defoe beszélgetésében élesen világít bele egy-egy írói lélekbe.

Sok elmésség és ötletesség, sok finoman jellemző és élesen megvilágító van ezekben a párbeszédekben, melyek sokban emlékeztetnek Anatole France-ra, modorára, szkeptikus bölcselkedésére s fölényes iróniájára, de teljesen távol áll a szerzőtől France nihilizmusa. Formailag is igen sikerültek ezek a dialógusok; nemcsak formásak és elevenek, hanem folyásuknak megvan az a belső sodra is, mely az egész párbeszédén át viszi magával érdeklődésünket.

Általában minden írása rokonszenves írói egyéniséget, művelt főt s pompás formakészséget nyilatkoztat meg előttünk.

Kéký Lajos

Halotti beszéd

Dr. Milkó Jzidor temetésén, 1932. április 22-én,
elmondotta Bródy Mihály

Elérted immár, drága mesterünk, a nyugalomnak azt a nirvánai állapotát, amelyet annyira áhítottál a szenvedések hosszú éve alatt. Abban a magas életkorban, amely osztályrészedül jutott, az elmúlás törvényének beteljesedése nem olyan megrázóan tragikus, mint egy fiatal élet hirtelen kilobbanása. Az a tudat, hogy kínzó testi fájdalmaktól szabadultál meg, siettető hatással van a gyászt követő megnyugvás folyamatára. Mégis eltávozásod bizonyossága nagy-nagy ürt hasít a lelkünkbe, hiszen olyan kulturérték voltál, amely nemcsak a szubotíciát, nemcsak a vajdasági társadalom szellemi életét dísztette, hanem az ország határain túl is a nyereségszámlán szerepel az irodalomtörténeti főkönyvében. Közülünk, kultur-munkások közül úgy kiemelkedtél, mint hegycsúcs a lankás dombok közül, és amikor bucsút veszek tőled, úgy tárnolygok az érdemeid között, mint a művészet szerelmese a Louvreban, ahol csak egészen rövid idő áll rendelkezésére, hogy mindent, ami megtekintésre és elmélyedésre méltó, szemügyre vegyen.

Író voltál, abból a legnemesebb és legihletettebb fajtából, amelynek az irodalmi munkakodás nem az üres órák kitöltése játékos kedvteléssel, sem mesterségbeli rutin, hanem minden más érdeklődést magábaölelő élethívatás, missziós eljegyzettség. Stílusod elegáns könnyedsége, meglátásaid finomsága és szellemessége, elgondolásaid mély perspektívája és kivételük artisztikus előkelősége már ötvenegynéhány évvel ezelőtt e táj irodalmának élére állítottak. Azóta irodalmi pályád állandóan felfelé ívelt és chef d'oeuvre-d az életed alkonyán írt „Ketten” című könyved, amely a dramatizált történelmi miniatűr műfajában a legeslegelsőrangúak közé tartozik.

És milyen nagy lélekkel, milyen hősi lemondással jártál a megélhetési lehetőségeknek az írók számára mindig tarlott bokrai között! Hogy megőrizted emberi méltóságodat és szinte a szegénység grandezzáját a sorsnak olyan csapásai alatt, amelyek a mindennapi lelket a gondok sarába törpítik! Én, aki szintén a betűvetés feladatának súlya alatt görnyedek, tanítványi csodálkozással nézek fel Rád, aki olyan bölcs és derűs életfilozófiával kerekedett a kálváriánkból eredő keserőségek fölé.

Kollégistás kapcsolatunknál fogva, amelynek tulajdoníthatom, hogy barátságoddal tüntetél ki, alkalmam volt gyönyörködni emberi erényeidben. Emberszeretet, szívbeli jószág, a kultúra követelményeinek minden más érdek fölé helyezése, nagy tudás, kiváló ízlés, határtalan könyvimádat, türelem a másvéleményűek iránt, megbilinteltetlen kiegyensúlyozottság hangban és modorban, lebilincselő nyájasság, előzékenységek és udvariasság, megértő elnézés az emberi fogyatkozásokkal szemben: hiányzik-e még valamely lényeges vonás abból a mintaképből, amelyet Dr. MILKÓ IZIDORNAK jelleme nyújt? Abban a törekvésünkben, hogy a tökéletességet megközelítsük, a Te emléked, drága mester, egyike azoknak a forrásoknak, amelyekből erőt és hitet merítünk a csüggedés pillanataiban. A Redd való emlékezés gyarapítani fogja azt a testvéri szeretetet, amellyel körülvevesszük Tiedet, köztük életed fájának azt az ifju lombját, amelyik a Te szellemed méltó folytatása.

Távozzál békében!

KISEBBSÉGI ÉRTÉKEINK

Balázs Árpád

(Két színes monotípiá). A dráma befejeződött. Krisztus ki-szenvedett. A nap elborult, a föld megindult, szörnyű fájdalom, döbbenetes rémület lett urrá a Golgotán. A borzalmas végzet, ide-get végsőkig feszítő sikolyától minden megremeg és kínok-kinjá-val telik meg a levegő. Véres vajudást, értelmet meghaladó miszté-rium történéseit érzékelteti a kép. Szemlélésünk első pillanataiban az ideges vibrálás, a villamosszikrákkal telített levegő, ami erről a színes kartonlapról felcsap, egész tömegek mozgásának látszatát kelti, holott a képen mindössze hat alak látható. A felfeszített Üd-vözítő a két latorral és a fájdalmas Szűzanya két kíséző asszonnyal.

Balázs rajztudása, formakészsége, a kritika határán kívül van, alakjai mégis elrajzoltak. De éppen ebben a bátor szabályneg-vetésben van kifejező hatalma. Ilyen merész, csak a biztoskezü raj-zoló, fölényes szabályismerő lehet. Balázst az akadémiás keretek áthágására tárgyának, mélyből fakadó átélése löki. Érzékeltetnie kell a nagy drámát, de az örökölt keretek szűkek, a szabályok tör-pék, a tárgy hatalmas. És a művészt elragadja a nagy gondolat, az átélés iszonyu ereje és szétfeszítetteti a kis törvényt és új formát te-remtet vele. A képen szokatlanul az Istenanya a főalak és benne csucsosodik ki a dráma. Teste tulzottan hátrafelé hajlik, keze min-den természeti törvény ellenére megnyulik: az egész alak döbbenő rémület. Az érzékeltetésnek ezt az intenzívitását síklapon, előírt formákkal lehetetlen kifejezni.

A második képen nyugalmasabb a levegő. Mélységes szomorú-ság ömlik el. Tompa fájdalom lett urrá. Itt-ott még fojtogató han-gok törnek ki. Krisztust levették a keresztről és az asszonyok rá-borolnak. Az ég tisztulóban és a csupasznak látszó keresztek mint nagy, szörnyűséges, néma jelek merednek az égre. Krisztus nincs ott, már csak az ember teste fekszik az asszonyok előtt. A lélek el-költözött.

Balázs a legnehezebb tárgyat választotta, amikor e két kar-tont megalkotta. Ezen a területen újat mondani nagyon nehéz, mert kétezzer év mindenrendű alkotó szellemének ez a gondolat hevítette agyát. Mégis újszerűségükkel, hatalmas szerelésükkel biztos ígéret, hogy Balázs megalkotja azt a remekművét, amit ezekben már nem-csak ígér, hanem teljes erővel bizonyít is. A kartonok kompozíciója nagyon jó, mozgás érzékeltetése eleven, széles ecsetkezelésével de-korativ hatásokat ér el, ami szerencsésen olvad egybe a misztikus elemekkel. Minden készen van, most e képek nagy vásznait kérjük!

Beográdi uccarészlet. (Olajfestmény). Balázs egyik főerőssége a mozgás érzékeltetése. Ennek kifejezésére misem alkalmasabb, mint az ucca megfestése. Elöl kövező munkások, a homokkal érkező szekér éppen keresztben áll az uccán. A kocsis a lovakkal bajlódik, szinte hallod hó-hó-kiáltását. Háttér a város uccakeresztözdedése, régi alacsony török kalibákkal és felszökkenő emeletes palotákkal. Mindenféle nyüzsgő járókelők. Mozog, lüktet a város. Érezni a munka ritmusát. Balázs az élet folyamát, a futuristák merészségével érzékelteti anélkül, hogy ezzel az iránnyal bármi közössége volna. Borongós őszi nap, szürke az ég, de Balázs a sárga színhangulatok szerelmese és ennek kihangsúlyozása elevenné teszik nagyon sok más festményét is.

Szent-Endre. (Olajfestmény). Balázs egyik legkiválóbb alkotása. A falu főtere. Napsütés. Házak össze-visszaságban. Templomtornyok. Szivattyuskut két alakkal. Néhány zöldelő fa. Nehéz a toll szerepe, amikor égő színeket, nyárdélutáni napsütést és mégis drámai feszültséget — amit e kép kifejez — kell leírnia. Balázs festménye nem az ismert nyári falusi idill, a fény és árny játéka a fehér falon, ami előtt piros mályvák virítanak és zöldelő fák kereteznek. Nem. A hangulat feszült, pedig a képen nincs semmi elbeszélés. Ez a drámai erő Balázs festési technikájában van. E képen, amit festői rendszerekbe beskatulyázni nem lehet, két iskolairány találkozik és Balázs egyéni felfogásában tükröződik. Az expresszionizmus és a kubizmus. Az egyik a vibráló levegő szinképzését, a másik a testek terpeszkedő súlyát érzékelteti. De ezek megrögzítése után Balázs felülkerekedik és képén sárga tónusával drámai drapériát von felhőkből a falu fölé. E kép előtt nem tudok a grecoi hangulattól szabadulni. Formáit leegyszerűsíti és ezzel Henri Rousseau primitívtségére emlékeztet. Ezeknek az elemeknek együttese adja a drámai hatást és Balázs festőegyeniségét.

Ady Endre költeményeinek illusztrációi. (Tíz vízfestmény). Balázs Árpádot ezekben az akvarellekben új oldaláról ismerjük meg, habár az eddig mondottak maradéktalanul itt is fellelhetők. Ezeken a képeken az elrajzolás szabadságát teljes mértékben használja ki és spirituális végletekig fejleszti. Fantáziájának szabad csapongása, a látomásos és hallucinációs birodalmába kergeti. Ady költeményeinek átélése inspirálta ezeket a munkákra, de éppen csak ennyi köze van képeinek Adyhoz. Általánosságban nagy egyéniségek irodalmi műveit a képzőművészetek formanyelvére fordítani sehol és sohasem sikerült. És minél erősebb az átültetésre vállalkozó egyén, annál kevésbé fedi illusztrációja tárgyának felfogását és modorát. Mint ahogyan nincsen két egyforma falevél, úgy nincs két egyforma művészi egyéniség sem. Dorétól Bayrosig senkinek sem sikerült Dantét danteian illusztrálni, műveik mégis halhatatlanok. (Doré, a klasszikus illusztráló Lafontaint, Ariostot, Miltont, Balzacot egyforma rajztechnikai felfogással és egy modorban alkotta meg. E megállapítás alól csodálatos kivétel Arany János és Zichy Mihály

a két nagy klasszikus: költő és illusztrátor szerencsés találkozása). De ez a szabállyá vált igazság Balázs Ady-illusztrációjának értékéből semmit sem von le. Az eddigi Ady-illusztrációk között első helyet foglalják el. Minden kartonja lelkiélményből, révülethől fakad, látomássá változik és képein objektív valósággá válik. Egyszóval: víziók, amelyek fantasztikus formákat diktálnak. Érezzük, hogy itt a festő médium és alkotásai művészi transzban készülnek. De más-kép nem is lehet, mert az iskolák és irányok nyújtotta racionális lehetőségeket a pattanásig feszítő képzelet tulszárnyalja.

Csak két kartont próbálok leírni, de semmi esetre sem tudom eléggé érzékeltetni. »Halál a sineken«. Sötét tónus. Rettentő nagy vaskerék. Hosszu természet nem szülte ember, elnyult végtagokkal. Géprészék zür-zavara. Messzire ivelő sinek. Száguldó szörnyeteg, világító vasbagoly-vonat és szörnyűséges kavarodás. »A halál lovai«. Rejtelmes feketébe boruló kékes-zöld tónus. Emeletes házak torlódnak. Végtelenségbe vezető nagy lépcső alján két iszonyu nagy égő gyertya. Valami fehér folyam ömlik a kép közepén és felülről a fehér sávon rémült, fantasztikus, nyurga lovak és tébolyult, megnyult, fekete férfiak törnek elő.

Balázs Árpád víziós elképzeléseivel közelebb áll Szirmai Károlyhoz, mint Ady Endréhez. Hiszem, hogy Balázs ezt felismeri és néhány Szirmai novella keltette átélésével fog megajándékozni.

Balázs Árpád festőművészi minősítése nem egyszerű feladat. Minden klasszikus irányt megtagad. De munkái tiltakoznak minden izmus ráhuzása ellen. Ujak, korszerűek, sőt uttörők. A modern irányok iskoláinak minden nagyobb vivmányát és megállapítását egyéniségének kohójában oldja fel és alkalmazza. Nem természetmászoló. Ellenkezőleg. A spiritualizmus felé hajlik, ami még egyszerű tájképeiben is kifejezésre jut drámaiassága által. Nem elbeszélő, még akkor sem, ha adott témát illusztrál. Érzékeltető ereje a festés technikájában van. Nagyvonalu rajzoló, részleteket alárendelő, széles ecsetkezelésű, jó komponista, néhol egészen a dekoratív hatásokig.

Balázs Árpádot már elismerték és sikerei vannak. Korántsem annyi, amennyit érdemelne. Egyike a legkiválóbb magyar kisebbségi értékeinknek. Nem megalkuvó, komoly művész. Élete szörnyen küzdelmes. De csoda-e? Itt él nálunk Bácskában.

Kende Ferenc

Arankával egy szobában...

Künn a fák között koncsorog az ős,
csengettyút ráz és busan kerepel
antik tragédiákban szerepel
a végzet így, az elháríthatatlan.

Szobában reggel hideg már a paplan
vacogva nézzük s halljuk jönni őt
a gyorsan kelőt s hamar elmenőt
és ver a szívünk nagyon nyughatatlan.

Augusztus ez és mégis már az ősz
derűs az arca, de a haja ősz
lefekszünk egyszer, jön értünk a csősz.

Arató Endre.

Versem

Ami a versem: nagyon az enyém
Másoknak mit mond, ami bennem lélek
pár vacak rimrongy: de énnekem élet
halálom is nem is kicsiny részben.
A magam kedvére csináltam a nótát,
csakis magamnak füttyörésztem.

Legnagyobb élményem mindig a hajnal
a feketéből kilábaló égbolt
a vizek melankoliája,
a fák becsületes lehellete,
a szélben hajó vetés.

Aki ezt olvasod: nem állsz a hajnalban robogó vonat.
ablakánál,
nem látod a színek skáláját játszó eget,
nem szívod a beáramló friss levegőt, a Tisza friss
szagát,
tested taktusra nem himbálozik:
ami bennem élmény neked csupán emlék
mit is adhatok át fukar szavaimmal.

Arató Endre

A szokol rendeltetése, célja és ereje

Írta: CSUKA JÁNOS

A szokol, amelynek kiépítésén napjainkban annyit fáradoznak, a jugoszláviai magyarság előtt meglehetősen felületesen ismert szervezete az államalkotó szlávsnak. A vajdasági magyarság a háborúelőtti szerb szokol szervezeteket úgy ahogy ismerte, de az akkori kisebbségből azóta többségi nép lett és ezzel egyidőben érhetően megváltoztak szervezeteinek irányai és a jövő feladatai is. A mai szokol, amely jogutódja a régi szokolnak, az ország legnagyobb férfias fegyelem szellemében megszervezett egyesülete és mint ilyen, határozott tényező az állam életében. A tagjainak száma az elmúlt tizenöt esztendő alatt hatalmasan megnövekedett, szinte azt mondhatni, számottevő hadsereggé terebélyesedett, amelynek mai szerepe és ténykedése nemcsak megkívánja, de egyenesen megköveteli teljes megismerését.

A szokol népszerűsítése nehezen áttekinthető, nagy területen folyik, ma már a magyarlakta községeknek is megvan a szokol csapatak, miután az utóbbi időben, ahol csak elegendő számú szláv él, egymást versengve siettek a szervezkedés terén előljárni. A szokol katonás rendben lépkedő egyenruhás alakulatai megszokott látványosságai a vajdasági városok és falvak életének, de a magyarság meglehetősen tájékozatlan kötelességei és szándékai felől. Megoszlanak a vélemények a szokol értékelését illetően is és azért nem lesz egészen hiábavaló ha eredeti forrásmunkák alapján a magyarsággal megismertetjük a szokol egész sztruktúráját munkásságával egyetemben.

Vannak, akik a szokolt az olasz ballilák, vagy a magyar leventékhez hasonlítják s a szervezeteik erejét mérlegelve messze-menő következtetéseket vonnak le céljukat illetően. A vélemények a legtöbbször tévesek és önkényesek, a következtetések gyakran semmivel nincsenek alátámasztva és megerősítve. Az azonban kétségtelen, hogy a szokol Jugoszlávia nemzeti életének bő forrása s az a körülmény, hogy a szervezetei az egész országra kiterjednek, azt igazolja, hogy a szokolnak komoly és jelentős feladatot szántak az ország kiépítésének a munkájában és a jövőjében. Mindezek a körülmények közismertek és azért hiba volna ha a magyarság csak felületesen ismerné a szokol szervezeti életét, amikor hiteles kiadványok feldolgozásából a szükséges felvilágosítást megkaphatja a tájékozódás megkönnyítésére.

A szokol mai kereteit Tyrs Mirosláv, cseh származású tanár határozta és honosította meg. Az egyesülés összetartó gerincéül a testgyakorlást jelölte meg. Először szűkebb hazájában, majd később a monarchia szlávok-lakta vidékein. Az első cseh torna egye-

sületek, amelyek később a szokol magvát adták 1842-ben létesültek. Csehországból előbb Szerbiába, majd Szlovéniába és Horvátországba plántálták át az akkor még kimondottan a testi kultusz szolgálatába állított szokol szervezeteket. Tyrs Miroszláv dr., aki a prágai egyetemen az esztétika tanára volt, 1862-ben az élére állott az akkor ébredező, nemzeti önállóságra törekvő cseh ifjúsági mozgalomnak. A kezdeményezésére létesült az első szokol szervezet, amelynek később nemcsak a test ápolása volt egyedüli célja, hanem a nemzeti öntudat erősítése a cseh ifjakban. A mai szokol szervezet akkor kapta a nevét és örök tápláló erejét. A feladat kettős volt, amint az ma is közkézen forgó könyvekből világosan kiérzik: a testgyakorlaton felül erősíteni a népi erőt, tudatosan nevelni az ifjúságot a nemzeti életre. A cseh szokol lelke Tyrs volt, aki fáradhatatlanul buzgólkodott, minden idejét a szokol szolgálatába állította és munkásságának az eredményei csakhamar jelentkeztek. A szokol egyesületek sorban megalakultak Csehországban és a gyűjtőtáborra lett az osztrák uralommal elégedetlen cseh megújulási mozgalom híveinek. Tyrs nevéhez fűződik a testgyakorlás ábécéjének a megteremtése is, ami azért volt nagyjelentőségű, mert egységes irányt és utbaigazítást adott az ifjúságnak a test helyes ápolására. Ma, amikor hetven éves mult áll a cseh és a morva szokol egyesületek mögött, már több mint kétezer szervezetet számlálnak; tagjaik száma fél millió, nem számítva a hatszázezer főnyi ifjúságot. A szokol mozgalommal foglalkozó szakkönyvek adatai szerint a csehszlovák szokol olyan fizikai és erkölcsi testület és erő, amellyel a csehszlovák illetékes tényezőknek minden időben számolniuk kell.

A szokol elnevezését Vuk-Sztefánovity-Karadzsisity szerb költő egyik költeményéből kapta. A költő egyik versében megénekli a regóst, aki ha a hős legszebb tulajdonságait akarja kellően kifejezni, a sólyommal (szokollal) hasonlítja össze. A sólyom különben igen sok szláv népdalban és a népköltészet számos verseiben megtalálható. A szerbek adták a cseheknek a testgyakorlással foglalkozó egyesületek nevét, hogy nemsokára átvegyék Tyrs egész elgondolását és a szokol szervezet kereteit. Amint erősödött a szokol, annál türelmetlenebbül nyomult előtérbe a kérdés, hogy miként kellene törvényerejű paragrafusokba szorítani céljait s kötelességeit. Tyrs nemsokat habozott s hamarosan megszületett a szokol alkotmány, amely a tagok erkölcsi, testi, szellemi és szláv nemzeti eszmék tanításáról szólt. A szokol mozgalom öt parancsolata a következő:

1. A testikultusz ápolása;
2. Az erkölcsi fejlődés elősegítése;
3. A szláv és a nemzeti szellemű nevelés;
4. A demokratikus szellemű nevelés;
5. A progresszív szellemű nevelés.

A szokol tagjai a szláv népek boldogabb jövőjének a pionirjai voltak. Arra vállalkoztak, hogy a testedzésen kívül a nemzeti öntudatot ébresztik és erősítik. A szokol minden tagja szilárdan hitt a szlávság életrevalóságában és küzdött a nemzeti célok megvalósításáért. A háborúelőtti szláv nemzetiségi mozgalomban a szokolisták az első sorokban küzdöttek. A világháború után, amikor a szlávság évszázados álma valóra vált és megalakult a jugoszláv, lengyel és a cseh nemzeti állam, a szokol új kötelezettségeket vállalt. A szerbek, horvátok és szlovének királyságában a szokol tagjai sürgették elsőként az államegyesülés után a lelki harmónia és egység létrehozását a szlávok között. Ezerkilencszázhuszonkilencben megszűntek a szerb, horvát és szlovén szokolok, amelyek külön egymástól teljesen függetlenül működtek és létrejött a jugoszláv szokol, szinte egyidőben az ország nevének a megváltoztatásával. A szokol egyesületek, amelyek már a háború előtt nagyszabású felvonásaikkal tulajdonképpen a szlávok életére igyekeztek a figyelmet felhívni, öt év előtt egységes alakulatba tömörültek. A központosítás végrehajtása óta a szokol legmerészebb álmainak útját futotta be. A legutóbbi zágrebi szokol-szletten már az ország minden vidékéről százezres szokol tömegek vettek részt.

A szokol egyesületeknek hatalmas irodalmuk van, számos folyóiratot és közleményt adnak ki és az ország szláv lakosságának jelentős részét sikerült bevonni érdekkörükbe.

Amikor 1929-ben jugoszláv gyűjtőnév alatt egyesültek az eddig különálló szerb, horvát és szlovén szokol egyesületek, új alkotmányt dolgoztak ki, amelyben a nemzeti egység gondolata jut teljes kifejezésre. Azóta a szokol minden rendelkezésre álló eszközzel azon fáradozik, hogy az ország jövőjére olyan nagy jelentőséggel bíró munkában, tradícióhoz híven, mint a jugoszláv eszme hordozója, hivatásához megfelelően kivegye a maga részét. Céljait és irányelveit, melyben a jövő feladatait felsorolja a paragrafusokba öntötte. A mai Délszlávországban a legrégebb szokol egyesületek Szlovéniában találhatók, ezek hatvan év előtt létesültek. A zágrebi szokol ötven éves multra tekint vissza. De a szokol tulajdonképeni nemzetiségi küzdelme, amelynek egyik hatásos megnyilatkozása a háborúelőtti szokol-szlettek demonstrációja volt, alig harminc-egyven év előtt kapott határozott és elszánt formát. A szokol egyesületek igazolhatóan döntő szerepet játszottak a szerb, horvát, szlovén, továbbá a csehszlovák nép önállósági küzdelmeiben. Amikor a szláv nemzeti államok létrejöttek, a szokolnak más feladatokat is kellett vállalni. Ezt megérezték a vezetői és a jugoszláv egységes szokol létrejötte után a beográdi kongresszus kijelölte a jövő feladatait és kötelességeit.

A szokol élére, mint főparancsnok Petár trónörökös lépett, akit nagykorúságáig Gangl Engelbert zágrebi tanító, régi szokolista

vezető helyettesit. Az új vezetőségbe az ország intellektuális vezetőinek java került. A Dunabánságot, a szokol központjában, a magyarság előtt ismert nevű személyek képviselik. Számos magasállású tisztviselő, törvényszéki bíró, ügyvéd, orvos mérnök irányítja a szokol szervezetek életét.

A beográdi kongresszus 24 pontból álló határozati javaslatot dolgozott ki, amely azóta a szokolisták kézikönyve lett. Az első pont leszögezi, hogy Tyrs szellemében és elgondolásai szerint akarnak tovább munkálkodni. A szokol tagjainak testi és szellemi tulajdonságait igyekszik tovább fejleszteni (2 pont). A testedzés Tyrs rendszere szerint történik (3 pont). A szokol szervezetben a tagok egyenlő jogokkal bírnak s a demokrata tradíciókhoz ragaszkodva az embereket nem osztálymegosztásuk, vallási vagy törzsi hovatartozásuk szerint kezelik, hanem értékük szerint. (4 és 5 pont) A szociális életben azt kívánja tagjaitól, hogy rokonszenvennezenek a szegényekkel, támogassák őket és amikor érdekeik más érdekeivel kerülnek összetűzésbe, mindig a szociális igazság figyelembevételével határozzanak. (6 pont) A nők egyenrangú tagok. A szokolnak különben már jóval a háború előtt voltak női tagjai és tornászai. (7 pont) A szokol, amely a hazának és társadalomnak érdemes tagokat akar nevelni, arra törekszik, hogy az egész népet bevonja munkálkodásába. (8 pont) A tagok nevelése nemzeti szellemben történik. A szokol eszme megkívánja, hogy a népért nacionalista szellemben munkálkodjon. A nacionalizmusban látja a jugoszláv nép fejlődésének legfontosabb előfeltételeit. Egy nép, egy állam, egy szokol ez a jelszó, amelyért a szokol kész bármikor harcba szállni. (9 és 10 pont) A szokol mint népszervezet nem feledkezik meg az országhatárokon túl élő szláv testvérekről sem. Érdekli a sorsuk, átérzi minden bajukat és szent kötelességének tekinti, hogy fejlődésükről gondoskodjon. (11 pont) A szokol kötelességének tartja, hogy népi individualitást erősítse, mert csak a szabad és független ország jellemezhető kellően más nemzetek mellett, a szláv nép egyéniségét. (12 pont) A szokolegyenlőség elve nem enged meg semmiféle osztály megkülönböztetést és azért azt kívánja, hogy a hadsereg tagjai is a szokolhoz tartozzanak. (13 pont) A szokol mint általános népnevelő szervezet az iskolával is együttműködik, mivel az iskola hivatott mindenek előtt a népet nevelni. (14 pont). A 15, 16 és 17 pont a szokol megalakításáról, a szokol csapatok létesítéséről és a tagok kötelességéről szól. A jugoszláv királyság szokol egyesülete nemzeti egyesület, amely a politikába nem avatkozik, tagjainak egyenesen megtiltja, hogy politikai mozgalmakban részt vegyenek és politikai nyilatkozatot adjanak. (18 pont) A szokolgondolat haladó eszme s hisz az emberiség fejlődésében és tökéletességre való törekvésének a helyességében. (19 pont) A szokol tiszteletben tartja tagjai vallását, mert úgy tekinti, hogy a vallás az emberélet legintimebb érzéseivel tartozik. (20 pont) A szokol a szláv testvériség szervezete, amely a szláv kölcsönösséget hirdeti a szláv né-

pek között. Minden szlávot, éljen az bárhol, testvérének tekint. A testvéri kölcsönösség elve alapján a jugoszláv egység megerősödésén és a testvérnépekkel való együttműködés érdekében munkálkodik. A csehszlovák, lengyel, orosz néppel és a lausitzzi szerbekkel még szorosabb összeköttetésre törekszik. (21 és 22 pont) A jugoszláv nacionalista és szláv meggyőződésnek összehangzásban kell lenni az általános emberi eszmékkel és az emberiség fejlődésével. (23 pont). Végül a 24-ik pont kötelességévé teszi a tagoknak, hogy a magánéletben is a szokolgondolat szem előtt tartásával cselekedjenek, soha ne feledkezzenek meg azokról az erkölcsi kötelezettségekről, amelyek minden szokolra hárulnak.

A pontokba foglalt elveket részletesen kidolgozták és a feladatokat kibővítve megmagyarázták a tagok könnyebb tájékozódása végett. A mozgalomban kitűnt személyek, vagy szokol egyesületek megjutalmazására emléktáblákat adományoznak. Ez az egyetlen kitüntetés a szokol mozgalomban kifejtett érdeméért.

A szerb, horvát és a szlovén szokolok egyesítése után Noviszádra került a szokol-mozgalom testnevelési közoktatási és irodalmi központja. A szokol számos lapot ad ki tagjai részére, azonkívül szinte minden hónapban jelennek meg könyvek, amelyek Tyrs személyével, a rendszerével, részben pedig a szokol további feladatairól és az elért eredményekkel foglalkoznak. A gazdag literatúrából kiemeljük Petrovity Koszta Szubotica város főmérnökének rövid, de a szokol-irodalomban előkelő helyet elfoglaló írását, amelyben azt a gondolatot dolgozza fel, hogy a szokol mozgalom kezdetén az akkori modern szellemi áramlatok örököse volt. Tyrs szokol-mozgalmát, mint a szabad gondolat első hullámverését analizálja, amely először a cseh, majd a többi szláv népekhez eljutott. A szerző, aki a szokol mozgalom egyik vezetője, utal arra, hogy ebből a szempontból kell vizsgálni a szokolt, ha igazi rendeltetéséhez és hivatásához közelebb akarunk férkőzni. Tiltakozik az ellen, hogy a régi szokol-mozgalomnak tiszta szláv jelleget adjanak. A negyvennyolcas forradalom leverése után tomboló Bach-korszak elnyomása alatt keletkezett először a cseh népben a szabadság utáni vágy az abszolutizmus letörésére. A szabad gondolat emelte fel a cseh népet, amely az emberiség fejlődésében jelentős szerepet töltött be. A szabad gondolat hulláma Angliából és Franciaországból a szabadság országaiból csapott át Csehországra. Tyrs megéreztte, hogy a szabad gondolat terjedése elé nem lehet válaszfalakat emelni és megtette a szükséges előkészületeket a cseh nép felvilágosítására. A népet előkészítette a szabadságra és ebben van Tyrs munkájának igazi jelentősége. Tyrs a fiatal filozófus és esztétikus hamar belátta, hogy a nép felvilágosítását csak úgy éri el, ha a test és a lélek harmónikus fejlődéséhez megtalálja a szükséges eszközöket. A testedzéssel egyidőben megkezdődött a lélek ébresztgetése és ab-

ban az időben, amikor minden elnyomott nép szabadságra, az önállóságra vágyakozott, Tyrs idejében megtalálta az utat a lélekhez.

A szuboticei városi főmérnök megállapítása érdekes és kiegészíti azokat az írásokat, amelyeket a szokol-mozgalom teljes megértéséhez ismerni kell.

A szokol könyvtár kiadásában megjelent Tyrsnek, a szokol megalakítójának az utmutatása is, amely százezres példányban forog közkézen. Ebben a szokol-mozgalom első nehézségeivel foglalkozik, ismerteti azt a fejlődési folyamatot, amelyet a mozgalom elért és hogy miként alkalmazkodtak és tökéletesítették a testedzést a gyakorlatban jelentkező követelményekhez igazódva. Tyrs a könyvében azt írja, hogy amikor a szokolt mai rendeltetésével megalakították, az volt a jelszó, hogy addig nem nyughatnak, amíg minden cseh nem lesz a szokol tagja. Tyrs sok olyan mondatát emlegetik ma is, amelyek találóan fejezik ki a szabad életre törekvő népek kívánságát. Egy helyen azt mondja, hogy minél kisebb egy nép, annál szorgalmasabbnak kell lennie. A szokol-mozgalom kezdetekor mennyiszor idézték ezt a mondatot, amely szívós munkára sarkalta a cseheket. Még ennél is hatásosabb a következő mondat: »semilyen külső erő, semmilyen durva erőszak nem képes egy nemzetet elpusztítani«. Ez persze akkor Ausztriára vonatkozott, de olyan találó és kifejező, hogy a megállapítás, hogy ma is változtatás nélkül alkalmazható. Tyrs a könyvében utal arra, hogy aki valamit elhatároz az ne habozzon, ne fogadjon el félmegoldásokat, mert keveset akarni ugyanazt jelenti, mint semmit sem akarni. Az a nép, amely fel akar emelkedni, nem eshet letargiába, nem töprenghet, hanem cselekednie kell. Aki szokol akar lenni, annak tevékenynek és erősnek kell lennie.

Tyrs Miroszláv dr. jelentőségét a szokol-mozgalom későbbi esztendeiben számos könyv méltatja. Dr. Mrvos Nikó noviszádi orvos, továbbá Pelikán Jan jutottak a legközelebb Tyrs lelkivilágához tanulmányaikban. Mrvos dr., Tyrs nagyságát és jelentőségét Massarykhoz, Csehszlovákia mostani köztársasági elnökéhez, szellemi örököséhez hasonlítja. Gangl Engelbert a jugoszláv szokol helyettes főparancsnoka ugyancsak nagyobb emlékirattal áldozott Tyrs személyének, akinek az elgondolásait maradéktalanul átvette a jugoszláv szokol, úgy a testedzés, mint a lélekápolás terén.

E cikk keretében nem fér több részlet és a szokol-mozgalom minden fázisának ismertetése. A szokol megalakításától kezdve érintettük a fontosabb etappokat és ezzel megkönnyítettük a szokol teljes értékelését, céljának megismerését. A mai szokol alkotmányból megtudjuk, hogy a szokol rendeltetése és feladata; miután a szláv népet a nemzeti öntudat állandó ébredésével a nemzeti államhoz segítette, a szláv fajok további megerősítése. A gyakori szokol-ünnepélyek erőpróbák, ahol megállapítják a fejlődését. Az

utolsó szokol-ünnepélyt Zágrebben tartották meg. Ennek jelentőségét azért hangsúlyozzák, mert azon először vettek részt a bolgárok junakok is, a csehszlovák, orosz-emigráns és a lengyel szokolokok kívül. Egyébként évről-évre kölcsönösen látogatják egymás szokol-szletteit.

Mi tehát a szokol?

Harcos s kimondottan szláv egyesület, amely öntudatos nemzeti életre neveli az ifjúságot. Szokolista csak az lehet, aki magát szlávnak vallja, mert esküt kell tennie arra, hogy szláv nemzeti-ségü.

A beszámolóink nem volna teljes, ha némi összehasonlítást nem tennénk a tíz év előtti szokol és a mai szokol ereje között, valamint ha nem sorolnánk fel a külföldi szokol-egyesületeket. A háboru utáni első esztendőik bizonytalansága után, csak 1922-1923-ban kezdődött meg a szokol szervezetek átépítése Délslávsországban. Az elmúlt tíz esztendő teljesen átformálta és az ország első tényezőjévé tette, amit különben szemléltetően látunk, ha az 1924-es év adatait az 1934-es év adatai mellé állítjuk.

A szokol-egyesületek tartományi vezetés alatt állnak. Az 1924-ik esztendőben a Vajdaságban a becskerekai és a noviszádi szokol-zsupa alá tartoztak a szokol helyi szervezetei. A noviszádi zsupának mindössze 2297 férfi és 427 női tagja volt. Az iskolákban a szokol-mozgalom még nem indult meg és alig néhány száz iskolai tanuló, főleg középiskolai tanuló tartozott a noviszádi zsupához. A becskerekai szokolzsupa létszáma így alakult ki 1924-ben: férfi tagjainak száma 1411, női tagok száma 345 volt, az ifjúsági tagok száma nem haladta meg az ötszázat. Az egész ország 26 szokolzsupára volt felosztva és az össztágok száma 37.342 férfi, 9.968 nő volt. Az ifjúsági tagok száma az egész országban nem haladta meg a harminczet, úgyhogy összesen körülbelül hetvenötezer tagot mutattak ki. Azóta a helyzet egészen megváltozott. A szokol-egyesületek úgyszólván minden helyiségben megalakultak és a tagok száma alaposan megnövekedett. Az ideai adatok, a szokol-szövetség hivatalos kimutatása szerint a következők:

A szokolzsupák (kerületek) száma 25. A Vajdaság a noviszádi és a becskerekai zsupához tartozik. Noviszádhoz tartozik az adai, apatini, palánkai, petrováci, bácskógradistei, petrovszelói, bajmoki, bajsai, beocsini, beskai, crvenkai, cserevicsi, csurugi, deszpot-szvetiiváni, gyurgyevói, goszpodjincái, horgosi, iloki, irigi, kátyi, kiszácsi, kovilyi, kucurai, kulai, kulpini, martonosi, molí, mosorini, noviszádi, obrováci, odzsácsi, pacsiri, pasicsevói, petrovaradini, pivnicai, rumenkai, szentai, szirigi, szombori, szrbohráni, karlovcai, sztanisicsi, sztarakanizsai, sztaribecseji, sztarifutoki, sztarisziváci, szuboticaí, titeli, torzsai, tovarisevói, turijai, veprováci, vrbászi és zsabalji szokol-egyesületek. Szokol-századok vannak: Aleksza San-ticson, Bácski-Monostoron, Bikovon (szuboticaí szállás), Csiben, Deronján, Glozsánban, Kosancsicson (Torzsa melletti telepes falu),

Krusedolban, Szilbáson, Szokolácon (Topola melletti telepés falu), Szontán, Sztepanovicseván, Szvetozar-Mileticsen, a szubotica melletti Tavankuton, (három önálló alakulat) Velebiten (Sztárankanizsa melletti telepés falu) és Zsedniken (Szubotica melletti telepés falu).

A becskerekai zsupához tartoznak: Alekszandrovo, Alibunár, Aradac, Palanka, B. Deszpotovac, B. Karlovac, B. Arangyelovac, B. Deszpotovac, B. Karlovac, B. Arangyelovac, B. Karagyorgyevo, Baranda, Basahid, Bela Crkva Belo Blato, Bocsár, Botos, Crnja, Csenta, Csesztereg, Csoka, Dobrica, Dragutinovo, Gyala, Elemir, Farkasdin, Hetin, Idjos, Ilandzsa, Jankovmost, Jarkovac, Jesenovo, Jasa-Tomics, Katarina, Klarija, Klek, Knicsanin, Kovacsica, Krsztur, Kumane, Mali-Torak, Martinci, Malenci, Mokrin, Molin, Neuzina, Nincsicsevo, Nova-Crnja, Nova-Kanizsa, Novi-Becsej, Vranjevo, Opoovo, Orlovat, Padej, Perlez, Podlokar, Ruszko-Szelo, Sakule, Szamos, Szanád, Szarcsa, Szécsánj, Szrpszka-Crnja, Szrpszki-Itebej, Begejszki Szveti-Gyurád, Potiszki-Szveti-Nikola, Supljaja, Taras Tomasevac, Ujlma, Uzdin, Kikinda, Becskerek, Matica, Veliki-Torak, Vojvoda Sztepo, Vrsac. Szokolszázadok találhatók: Hajducsicán, Kalugyerocon, Konakon, Kusicson, Velika Gredán és Vladimirovacon.

A helységnevek felsorolásából megállapítható, hogy a szokolnak ma nemcsak a szláv, de kimondottan kisebbség lakta vidékeken is vannak szervezetei.

Az 1934-es évi kimutatás a tagok számát a következőképpen tünteti fel:

Amíg 1921-ben mindössze 361 szokol egyesület volt az országban addig a számuk 1934-ben 2023-ra emelkedett. A tagok száma ennek arányában növekedett. 1921-ben a férfi tagok száma 29.837 volt, a női tagok száma 8.248. Az idén a taglétszám így alakult ki: 134.102 férfi, 23.279 női tag. Ugyanekkor az ifjúsági tagok száma hatezerről 284.719-re szökött fel. A növekedés itt a legszembetűnőbb. A szokol otthonok száma 20-ról 139-re emelkedett, miután minden nagyobb városban részben felépültek, részben építés alatt állnak a szokol otthonok. A noviszádi szokol zsupának 71 egyesülete és 6 százada van, a tagjainak létszáma meghaladja a nyolc ezret, vagyis tíz év alatt a négyszeresére emelkedett. Az ifjúsági tagok száma 17.551.

A becskerekai zsupához tartozik 80 egyesület és 5 század. A tagok száma hat ezer. Az ifjúsági tagok száma: 16.390.

Kevesen tudják, hogy az orosz emigrációnak Jugoszláviában önálló szokol-szervezete és központja van. A németországi lauschtzi szerbek 1924-ben alakították meg szokol-szervezeteiket, 1931-ben pedig megalakult az amerikai szláv szokol szövetség.

Még talán befejezésül annyit, hogy a szokol tagjai nem az előírt kilenc, illetve tizennyolc hónapot szolgálják a katonaságnál, hanem csak hat hónapot és hogy a vasuton ötven százalékos utazási kedvezményben részesülnek. Ljubljánában a szokolnak könyvkiadó

vállalat és beszerzési szövetkezete van. A szokol hivatalos lapja a »Szokolszki Glasznik« Ljubljanában jelenik meg, míg a »Szokolszki Proszvetát«, amely kulturkérdésekkel foglalkozik, Malin Franja szerkesztésében Noviszadon adják ki.

Igénybevett forrásmunkák:

Putevi i ciljevi Saveza Sokola Kraljevine Jugoslavije.

Sokolima o sokolstvu (Gradojević Mihajlo).

Idejni osnovi sokolstva (Petrović Kosta).

O sokolskoj ideji (Gangl Engelbert).

Dr. Miroslav Tyrš (Jan Pelikan).

Pogledi i misli dr. Miroslava Tyrša (Dr. Mrvoš Niko).

Sokolska gesla (Dr. Miroslav Tyrš).

Naš zadatki, smer i cilj (Dr. Miroslav Tyrš).

Sokolski kalendar 1924 és 1934.

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Kurucz Feja Dávid

»Kurucz Feja Dávid«. Egy kassai fiskális irta. Régen, amikor Ocskay brigadéros szidta a kocsmában a fejedelmet és a hoppmester szép agárkutyákat vezetett át a színpadon, hogy megcsufolja a szegény kurucságot. A sovíniszta magyar érzés felhőrdült az agárkutyák miatt és Herczeg Ferencet nagyon szidták. Pecsovic... Bécs felé kacsingat. Ekkor íródott Kurucz Feja Dávid. Ez volt az igazi magyar kurucdarab. Benne volt minden magyar ráartiság és minden magyar lázadozás. Nagyon szép volt. A most deresfejük még emlékeznek rá. Szép volt, keserű és gögös. Egy csöpp, magányosan járó, rokkantalan nép minden, csak ezért is haragja, zokog benne. Ezt írta a kassai fiskális, Fényes Samu, aki ezzel az egy szindarabbal egyszerre híres, népszerű ember lett. Szép nekilendülés volt ez a Kurucz Feja Dávid. A kuruczkozó korszak, a nagy összeomlás előtt keserűségében, vesztét érzésében önmagát tépő fajta feljajdulása. Az asszirszakállu kassai fiskális prédikátor volt és költő. Mintha a gályára küldött magyar prédikátorok lelke támadt volna föl benne és meg kellett bocsátani neki — hiszen költő volt, — hogy idealizált mindent nagy nekikuruczosodásában, ami magyar volt. Naiv volt és naivságában megható az a könnyes és fájdalmas magyarság.

Azóta sok minden történt. Szinte programmszerűen. Előbb a vihar felsodorta a kassai fiskalist a békebeli magyar ambíciók Mekájába, Pestre. A szép asszirszakállt végighordozták ünnepi banketteken, amelyeken a kuruczkozó magyar mindent akarás, öncsaló nagyot akarás tősztozott. Milyen tősztok voltak ezek? Még Istenben boldogult Horváth professzor bácsi, aki pedig magát a jó Istent is magyar zsinoros ruhába bujtatta volna, még az is csóválta a fejét a mennyekben. Ez volt a nemzeti felbuzdulás tulipános korszaka, amely szent és együgyű elvakultsággal hirdette, hogy a magyar az első náción a világon. Nem az asszirszakállu író hibája volt, hogy együtt harsogott a harsogókkal. Ez a harsogás korszaka volt és aki akart valami lenni, annak vagy ide vagy oda kellett állni. A Kurucz Feja Dávid írója a harsogók mellé állt és meg kell adni, hogy szépen harsogott. Hiába harsogott, a függetlenségi párt nála igazán kiselbeknek adott mandátumot, neki nem.

Ez se volt valami nagy baj. A szép asszirszakáll fölött boltozatos, hatalmas koponya volt és a hajdani kassai fiskális szép dolgokat írt. Kissé öblösen, kissé mindig valami programmal, de szépen. Szép, ahogyan mondani szokás, tőzsgyökeres magyarsággal. Szép ám az, nem mindenki ért hozzá, csak az, aki a néptől tanult magyarul.

A néptől... El lehet indulni a néptől és vissza lehet térni hozzá. Kurucz Feja Dávid írója elhagyta a harsogó urakat és visszament a néphez. Olyan parasztpártfélét csinált. Már nem tartozott egyik párthoz sem, már nem is igen írt, csak politikai cikkeket. Egyedül járó ember lett. Így érte a forradalom, amelyben kívül maradt az eseményeken, csak néző volt és bizonyosan nem volt kommunista. A bolond és csufosan igazságtalan ellenforradalmi időkben azután bebörtönözték. A felelőtleneknek nevezett banda kezébe került és alig tudott szabadulni. Igazságtalanság érte, csufos és gonosz igazságtalanság és emberileg ezerszeresen érthető, hogy önként emigrált. Tébolyult idők voltak és örültség lett volna nem menekülnie az örültek elől. Sokan menekültek akkor így.

Azóta emigráns. A szép asszirszakáll bolyong Bécsből Prágába, azután Bukarestbe. És Kurucz Feja Dávid írója, aki a politizálás idejében elhagyta az írást, visszatért a tollhoz. Megint író, csak író. Országról-országra vándorló magyar író.

Tragikus sors, nehéz sors. A szép asszirszakáll már rég hófehér, de a szemekben még él a régi tűz, még ragyog a régi rajongás. Csak más. Aki a gályákra küldött magyar prédikátorok fanatizmusával védett nyugat felé minden magyar hibát, aki résztvett a felbuzdulás tulipános korának minden magyar rajtarajtájában, aki Kurucz Feja Dáviddal szembeszállt a magyar hiúságokat bántó történelmi igazságkereséssel, a bolyongásban rátalált a történelmi igazságokra.

Folyóirata, amely előbb Prágában, most Bukarestben jelenik meg végtelen igazságkeresés. Hol, mikor, ki ellen és mit vétkeztek a magyarok. Mit vétkeztek nyugat és kelet ellen. Örök variációja ugyanegy tételnek a bolyongó asszirszakáll minden írása. Kurucz Feja Dávid, a rajongó védő, most vádló.

Hát ezt is lehet. Az írás szabad és a gondolkodás szabad. Szabad ráeszmélni a hibákra és nagy dolog a hibák beismerése. Kurucz Feja Dávid hibázott, amikor a magyart a világ első nációjának hirdette. Bizonytal nem az, de hogy éppen az utolsó volna?

Kurucz Feja Dávid óta írója nagyot változott. Csak egyben nem változott. Ellensége a feudalizmusnak, most is, mint akkor volt. Akkor is az volt. Becsületesen az volt. Ma is az. Csak ez kettejük dolga. Csatázik a feudalizmussal, le akarja törni. Igen helyesen, törje csak le. A huszadik században nincs szükség feudalizmusra és ha még van valahol, le kell törni, hogy emléke se maradjon. De mi közünk nekünk ehhez. Kurucz Feja Dávid új csatája a feudalizmussal privát ügy, talán úgy is lehetne mondani belső magyar ügy, magyarországi magyar ügy. Ehhez semmi köze nincsen a külső magyarságnak, amelynek első életparancsa az, hogy a maga külön életét megteremtse. Ezt az alkotó munkát fölöslegesen zavarni privát háborúságokkal. Fényes Samu haragszik a nagy urakra, élő és holt magyar nagyurakra. Ez az ő dolga és esetleg az élő nagyurak dolga. Kinek mi köze hozzá és különösen mi köze hozzá a külső ma-

gyarságnak, a jugoszláviai magyarságnak, amely már arra sem emlékszik, hogy mi fán terem a feudalizmus.

Ez úgy jut eszünkbe, hogy Kurucz Feja Dávid írója buzgón küldi Prágából, Bukarestből folyóiratát a jugoszláviai magyarságnak. Kár a fáradságért. A jugoszláviai magyarságot ezek az írók nem érdeklik. Az asszirszakáll és a magyar nagyurak haragban vannak az baj, de nem a mi bajunk. Rosszul csinálják a dolgukat a nagyurak. Hát ez is lehet baj, de megint nem a mi bajunk. Ez a nagyurak baja és azok baja, akikkel csinálják, akiknek csinálják. Nekünk nem csinálják, minket hagyjanak békében. A nagyurak is meg az asszirszakáll is. Mindenképen hagyjanak békében, írásokkal is. Nekünk olyan kevés írás jut, hogy a degusztáló írásokról lemondunk. Ezért nem kérünk az asszirszakáll írásaiból.

Ezt azért kellett elmondani, mert az asszirszakáll néhány esztendővel ezelőtt Prágából vagy Bécsből leruccant hozzánk is. Előadást tartott, szép elvont előadás volt, az aranyról beszélt. A nagy átokról, öblösen és harsogón, mintha gályára küldött prédikátorok lelke szólt volna belőle. Azután eladta a könyveit. Ezen a területen, ahol művészet eladni magyar könyvet, összeszedett Kurucz Feja Dávid írója annyi pénzt tíz nap alatt, amennyit tíz esztendő alatt nem keresett tíz magyar jugoszláviai író írással. Hát ezt a pénzt sajnáltuk akkor is. Jobb helye lett volna és sajnálnánk, ha még elvihetne pénzt a jugoszláviai magyarságtól. Kell ez a pénz, a kevés, keserves, kis pénzecske, amit itt még magyar betűért lehet kapni, nekünk is.

Ilyen materialisták vagyunk. Nekünk békesség kell meg pénz. A harcot Kurucz Feja Dávidnak hagyjuk, a pénzt már nem, az nekünk kell. Neki úgy se kell a mi szegénységünk kis pénze. Ne küldje az írásait. Ne vigye el a mi kis pénzünket is.

Havas Károly

Az első lépés a néprajzi muzeum megteremtése felé

Kora reggel 6 óra tájt ér be a vonat a doroszlovói állomásra. Féltem, hogy nem kapok helyet a vonaton, úgy önzölik majd a nép a szentkúti bucsura. Mert ép nagyboldogasszony napja volt. De nagy volt a meglepődésem. Alig volt utas a vicinálison. Az apatini vadászok vizsláikkal egyetemben se tudták megtölteni a vasuti kocsit. Doroszlón meg rajtam kívül még csak egy barna szakállu honfitárs szállt ki, hatalmas két vesszőkosárral birkózva. Biztos szent olvasókat visz keresztény atyjafiai örömére s használatára.

Az első benyomás a faluról nem kellemes. A sáros, csatakos uttesten keresztül jobb sorsra érdemes téglajárda vezetne keresztül, ha a kocsik nehéz kerekei alatt a téglák össze nem töredeznének, szét nem mállanának.

A szemközti háziorba ütközve kérdezősködni kell, töled-e vagy

hozzád? Merre van a főucca, a templom, a paróhia. Jó szívvel adják meg a felvilágosítást a »Gunár«-hoz címzett kocsmáhozzátartozói.

A tűzoltók hamis fala, a mászótorony környékén nagy dudálás fogad. A bicegő kanász meg a bojtárja irgalmatlanul bőfögtetik a piszkos bádogtölcsért.

No itt az első kiábrándulás. Azt hittem, hogy a doroszlói kanász tudja majd a regulát s ökörszarvból metszett, szépen vésett, cifrázott néprajzi múzeumba való kürttel fogad s azon lekottázni való melódiákat játszva hívja-hivogatja a doroszlói sertés urakat, hölgyeket s egyéb süldőket a pázsitos legelőre s ehol ni!

De — gondoltam — itt még csak a falu elején vagyunk. A meglepetések beljebb következnek.

A falu főuccáján sétáltam végig nagykényelmesen s rengeteg érdeklődést keltve a ház elejét söprögető asszonynépnél s a malacokat kergető gyerekeknél.

Figyelem a házakat, közben vigyázva arra, nehogy a hepehupás téglajárdán félrelépjek s megharapjam a nyelvem hegyét. A házakon nem igen látok valami magyaros jelleget. Itt-ott a jobbmduaknál a fal alja ki van rakva díszesebb cementlapokkal. Másutt gangpadlónak, fürdőszobatalapzatnak használják ezeket.

A régiebb házak ablakain itt-ott még látható a zsalugátor, de sok helyütt a zsaluk is eltűntek s két egyszerű deszkalap zárja le az ablaknyílást kifelé. Van több ház, ahol ezek se fából vannak már, hanem vaslemezből. Sötétre, feketére mázolva, nem festői látvány.

Az udvarokat az ucca felé nehéz téglafalak határolják. Fehérre, néha sárgára meszelve. A kapubálványok is nehézkes téglaoszlopok, de amelyeknek teteje itt-ott ki van képezve. Nyakravalóul úgy látszik kifaragott végű téglák szolgálnak, de a sokszoros meszelés ezeket a négylevelű díszeket is eltakarja lassan.

Napsugaras oromfalakat azonban sehol sem találtam. Ellenben több ház előtt a gazdakeze összeróttá egyszerű fapad. A lóca. A két végén elhajló földbeásott akácoszlop tartja az ülőket. Három darab az egész alkotmány. S mégis mily egyszerű s a célnak megfelelő.

Ne, malac ne! — riaszt fel melázásomból a kanászbojtár, miközben ostora csattanójával jól odasóz az egyik késlekedő süldő hátulsó fertályára. Nagyot nyikkant ez s elugrik. A puli se hagyja magát s a tulsó oldalon kaffog bele egy legelésző csoportba.

A templomhoz érek. Megnyomom a kilincset, de még korán van. Zárva találom. A gazdasági válság nyomot hagyott az alacsony tornyu doroszlói templomon is. Egy árva golya busan tollászkodik fazsindelyes ház tetején. A gerinc zsindelyeinek kiálló végeit bizony már elkorhasztotta az idők vasfoga. S így olyan a tető gerince, mintha csipkés volna.

Egy hosszas, urasabb külsejű ház ablakain sok a kitört üveg-

tábla. No az biztos valami középület. Nézem a fölírást a sarkán. Tényleg: Katolikus Kör. Ugy látszik itt is nehezen folynak be a tagdijak.

Kifogyván a néznivalókból, no meg, mert a gyomrom is jelezte az éhkoppot, betértem egy vendéglőbe, amelynek büszke felirata Kaszinót jelzett. Meglepetéssel láttam aztán bent, hogy ez épület, ahány uccai szobája van, annyi egyletnek adott helyet. Minden szobában más egyesület. Ez is ritkaság, hogy a magyar egyesületek ily békésen megférjenek egy földél alatt. Jobbkézfelől olvasom az el-firhangozott üvegajtón: Iparos Kör, balra Polgári Kaszinó s később mondja a kocsmárosné, hogy a harmadik szobában székel a Gazdakör.

Persze reggel hét órakor üresek mind. Egy azonban mindjárt felöltött. Az eléggé kicsiny szobák főfőbutordarabja egy-egy billiárd asztal. Mint látszik ezt a sportot egyforma élvezéssel kultiválja Doroszló három legfontosabb társadalmi osztálya.

De annál szerényebb helyet foglal el a sarokban egy keshedt üvegszekrény, alig párszáz megviselt kötet könyvvel.

A billiárdasztalon egymásra hajigálva sok kiolvasott ujság. Nézem a címeket: Pravda, Jugosl. Dnevnik, Koprive s a Napló. Ezek a Kaszinó ujságjai, a szomszédos egyletek remélhetőleg valami szaklapot is olvasnak. Nagy legalább járatnak.

A Kaszinóban megismerkedtem Bártol István urammal, a község legjobb gazdájával, az összes egyletek vezetőemberével, az iskolákat járt, világlátott egyénnel, aki azután szívesen adott felvilágosítást mindenről, ami a községet illeti s amit tudni szerettem, kérdeztem tőle.

Doroszló község a nevét állítólag vagy 200—300 éve kapta egy Doroselovics nevű birtokostól. Valamikor nem a mai helyén feküdt, hanem egy szomszédos dombon, amidőn még Szentegyháza volt a neve. Körülbelül 2600—2800 lakosa van.

A törökulás után telepesek jöttek palócországból, a felvidékről, külföldről pedig svábok. De ma mindnyájan csak magyarul beszélnek. S hordják azt a gyönyörű szép magyar viseletet, amelynek egész Jugoszláviában nincs párja. Már a magyarlakta területeket érte.

Egészséges szokás, hogy fiatalsága korán házasodik. Tizenhét, tizennyolc éves pelyhedző állu legénykék már oltárhoz vezetik a tizenöt-hat éves hajadonokat. Így aztán tulajdonképeni fiatalság nincs. Legényegyletet hiába kerestem náluk.

Nem igen akadnak korcsmai verekedések, bicskázások sem. Jóakaratu, józan és dolgozó nép a doroszlói magyarság. A nagy tömegük párholdas törpe gazda, száz holdon felül tán csak egy van, míg a földnélküliek arányszáma 5—10 százalék.

Van két kendergyáruk, amelyek közül az egyik száz munkással dolgozik s egy gázmotormalmuk. Persze ők is elsősorban búzát,

Keresgéljük köztük azokat, amelyeket a doroszlói szép lányok, legények, menyecskék aranyos szíve teremtett, itt születtek meg a doroszlói bogárhátú, kisházak ámbitusai alatt, a lócákon, a vásárnap délutáni mulatozásokon. Táncoló, mulatozó, pajzánkodó, egy mással incselkedő fiatalok ajkán.

Marci bácsi szívesen mutogatta, fujta a pikulán, meg énekelte őket s én kiválasztottam vagy négyet gondolva, hogy ezek eredeti doroszlói népdalok, a magyar nótaköltészet igaz gyöngyei.

Ime itt következnek, sorakoznak:

I.

1. Délbe mikor hazamék, süt a nap az égen,
Kis kapuba vár engem az én feleségem,
Hiába is hadonász, mégis csak azt mondja:
minek iszik az olyan, aki sose bírja!
2. Letaposták a kezem, amig hazaértem,
Orditozva kiált rám az én feleségem.
A rendőr is kiabál, míg a nevem írja:
Minek iszik az olyan, aki sose bírja!
3. Azt álmodtam az éjszaka, a Dunába bor van,
Én meg egy öreg komám nekiálltunk nyomban.
Én kiittam Pozsonyig, ő meg pedig Vácig,
(Vácnál kidült) Mégis azt mondják hogy:
Minek iszik az olyan, aki sose bírja!

II.

1. Hollólovam lába nyomát kilenc csendőr
hét csendbiztos járja.
Jöttömet a tömlőcajtó vasasárja
de régóta várja.
Eladtam a becsületem, kirúgták a földet is alólam,
Pedig pedig valamikor fehérhaju öregasszony
egyetlenegy reménysége voltam.
2. Ha meghalok, ha fölkötnek, a síromba nem kísér
ki senki,
Még azt mondják, erdő szélén, árok partján fognak
eltemetni.
Nincsen virág a síromon, nem hull rám a szentelt
föld göröngye,
Pedig pedig valamikor fehérhaju öregasszony
egyetlenegy reménysége voltam.

III.

1. Kapitány ur arra kérem,
Szabad időt adjon nekem.
Vagy egy órát sej, de vagy egy felet,
Hadd irjak egy bus levelet.

2. Megírtam a bus levelet,
A ragyogó csillag mellett.
Hogy ne legyek olyan nagyon árva,
Kimegyek Amerikába.
3. Amerika szép helyen van,
Mert a világ közepén van.
Ott van az én babám laktanyája.
Én is kimegyek hozzája.

IV.

1. Csikós vagyok, busan őrzöm a nyájam.
Esküvőre kísérik a babámat.
Muzsikaszó kihallik a pusztára.
Fáj a szívem, majd meghasad bujába.
2. Átalmennék a Mosztongán nincs ladik,
Azt sem tudom, hogy a babám hol lakik.
Ott lakik a rozmaringos uccába.
Piros rózsza nyílik az ablakjába.
3. Kis kertemben egy rózsafa nem látszik.
Minden éjjel tizenkétszer virágzik.
Terem rajta piros alma gömbölyű
Az én rózsám, jaj de nagyon gyönyörű.

Sajnos kottázó nem volt velem s így a község aranyshivű papját Csincsek Antal plébános urat kértem meg, hogy alkalomadtán készítse el e dalok kottáit is. Eznapi különben mint említettem nagybaldogasszony napján bucsu volt Szentkúton.

Szentkút a doroszlói híres csodatevőhely, ahová három-négy napi járóföldről is zárandokol az ájtatos magyar nép. S a plébános eznap ott volt elfoglalva. De megígérte, hogy mindenben szívesen lesz segítségünkre.

Eltelve a sok látnivalóval, szemet gyönyörködtető, szívdertítő doroszlói népviselettel, tele élménnyel és impresszióval a velem hűségesen és hősiesen kitartó, bornemissza létére a magyar vendégszeretet becsülése okából, állandóan bort s findzásból mérges feketét ivó Kende Ferenc szerkesztő urammal hazafelé indulunk.

Azaz, hogy előbb még szíves házigazdáink Bartoléktól és Csincsek plébános urtól bucsuztunk. Közben megtekintettük a paplak könyvtárának nagy műbeccsel bíró egyik régiségét, egy latin történelmi művet a könyvnyomtatás csecsemőkorából. Az »Aldus« nyomda ismeretes horgonyos márkáját viselte e zömök kis kötet s amennyire gyöngye latin tudományommal kipicézni sikerült: Nagy Károly korától Miksa császárig tárgyalta a régi világnak persze hadi cselekményeit. A nyomda 1515-ből származtatta a történelmi kötetet, kívülről a fényes sárgás kutyabőr kötésre 1535-ös évszám volt nyomva.

De tán még ennél is érdekesebbek az 1734-ből s a következő évekből származó első anyakönyvci a paróhiának. Persze latin nyelven, ludtollal írva olyan fene kaligrafikusan, hogy ember vagy legalább is gyógyszerész legyen az, aki azt elolvassa. De mert az akkori plébános Szótics tisztelendő ur még maga fabrikálta magának a tentát is, bizony gyöngébb bodzatermés idején, halványabbra sikerült az írolé, és így itt-ott már úgy elhalványodott, hogy még fényes napvilágon se igen olvasható.

Bártol uram hűségesen kikisért bennünket a vasuti állomásra, bemutatva bennünket utközben sógornak, komának, amikor a főlvég táján még egy kedves meglepetést tartogatott nekünk a jó sorsunk.

Valahogy úgy vannak itt építve a házak valami nemlátható domb oldalába, hogy csaknem minden házba két három lépcsőn kell felhaladni.

Ünnep délutánja lévén mindenfelé kint bandáztak vagy asszonyok vagy lányok.

A Hadimár porta lépcsőjén négy lány összebujva dalolgatott, énekelgetett. Nem négy szólamra, csakugy egy hangon mindannyian. De nincs is ennél szebb. Nem is tudom mért gyötrik ezek a tudós karnagyok és tiszteletreméltó karmesterek ezt a szegény népet ezekkel a három, négy vagy hány szólamokkal.

Megállunk hallgatni őket. Erre persze ők is megálltak. S összeszekuncogtak. Mit bámulnak ezek a félnadrágos kótyagos emberurak... Biztosan ezt gondolták, ha nem mondták is egymásnak.

Megkértük őket illedelmesen, hogy énekeljék csak el még egyszer azt a szép nótát, amit az előbb dudolgattak. Amennyire a sok vasalt szoknya engedte, még jobban összebujtak. De bizony nem mutattak nagy hajlandóságot az éneklésre.

Ha nincs velünk Bártol gazda nem hiszem, hogy szóra birjuk őket. Ami hát elvégre, ugyebár, nem is csoda. De a falu vezető embere s pár jó, majd erélyes szava megtette a hatást. A végre mégis sikerült ragasztanom a már szerzett négy nótához kettőt. És ezt Hádímár János derék csizmadiamester Templom-ucca 10. számú háza kiskapujában. Mert ahogy egyszer a lányokat szóra hozta Bártol Pista bácsi, ömlött belőlük a nóta.

Itt vannak e:

I.

1. Ősszel érik babám a fekete szőlő,
Isten veled már régi szeretőm.
Bocsájtss meg, ha valamit vétettem,
Ha valamit babám ellened vétettem.
2. Kinek varrod babám ezt a fehér kendőt,
Néked varrom, hogy legyél szeretőm.
Négy sarkába négy szál rezeda virágot,
Közepébe babám: Én leszek a párod.

II.

1. Szagos a rozmaring, —
Szagos a rozmaring, lehajlik az ága,
Gyere kis angyalom, —
Gyere kis angyalom, ülj az árnyékába,
Nem ülök nem ülök rozmaring hajlékába,
Csuhaj összetörik fehér vasalt szoknyám,
megver az édesanyám.
2. Jeges a sudárfa, —
Jeges a sudárfa, nehéz vizet huzni,
Nehéz ezt a kislányt, —
Nehéz ezt a kislányt százszor megölelni,
Ölelni akarom, csókolni akarom
De nem hajlik a jobb karom
Ölelni akarom, de nem a galambom.

Megköszönjük a kedves nótákat s megígérjük, hogy eljövünk máskor is. Akkor összegyűjtjük, lekottázzuk az összes dali dalaikat.

Főlirom neveiket is, megérdemlik. Hadimár Mári és Rozi a gazda lányai, Antal Teréz és Král Mária meg szomszédlányok. Hármujukra a neve német eredetre vall, de mit jelent a név, amikor a szívük, azaz aranyos jó szívük ilyen szép magyar szerelmes nótákat sug a fülükbe, ad az eperajkukra.

S kérdem én mindezek után és mindezek eredményekép szeretettel:

Vajjon van-e alkalmasabb hely a jugoszláviai magyar néprajzi muzeum felállítására, mint amilyen Doroszló? Ahol a magyar népi viseletnek legszínesebb és legformásabb gyöngyei ma is ragyogva élnek s gyönyörödtetnek? Ahol a nép ajkán önként buggyannak ki a szebbnél-szebb magyar nóták ősi szépségükben és tisztaságukban úgy mint a patak forrásának szüzi kristályvize a föld mélyéből?

Ami Kalotaszeg az erdélyi magyarságnak, miért ne legyen ugyanaz Doroszló a délszlávországi magyarságnak.

Kalotaszeg a semmiből teremtette meg Koós Károly kevesed magával, mi is megcsináljuk, létrehozuk a semmiből Isten segítségével a Doroszlói néprajzi muzeumot.

Hiszen a jó Isten és a józan doroszlói nép mellett velünk van két olyan erős oszlopa is a község lakosságának, mint Csincsek Antal plébános és Bártol István földesgazda.

Krisztus Szent Péterre, mint kösziklára alapozta az Anyaszentegyházat, mi öreájuk számítunk a további munkában, reájuk akarjuk alapozni a mi szent ügyünket, hogy mint Atlasz vállakon hordozzák néprajzi muzeumunk további sorsát, gondját.

Íródtak pedig e sorok Doroszlón, az Urnak 1934-ik esztendejében, Nagyboldogasszony napjának estéjén.

Batta Péter

Tárlaton

A tárt szalónba nesztelen hulldogál a tavaszeste.
Fürge, halk, hajlékony árnyraj leng el a sok keretben,
S egyikből fiatal asszony érett és finom szép teste
Illatoz. Szeme lobogó babona. — S bús meredten:

Rongyos és álmatag férfi — (ma még nem evett talán) —
Hosszan csodálja, sóváran puha elomló haját,
Mely szinte él, susog-dalol... s ő elandalg élő dalán,
S lelkét az ébredő emlék hallga húrja hatja át.

Künn melegszerű falusi lánykák kínálgatják egyre
Diszkrétillatú csokrukat... s a fényes, zürös teret
Sebes autók szeldesik, s az estben mintha egy lengé
Képzelt nyirettyű játszana a város üstöke felett.

A portrék szeméit homály takargatja be, — s mintha csak
Lágy zaj éledne: holt ruhák hirtelen nesze támad
A keretekből, fodrosan, — s fehér kába sugarak
Bozsganak: holt kezek tárnak titokmély lélektájt...

Ezer szint, ezer csodát tart friss képek végtelen sora.
A portrék micsoda végső, furcsa találkája ez ! —
A férfi egyre vesztegel a tárlat legszebb asszonya
Homályos titkai előtt, — s egy szál sóhaj odatesz

Mint virágot, haja fölé... — ám lehull. — Vágyak mostoha
Fájdalma csigázza, emlék tépi, balga szenvedély.
Bús simítása dőre árny: a színek melege soha,
Soha nem élesztik fel Őt: arcán holt mosoly zenél...

— Ki tudja mit súg az a kép és milyen mélységes titok? —
A csönd laza ében selymét teregeti szerteszét...
Az asszony hallgat, mosolya néma, — s a rongyos férfi sok
Könnyel szemében — csókolja halott, áttetsző kezét...

Dudás Kálmán

Mélypont alatt

Regény

(Folytatás)

XIV.

Husz fokos hidegben döcögött az alsóhavasí vicinális. Menetrendszerint két óra az ut, de isten tudja, mikor ér a vonat Budapestre. A fűtőkészülék befagyott, a rozszant ablakok közül hol az egyik, hol a másik zuhan le, az utasok még a szélről sincsenek megvédve. Egyik állomáson már egy órája vesztegel a vonat. A szembenjövő vonat késik. A vasuti vendéglős minden pálinkáját kiméri.

Zoltán a sinek mentén járkal. Milyen furcsa, hogy nagyokat lép, szokatlan cselekedet ez tőle. Kell neki ez a mozgás, de nem a hideg miatt, hiszen farkas-bundája alatt jól megbuvhat. Zoltánnak, végre, sürgős dolga akadt, minden idege a rohanást parancsolja, hajtja a szándék, nem tud megállni, megy, előrelelendül és tán begyalogolna Budapestre, ha tudná, hogy Gyálon az ellenvonat mozdonya befagyott és így órák telnek bele, míg az ő vonata elindulhat.

Egy rozoga autó csörömpöl az állomás elé... »Vérszagra gyűl az éji vad...« A soffőr alkalmi fuvar után szaglál. Három-négy sürgős dolgu utas bizonyára akad, kiket jó pénzért befuvarozhat a városba. Utasok akadnának, de ki merészel ebben a farkasordító hidegben suba vagy bunda nélkül nyitott autóra szállni?

Zoltán jelentkezik az éktelenül reklámozó autótülkölésre. A soffőr mellé ül.

A bunda se ért sokat a hideg ellen. De mit törődött most Zoltán hideggel, égető szelekkel? Csak hajszo! a soffőrt... »Összetörünk uram!...« »Törjünk össze!...«

Esteledett már, amikor az Andrassy uton, Stux irodája előtt megállt az autó.

.....

Bundában, megfagyottan állt Stux előtt.

Stux hozzádermedt.

A kályha optimisztikusan pattogott.

A csillár fénye előmlött Zoltánon. A bunda szőréen a zuzmára ragyogó, apró gyöngy-lampionokká engedett fel.

... — Levele után nyomban utra keltem. Egyik állomáson el-

akadtam, még most is ott ülhetnék... Szerencsére autóhoz jutottam... Pogány egy út volt... Ha az embernek más kinja nem volna... Igen... hát itt vagyok!

Levetette a bundáját. Stuxnak eszébe se jutott szolgálért csengetni... Vissza-visszabámulva maga vitte ki a bundát.

— Bocsásson meg ügyvéd ur, hogy így berontottam — mondta a visszatérő Stuxnak. — Irnokának, ki ajtaja előtt ül, nem mondhattam meg, hogy milyen ügyben jöttem. Nem is vártam, hogy bejelentsen, nem tudom most tünni a rendet... Itt vagyok!

— Kérem, ne álljon közel a kályhához, az nem jó, maga át van fagyva... Ígyék egy pohár konyakot... Bocsásson meg, hogy én nem iszom... nem szabad.

Remegett a keze, mikor a konyakot töltötte. Azután is remegett. Nagyon összement ez az ember. Nyakába sülyedt feje még görnyedtebbé teszi azelőtt is hajlott alakját. Eltört ez az ember. Csak a szeme a régi. A régi beteg tüzesfény ragyog benne még tegebben.

— Miért kellett személyesen jönnie?... És ha már személyesen óhajtja elintézni az ügyet, miért nem megy dr. Wimpfenhez... hiszen megírtam Siró urnak...

— Miért szólít engem Siró urnak? Mindig a keresztnevemen szólított.

— Igen... — mondta bágyadtan mosolyogva — Zoltán... Ha jól emlékszem: Zoltánka... Bár magát mindenki Zoltinak szólította... Ebből is látszik, hogy mi sose voltunk meghitt viszonyban. Miért is szólítottam én magát Zoltánkának?... Igazán érdekes... Meg lehetne olvasni a szót, mit valaha váltottunk egymással... Bevallom, az előbb nehezen mondtam így: »Siró ur!«... Valójában most is úgy akartam mondani: »Zoltánka«... Zoltánka... gyerek... Kártévő, csintalan, kedvelt gyerek. Feldönti a széket, értékes vázát tör össze... mégis szeretik... Szeretik, mint gyereket az anyja... És egész életén át mindig akad valaki — aki újra szüli...

Ezt még tudta: lugos, égető stílusban levelet írni, marón beszélni, merőn nézni, de így is magát tépni...

Zoltán a konyakos üveg nyakát szorongatva a földre bámult, néha felvágva tekintetét...

— Így volt... De azt hiszem, a »Zoltánka« már eltűnt és én most Siró urral találkozom, aki levelemre iderohant. Látja, ez szép volt, ezt nem vártam... No, ígyék még egy pohárral, én is magával tartok... megszegem az orvosi tilalmat... Tudja, többek között, rossz a szívem... de a rossz szívet is erősíteni kell... Hát...

Lenyelte a pálinkát, nagyon erős lehetett, könnybe borult a szeme.

— Ügyvéd ur!... Itt vagyok!... Beszéljünk!

— Á!... még nem beszélünk... Hiszen maga még félig meg van fagyva... Fel kell engednie. Én csak fecsegek, kitöltöm az

időt, míg magához tér. Engedje meg, hogy átkísérjem lakó-szobámba, ott ledől egy orácskára... Egy erős tea is jót fog tenni...

— Köszönöm. Szeretném elfogadni, de nem érdemlem meg. Félek, hogy elfelejtem megköszönni... mint ahogy elfelejtettem megköszönni munkáját, segítségét, amikor a becsületedet mentette meg.

— Ó, az régen volt. Akkor még Zoltánka volt. Régen elsüllyedt az az ügy...

— Sose élt úgy, mint most... Ön, ügyvéd ur, már akkor is szeretete Emmi... Emmi kedvéért vállalta ügyemet. Zoltánka akkor ezt eltűrte.

— Ugy volt. Pontosan úgy volt. Szerettem Emmi, neki dolgoztam, neki hódoltam... Szerelemből tettem, csakis szerelemből... Mi az hogy: »Zoltánka ezt akkor eltűrte?« Ugy mondja, mintha utólag kérdőre akarna vonni...

Éles szavak voltak ezek. Az ember is kiegyenesedett hozzájuk. Zoltán suttogva szólt:

— Mégis jobb volna, ha dr. Wimpfenhez mennék...

— Igen, igen... Az a meggyőződése, hogy kettőjük találkozása rettenetes lehetett... Jobb ha nem tudok róla, helyesebb ha csak az orvosnak mondja el... Azt hiszem, semmi közöm sincs hozzá...

— Az eseményeket az ön személye váltotta ki.

— Eseményeket?... És én voltam az ok?

— Csakis én... De az ön neve lármázott fel mindent... Én önt akkor meg tudtam volna ölni...

— Ez igazságtalanság lett volna. De ezt nem tette volna meg. Amint én nem tudok meghalni, úgy ön nem tud ölni... Egyébként úgy látom, hogy most sem vagyunk jó barátok, sőt azt kell tapasztalnom, hogy ellenfelek vagyunk... Siró ur, én ezt nem vállalom. Semmi közöm sincs magához... Személye érdektelen számomra... Mégis, hálás vagyok, hogy e tragikus ügyben rendelkezésre áll... Látom, tudja, hogy ez kötelessége...

Stux olyan higgadtan beszélt, mintha ügyvédi munkát végezve egy tényállás felvételével bibelődne.

Zoltán nem győzte ennyi nyugalommal a témát. Stux elé lépett. Nagyon sápadt volt.

— A kötelesség teljesítésnél többet, mindent akarok jelenteni. Vissza akarom szerezni és vissza is fogom szerezni Emmihez való jogaimat.

— Előbb meg kell gyógyulni Emminek. Ha öntudatra ébred, majd ő megvizsgálja, hogy vannak-e jogai és visszaadhatja-e magának?

— De, uram...

— Kérem, hallgasson. Látom, tele van hevességgel... Nem akarom kiélezni beszélgetésünket. Nem akarok vitatkozni az ön jogai felett. Csak azt kívánom megérttetni, hogy Emmihez, mostani

állapotában, orvosán kívül senkinek sincs joga. Mindenki csak esz-köz lehet. Mindnyájunknak csak az orvos rendelkezésére kell állni. Így, önnek is... és arra kérem, vigyázzon, ne csalja meg az orvost.

— Uram, ne bántson egy nyomorult embert... Hiszen, ha ismerné életemet...

— Minden ember tud egy csodálatos, fájdalmas szép mesét — saját élettörténetét...

— Gunyolodik... Pedig tudja meg, hogy én reménykedve jöttem el önhöz... Megkaptam a levelét... Riadtan fogadtam. Órákon át viaskodtam, nem tudtam rászánni magam, hogy elolvassam... Azt hittem, hogy volt erre okom... De amikor, végre, elolvastam, akkor... — uram, mindent meg kell tudnia, hogy engem megért-hessen — ...akkor én csak arra gondoltam, hogy ide kell rohan-nom, keblére kell borulnom, hogy végre kisírhassam magam, keze után nyuljak, hogy vezessen engem... Furcsálja ugye?... Levelet kapok, melyben az áll, hogy Emmi elméje... Ezt úgy kellett volna tudomásul venni, hogy én vagyok az oka... Csakis én. Nincs tettetárs. Ön sem tettetárs. De én, uram, nagyon gyönge voltam.... Csak önre gondoltam, egészen az öné voltam... Mert leveléből mindenre rájöttem, néhány perc kellett csak hozzá, hogy egész életem elvonuljon előttem, hogy min-dent újra, mindent másképp lássak. Uram, nagy bajok voltak, van-nak abban a benső társaságban, melynek ön éppen úgy tagja, mint Emmi, mint én és az apám... Apám most dőlt ki közülünk. Har-minc évig kinlódott, mert nem szerette egy asszony. Emmi miattam omlott össze. Miattam, aki sose vettem észre magam, bár mindig sorsomon, életemen tűnődtem. Sose tudtam én, mit teszek, mit nem teszek, hogy komisz vagyok... És ha néha mégis magamra neszeltem, akkor villanásszerűen elbujtam mások akaratába és türtem, hogy az lökjön félre, aki akar, az vonszoljon magával, akinek ked-ve van hozzám... Közben bűnöztem... Mennyivel különb az a férfi, aki elcsábít egy lányt és másnap elhagyja, mint én, aki éveken át unottan... hiszen tudja... Vagy nem tudja?... Akartam, de nem tudtam, nem mertem kimondani, hogy elhagyom... És csak azért mehettem el, mert elküldött...

Kezébe temette arcát és könnyesen beszélt tovább...

— Emmi akkor is jó volt hozzám. Széppé tette a távozást... Boldogságreményeket festett életünk egére... Hazamentem... Mit, haza? Besurrantam egy aktív kietlenségbe... Egy ember, aki vég-re beleülhet egy szomorú jogba... Új emberek, új körülmé-nyek tovább rángathatják, itathatják, etethetik és felhizlalhatják, fel-vidámíthatják, lóra ültethetik és... nemcsak hogy elfeledtetik vele a leánytól vett bucsuórát, mely kiengesztelően borított be sok hit-vány esztendő, hanem meghamisíttatják, lealázó képet festtetnek a nőről, aki nem vett el tőlem semmit, csak én nem tudtam elfo-gadni, amit adott... Mindez két hónap alatt tökéletesen sikerült... Két hónapon át minden hazugság volt körülöttem... Apám robo-

gott a tragédiája felé... és míg kába célja felé szenvedések közt rohant, elhitették velem, hogy külföldön mulat. Ezidő alatt én itt-hon mulattam. Kedvem, derűs nyugalmam hazugságok ajzóták fel... Két hónapja annak..., hogy a Hungáriában megláttam Emmi... Nagyon kellemetlen volt... Akkor még dőzsöltem a hazugságokban... »Pech!« — gondoltam... De én most nem arról akarok beszélni... Aztán apámhoz utaztam... és hazahoztam eltemetni. Apámat Milánóban megölte egy asszony... Ön azt mondja, hogy nem tudnék ölni... Két hónapja készülődöm arra, hogy megöljem az anyám... És megtettem volna... de az ön levele megfogta a kezem... Mert az ön levele rámutatott a valóságra, melyet akkor kellett volna megtalálnom, amikor a tragédia még nem volt teljes.

Felemelte a fejét, és úgy beszélt tovább, úgy nyomta meg a szavakat, mintha meglepő új igazságot hirdetne ki.

— A két eset merőben hasonlít egymásra. Apámat elhagyta a felesége. Az elhagyott férfi harminc évig kinlódott, nem tudott be-
lenyugodni... elindult utána... Megtálalta... Megtálalta és pusztán láttára halálosan összeesett... Ezért halálra ítélték azt az asszonyt... De ki ítél engem el? Ki végez velem? Velem, aki még kegyetlenebbül viselkedtem egy nővel, kinek boldogtalan életét csak most tudom felmérni, amikor már egy másik világba bomlottan él... Most már tisztán látok. Velünk együtt látom önt is. Utamban áll a szenvedése, zavar engem, talán azért látom önt nagyon élesen. A Hungária éttermében nemcsak Emmivel találkoztam, ön is ott volt, akivel akkor találkoztam először, de úgy, hogy vissza kellett mennem az elmúlt esztendőkhöz és rákényszerülnöm arra a tudatra, hogy mi, hárman az elmúlt időket folyton együtt töltöttük el... Gyűlölettel kellett önmeg gondolnom... Így kezdődött... Stux Mózzal bajlódtam, kinlódtam, mit tudtam én, hogy mindez csak egy keserves út Emmihez vissza... De leveléből megtudtam, hogy tévedtem. Ön szereti, de sose jutott el Emmihez... Mondja, hogy lehet olthatatlanul, kielégületlenül szeretni?

— Mert én mindig magamat is látom... és talán csak magamat — szólalt meg halkán Stux. — Jól, egészen pucéran látom magamat. Rettenetesen látom magam és így mindig kénytelen vagyok elmerülni semmiségemben... Nem úgy, mint ön, aki sose jutott el magához, de senkit sem közelített meg. Téved, ha azt hiszi, hogy az én levelem támasztotta fel önben azokat az érzéseket, melyekben feltárulkozott előttem... Minden, amit mondott jelleméből fakad. Megtudta levelemből, hogy Emmi elméje elborult és egyszerre egészen logikusan, higgye el: logikusan, apjára és — bocsánat a szóért — az anyjára gondolt. »Ugyan miért kinlódott 30 éven át az apám, miért halt meg azért az asszonyért?... Csak azért, mert nem akart vele élni?... Ezért akarom én megbosszulni az apám?... Ezért?... Hiszen ez pontosan Emmi esete! Emmi is kinlódott utánam és amikor megtudta, hogy minden hiába — ő is elpusztult...«

Ezt gondolta, ha nem is ilyen súlyos éllel, vagy ha nem az elméje dolgozott ilyen biztosan, akkor az ösztöne irányította. Hogy nem tévedek, bizonyosságul csak iménti szavaiból idézek: »Ki ítél el engem? Ki végez velem?« Világos, hogy nem akar bűnhődni. Meneküléséhez az első lépést azzal már meg is tette, hogy lemondott anyja megbüntetéséről... A menekülés további útját így könnyebben futhatja meg, hiszen éppen bosszúja elejtésében máris megtalálja a mentség magvát, és ha e mag kikel, hamar szárba szökik és mint az egészséges élet úgy lesz terebélyes fává, melynek lombjai alatt teljesen feloldozva nyugszik meg... Bizony, bármennyire is szenved most, már összegyűjtötte a mentségeit, de én azokat nem tudom értékelni... » A két eset« az én fogalmazásomban egy csöppet sem hasonlít egymásra. Nem olyan egyszerű az ügy, amint ön beállítja, hogy anyjának nem kellett az apja, önnek nem kellett Emmi... Az igazság az, hogy anyja egy dúsgazdag, független, tisztességében hiánytalanul megmaradt férfit hagyott el, viszont ön öt évvel ezelőtt otthonából úgy vitt el magával egy leányt, mint ahogy a vendég vacsora-látó házigazdája asztaláról egy szivart csen el az utra... és aztán eldobja, ha rosszul szelel...

— Ügyvéd ur!... ön brutális...

— Az nem... de mégse az vagyok, akinek gondolt. Mert engem ön szüksége szerint talált ki a maga számára... Egy ember: aki olthatatlanul tud szeretni... és reménytelenül is... ezt még csendben hozzágondolta... hozzátudta... Ez a Stux Mózes nagyon rendes ember, nem akar gyilkolni és érte nem hal meg, utána nem örül meg senki... Ez az ember segíteni fog nekem. Ez az ember már kisegített engem egy materiális bajból, most majd kisegít a lelki-bajból... Mert ugye azért jött hozzám, hogy segítsen? Csak ezt gondolhatom, hiszen úgy áll előttem, mint egy kárvallott, mint egy panaszos. Egész este csak magáról beszél, sajnálatja magát...

Elhallgatott. Szívére tett kézzel lépett az ablakhoz és kibámult az esti-fényességű Andrassy utra...

Zoltán hordozta magában Stux beszédét és nem tiltakozott. Stux meglökte: hagyta. Stux elhallgatott: vele együtt viselte el a csendet... Feje a fotel támlájára csuklott. Tekintete fáradtan révedezett.

Stux megint beszélt, Zoltán riadtan kapta fel a fejét.

— Én szeretem azt a leányt... És ezért szembe kellene kerülnünk egymással... De én ezt nem akarhatom, sose volt olyan pillanat, mely erre biztatást adott volna nekem. Én mentem a lány után, mert azt hittem, hogy egyedül maradt lány után járok. Azt hittem, hogy maga végleg eltávozott. Reméltem, mégis elfogad, enyh-helyet keres mellettem és meg is találja nálam a vigaszt, a nyugalmat és mindezt majd boldogságnak is hiszi... Mindent megtettem volna, hogy így legyen... Kegyetlen dolog erről beszélnem... De egy idő óta szeretem a kegyetlen, a rossz dolgokat... Nem is tudja, hogy milyen szívesen hallgattam magát. De mindenkit szívesen hallgatok,

aki rossz dolgokról beszél... Ma délelőtt egy képviselővel sétáltam. Borzalmas hideg volt, mégis szívesen sétáltam vele, hiszen annyi kegyetlen rossz hirt ujságolt... »Ehen hálnak az emberek«... »Meglátja, ügyvéd ur, itt a Váci uccában beverik a kirakatokat, fényes nappal kifosztják az üzleteket...« »A korzón letépi rólunk a télikabátot...« »Feloszlatják a Házat...« Ezt különösen didegve mondta... Ettől jobban fázott, mint amikor éh-halálózásokról, fosztogatásokról beszélt... Én ennek a hirnek örültem a legjobban. Szinte megharagudtam rá amikor kifogyott hireiből és elbucsuzott tőlem... Azt is mondta a képviselő, hogy a nyomorúság annyira elérte a tető... vagy mélypontját... hogy a szakszervezetek pénztárai is kiürültek, már nem tudják munkanélküli tagjaikat segíyezni... A büszke, öntudatos szervezett munkások ezrei szűrületkor ellepik az uccákat és egyelőre — csak koldulnak. Én ezt eddig nem vettem észre... De jöjjön Siró ur, az ablakhoz... Ha idejön, ön is meglátja, hog valóban itt vannak az uccán... és koldusként ténferegnek... És mi magánügyeinkben folytatjuk könnyes piszmogásainkat... Azt hiszi, hogy ebben a süllyedő világban a tiszta ember lehet boldog, szerencsés? Egyáltalán, ha boldogok, szerencsések vagyunk, elfogadhatjuk ezt zavartalanul, nyugodt lelkiismerettel?... Azt hiszem nem is alkalmas ez az emberöltő a boldogságra... és a nyomunkba lépő nemzedék még alkalmatlanabb lesz... A boldogság kincse el fog tűnni... El fog jönni az az idő, hogy meghal a boldogság ábrándja is... Meg kellene menteni az emberiséget... Egy ember, egy kávéházi bölcs megmondta hogyan kellene megmenteni... A pesti kávéházban a feketéjük mellett cinikusan röhögő emberek nem is tudják, hogy néha jól működik beteg fantáziájuk... Az én kávéházi bölcsesmről azt hitték az asztalnál, hogy csak a nyelvért öltögeti, pedig a kávéházi-ember, csak úgy, ilyeneket mondott: »Az embert le kell építeni! El kell tőle venni szokásait, örömeit, a szerelmét, ünnepeit, gépeit, feltalálóit, népgyűléseit, igazgatósági és választmányi üléseit, futballját, énekeseit, íróit, költőit, művészeit, muzeumjait és kávéházait, mindent, mindent, ami a mai ember bűnét, erényét, értékét fejezi ki, csak meghagyni neki ami kezdetben volt: az eget, a földet, a csillagokat, a vizet, a hegyeket, az erdőt, ezt a gyönyörű világot, mellyel együtt született meg és amiről teljesen megfeledkezett... Így előlről kezdhethé és remélhetően más-képp... Mit szól hozzá?...

Az átfagyott embert a tulfütött szoba melege és Stux fáradtan szítáló beszéde megabálta, eltompította, szeme le-leragadozott... Mikor Stux elhallgatott, a csendre egy pillanatra felriadt, de újra lehunyta szemét és már félálomban motyogta:

— Aludni akarok... csak egy percig... aludni...

.....

Stux rábámult vendégére, aki álmában kényelmet keresve tenyerébe hanyatlatta fejét, kinyújtotta lábát... Percekig nézte, nem

vette le róla a szemét, mintha várta volna, hogy felébredjen, folytassák a beszélgetést, minek semmi értelme sincsen, mégis be kell fejezni...

Elalhat ez az ember reggelig is — gondolta szánakozva — fel kellene kelteni és szállodába kísérni... vagy aludhatna nála is... De nem akarta megzavarni álmát. Kisettenkedett szobájából.

Az irodából már mindenki elment, csak a várószobában ült egy őrök, kinek mindig be kellett várni főnöke távozását. Az jelentette Stuxnak, hogy a soffőr, aki a benti urat hozta, az imént érdeklődött, meddig kell még várakoznia... Zoltán a kocsin hagyta pogyaszát és a fuvart sem fizette ki.

Stux felhozatta a bőröndöt és kifizette a soffőrt. Mosolygott. Azon mulatott, hogy bekvártélyozta magához Siró urat. Mostani lelkiállapotában éppen erre a fiatal emberre van szüksége, vele beszélgetni, talán vigasztalgatni, sebeit kötöztetni... Furcsa ember ez, nagyon gyöngye fajta. Szereti a bajokat, de nem azért, hogy leverje őket, inkább gyűjtögeti, vigyáz nagyon rájuk és ha tudna részükre biztos helyet, talán kamatra is kiadná... »Talán bennem meg is találta a biztos helyet?... Eljött hozzám... ezt nem kellett volna tennie, a feltett kérdésre levélben is válaszolhatott volna... Jó, nem tudja megírni, azt hiszi, élőszóval jobban meg tudja érttetni magát... De így se tudja... nem is akarja... inkább mesélni kezd, elszámálja bajait, kezdve onnan, amikor kisgyerek korában leesett a székről. Vélem is baja van, hát persze, hogy van, de azért az én keblemen szeretné kisírni magát. Fogadok, ha anyjával találkozna, akit meg akar... vagy akart ölni, annak is elsírná bajait... Bizonyos... Amint az is bizonyos, hogy ennek az embernek sebei rendbe fognak jönni... Emmitől anyjáig minden rendbe fog jönni, de hogy hogyan, az nem tőle függ.

Járja irodája szobáit. Kínosan rendszerető ember. Egy irodakötényt, mely az íróasztalon hever, a fogásra akaszt, egy félre ácsorgó széket asztalhoz igazít, egy nyitva hagyott írógépre ráteszi a takarót. Talál egy rendetlenül hagyott asztalt. Egy cédulán vörös ceruzával megint az asztal gazdáját: »Krix ur! az ön asztala nagyon rendetlen!« Megy tovább, tesz-vesz, rakosgat és amikor kipusztított már minden rendetlenséget, akkor visszatéved Krix ur asztalához. Nézi a vörös ceruzás cédulát, aztán fejcsóválva tépi el a kegyetlen üzenetet és az asztal rendbe szedi. »Krix urnak hatkor el kellett menni, sürgősen el kellett rohannia, nem késhetett, bizonyosan várták... Nem szabad így rákiáltani...« Még az iratokat is visszadobálta eredeti rendetlenségükbe... Még a kötenyt is visszadobta az asztalra... »Jó vagyok!« — csikorgatta a fogát... »Az a fiatal ember benn alszik... a csomagját is felhoztam... Miért nem rángatom fel álmából? Miért nem dobom ki?...«

Nem dobta ki. Órákon át strázsált neki...

.....

Kettőre járt az idő, amikor Zoltán felébredt. Báván nézett körül. Nyújtóztatta az ülve-alvásból elgémberedett, elzsibbadt tagjait. Eszejárása is megindult, elalvásáig nyomon követgette magát... »Hol van Stux?...« Már csak azért is, hogy életjelt adjon magáról, telefonált a Bristolba, szobát rendelt.

Stux belépett.

— Bocsásson meg ügyvéd ur... legázolt az álom... Három napja nem aludtam... — Megnézte az óráját. — Istenem, már két óra... Szerettem volna még maradni, hogy beszéljünk arról, amiért hívt... De mégse vehetem el az éjszakát... Bár ön oly jó...

Nem vette észre, hogy Stux egyszerre szikrázó szemmel ég feléje.

— Bocsássa meg nekem azokat a régi, rossz perceket, amelyekben gyűlölködve gondoltam önre... Önre, aki megint nagyot művelt értem... kiborította előttem a titkot, megmutatta életem nyitját és máris huz ki a hinárból... Ha kegyetlen beszéddel is sujtott engem, mégis... nem tehetek róla... úgy érzem, hogy ön az én segítségem, minden bizodalmam...

— Kérem — szólt Stux hideg, visszautasító hangon — én sose igyekeztem bizalmát elnyerni.

— Mégis, hónapok óta az ön házában tudtam először beszélni, aludni, fájdalmas dolgok felett vigasz után nyulni, hinni, remélni...

— Csodálatos...

— Így van... Ha megengedi, még ma, — hiszen néhány perc is elég rá —, válaszolok arra, mit levelében kérdezett tőlem.

— Levelemben közöltem, hogy a beteg kezelőorvosának is elmondhatja azt a jelenetet. Most azt mondom, hogy csakis az orvos akarja tudni... Hiszen ez bizalmas dolog és csak az orvosnak van e titkokhoz joga... Nem is tudom, miért írtam, hogy velem is közölheti...

Csak önnek mondom el. Így is nehéz... Meg kell aláznom magam, meg kell mutatnom nyomorultságomat, szégyenemet... Ha mindent megtud, hiszem, segít Emmin és rajtam is... Kérem, engedje meg, hogy elmondjam... Ezt a történetet csak ön értheti meg, csak ön tud eligazodni benne, kiindulni belőle... Hiszen ez a történet önről is szól... hiszen abban a jelenetben valósággal részt vett... Talán nem is engedné meg, hogy elmondjam az orvosnak... ha tudná, miről van szó. Amikor a jelenet végbe ment, bár engem szégyenletes inzultus ért, bár megdöbbsentem, meg is rendültem... szégyenkeztem is... mégse tudtam, én se tudtam, miről van szó... Akkortájt más utakon jártam és mindent megtettem, hogy vigyázak a könnyűnek, zavartalannak, simának hitt és kedvesnek tartott utra... Bevallom, azt hittem, hogy örökre elkerülöm, elfeledem azt a kört, mely a Hungáriában engem véletlenből még egyszer befogott.

Belecsuszott a Hungária-jelenet elmondásába... Szinte kedvvel mesélt. A kiemelkedőbb részleteket igyekezett szószó szerint idézni.

Nem is vette észre, hogy nemcsak magát, hanem Emmi is megjátszotta, még a hanglejtését is utánozta. Most erősen élt benne az az óra, egészen visszahozta...

Stux tűrte, sőt egyre jobban figyelt és amikor ő is belerángatódott a történetbe és az ő szerepe annak az órának mindtragikusabbá lett, amikor megtudta, hogy ő Emmi tiszta eszméletének utolsó perceiben Zoltánnal való leszámolásában mint egy piszkos adósság szerepel — egy nagy lánglobogássá vált az egész ember. Ez a tűz pillanat alatt elemésztt mindent, csak hamu és korom maradt utána.

Mondhatta már Zoltán tovább a történetet... »Fenét adok annak a ronda fiskálisnak tizezer pengőt... elég lesz kétezer is...« »Apád eszközei sokkal finomabbak...« Elcsattanhatta a mindent befejező pofon emlékét is... Mindez nem érdekelte már Stuxot. Talán nem is tudta, hogy a vele szemben ülő ember még mindig beszél... tovább forgatja kegyetlen szó-nyárson a pofon utáni döbbs pillanatokat...

Stux szemében mosolyhoz hasonló valamit vibrált. Ez a mosolyféle arcán is elterült. De ez a fakó mosoly úgy sirt le róla, mint a koldusról a lötyögő rongyos-foltos ruha.

Zoltán észrevette ezt a furcsa mosolyt. Elhallgatott, rábámult Stuxra...

— Ügyvéd ur, ön kinevet engem, mulat rajtam...

Stux ránézett Zoltánra, de nyomban elsiklott róla a tekintete és az előtte fekvő előjegyzési naptárra bámult... Gépiesen olvasta az egyik rovatba jegyzett sort: »Gépgyár-Hitelezői értekezlet.« Agya morzsolni kezdte a Gépgyár-ügyet...

»15 millió passzíva... Háromezer munkás... Százestendő vállalat. Nincs itt szó csalásról... A normálison, a megengedetten felül nem loptak... Nem azért lett fizetésektelen... Sokáig, éveken át takarták a bajt. Reménytelenül forogtak a gépek... gyártották a technika csodáit, tökéletes, még tökéletesebb, tökéletesen tökéletes gépeket — vagyis: vadonatúj ócskavasat. Ez a drága játék megszűnt, holnaptól kezdve nem lehet háromezer munkásnak kenyeret, adni, csupa passzióból... A bank nem ad tovább pénzt, megöli a gyermekét és remeg, fél, hogy ő is utána pusztul... Persze, hogy belepusztul... Ha idejében likvidálták volna... Persze... ha idejében?... De ne keverjük össze a dolgokat... De, igenis, keverjük össze... Én most idejében likvidálok?... Csőd ez kérem... »Tisztelt értekezlet! Javasolom, csukassuk be az üzemet. És semmi egyeség!... Csőd ez, kérem!« Mi az? Ez a Siró Zoltán még mindig itt ül? Miért nem megy el? Nem látja, hogy dolgozom? Holnap reggel... á... ma reggel, mingyárt, 9 órakor: »Gépgyár... Hitelezői értekezlet...« Át kell néznem addig mindent... Megmondom neki menjen el... Ja, igaz, az imént mintha rendretanítást kaptam volna tőle... »Ügyvéd ur, ön kinevet engem, mulat rajtam«. Miből gondolja, hogy mulatok rajta? Mulatok én a Gépgyár csődjén?...

Én is, Zoltánka is csődben van... Megmondom neked, Zoltánka.

Igy beszélgetett Stux magában, közben rendezgette a Gépgyár iratait, kimutatásait...

Nagyon terhére volt, mégis újra szóba állt Zoltánnal.

— Dehogy is nevettem, dehogy is mulattam magán... Csak a való érzéseimet fejezhettem ki az arcom, az én tekintetem sose titkolózó. Nincsen ahhoz tehetségem... Az önök híres jelenetében az a szerencsétlen leány összefoglalta egész életét és rólam úgy emlékezett meg..., mint ha én szolgálataimért gyalázatát követeltem volna... Hát azt hiszi, hogy ilyen hirre mosolyogni tudok?... A hír vételekor szenvedtem és kinjaimtól csak elrongyolódhatott a tekintetem... Mégis, lehet, hogy ön jól látott... De ha mosolyos volt az arcom, ez talán abból az előttem is ismeretlen örömből fakadt, hogy végre sikerült helyemre vergődni... És a helyre-vergődés, ha fájdalommal is van tele, anélkül, hogy tudna róla az ember — nagy megkönnyebbüléssel jár... Az orvosok sokszor mondták: »A beteg közérzése rossz, de tul van a veszélyen és állapota örvendetesen javul...« Uram, komiszul érzem magam... mégis lehet, hogy nevettem... de most már tudhatja, hogy az nem önnek szólt... Tudnia kell azt is, hogy amíg beszélt és amióta hallgat, én önre nem is gondoltam... De e pillanatban — igen!... és amit gondolok, el is mondom.

Felkelt az íróasztaltól és Zoltánhoz lépett.

— Én a magam ügyében végeztem... Hurcolkodóban vagyok...

Egyszálmagamban, reményeimet összetörve, költözködöm... és mindent, a legapróbb holmit is, amiről azt hittem, hogy az enyém — átadom önnek... De átadom a kötelességeket is, melyeknek eddig hivatlanja... bitorlója voltam... Átadom... Tessék!

— És most mehetek?

— Nagyon rászorultam, hogy egyedül maradjak.

— De én így nem mehetek el... Bocssáson meg... tudom, bünt követtem el ön ellen. Nem akartam... Nem én beszéltem. Ő beszélt... Itt minden újra történt... Eszköz voltam... Hiszen, ha öntudatnál lettem volna... kihagytam volna... elhallgattam volna... Nem vagyok én gonosz...

Stux felordított:

— Jobb volna, ha gonosz volna! Jobb volna, ha az lett volna a célja, hogy engem elhesseljen a leány mellől és ezért, csak ezért, kényszerített volna engem arra, hogy meghallgassam tájálkozásuk történetét, hogy megtudjam, mint vélekedik rólam az a szerencsétlen nő... Így a maga nemében egész ember lett volna... Persze, most rájött, hogy csak médium volt... Most már sajnál engem. Szeretné ugye, ha nem szólt volna el magát? Ugy remélhette volna, hogy a szegény beteg lány mellett, finom szenvedések között, együtt kibicelhettünk volna... Volna! Volna! Volna!... Nehogy azt gondolja, hogy haragszom önre!... Miért haragudnék, hiszen nagy szolgálatot tett nekem. Nyomorult állapotból szabadított ki

engem... És szolgálatot tett annak az elborult lelki leánynak is... Most márcsak azt vizsgálja meg, hogy mit érnek magának ezek az eredmények...

— Igen, erről van szó... Nem emlékszem, szoltam-e arról, hogy Emmi, akkor tudtomra adta, hogy már nem szeret engem... Az! hiszem erről nem beszéltem...

— Nem mondta... Bizonyos, hogy nem szándékosan hagyta ki elbeszéléséből. Eddig nem emlékezett rá. De most eszébe kellett jutnia, mert utja megnyílt és teljesen szabaddá vált, a kötelesség és a felelősség vállalásában nem akadályozhatja semmi... De maga bajgyűjtő, nem tud akadály nélkül élni, mindig kell legalább egy, mely előtt megtorpanhasson... De ezegyszer nem sikerült önnök... Tudja meg, hogy Emmi hazudott, amikor azt mondta, hogy nem szereti magát... És akkor is hazudott, amikor az engem megcsufoló nyilatkozatát tette... Ő mindig elkérte szolgálataimat. Igaz, hogy önmagáért sose kért semmit, mindig csak azok részére fogadta el támogatásomat, akiket szeretett és akikért fel is áldozta volna magát... Ön ezt jól tudja... Emmi a Hungáriában csak azért gázolt belém — az aranyos, jó Stuxszal mindent meg szabad csinálni — hogy meg fogja a maga szívét. Nem fogta meg, ebbe őrlött bele... Most már tudhatja, hogy öntudata utolsó percéig szerette magát és — tudja meg, hogy örültségébe is elvitte szerelmét... Eddig én is kihagytam egyet-mást a tudnivalókból... De most már megmondom, hogy annak a lánynak ma is ön a legfőbb társasága... Azt hiszi mindennap, hogy tegnap látta önt utoljára... »Zoltánt tegnap óta nem láttam...« naponta százszor is ezt hajtogatja... Az idő megállt nála... Mindennap 1925 május 20-nál tart. Az anyja mondja, hogy ön május 21-én szöktette meg... Mindebből láthatja, hogy nincs semmi akadály... A szabad ut minden terhét felraktam magára.

Fáradtan omlott a pamlagra.

Zoltán elfordult. Nem akarta, hogy meglássa reménykedő arcát.

(Folytatása következik)

Radó Imre

LÁTHATÁR

A jugoszláviai németiség kulturkeresése a Volkswart munkájában.

A jugoszláviai németiséghez évszázados közös munka és egy közös kultúraforrás emlékezései fűzik a jugoszláviai magyarságot. A hajdan legendáshírű földi Kanaánt, Európának egyidőben legdusabb éléskamráját vállvetett munkával teremtették meg és a vallási közösség, a jószomszédi viszony, tökéletes harmóniát teremtettek a két nép között.

A kisebbségi sorsközösség nem tette szorosabbá ezt a viszonyt, sőt bizonyos elhidegülés és közömbösség, tudatos visszavonulás következett be. Ennek igen sok oka van, a legszembetűnőbbnek az látszik, hogy az utilitarizmus parancsolta a németiségnek a tudatos távoltage. Könnyebb helyzetének, geográfiai helyzete adottságainak előnyeit, elvi kisebbségi állásfoglalások kedvéért nem is kockáztathatta és igen helyesen, igen sok ügyességgel tudott a maga számára kulturális és gazdasági biztonságot szerezni. A német öntudat és a német önérzet világmozgalmába bekapcsolódottan állandó kulturális és gazdasági erősödés korszakát éli és a jugoszláviai magyarság önmaga iránt való kötelessége: minden jugoszláviai német akcióban megkeresni a tanulságokat és tanulni. Valljuk be sok tanulnivalónk van.

A »Volkswart«

Előttünk fekszik a Volkswart első évfolyamának hat száma. Ebből a hat számból, ebből az első félesztendőből nagyon sokat tanulhatunk.

Nézzük elsőbben a külsőégeket. A német, a birodalmi és osztrák-német folyóiratokhoz nem lehet hasonlítani. Semmi kiállításbeli elegancia, semmiféle deplaszirozott luxus. Az egyszerű fedőlap, az olcsó papír, a szedés puritánsága mintha mind hangsúlyozni akarná, hogy a »Volkswart«, amelynek speciális kisebbségi feladatai vannak, versenyen kívül áll. Nem akar versenyezni a csodálatosan fejlett német folyóiratkiadás termékeivel, nem akar reprezentálni — a reprezentálást elvégzik a nagy német folyóiratok — elhatárolt, zártterületű feladatai vannak. Ezeket a feladatokat itt kell megoldania Jugoszláviában, a jugoszláviai németiség között és ennek a jugoszláviai németiségnek jó ugy, ahogyan van. Külsőségekben egyszerűen, szinte szegényesen.

Nagy erő, sok öntudat és végtelen önbizalom érzik ebben a tudatos egyszerűségben. A jugoszláviai németeknek így és így szép a Volkswart, amelynél jobbat és szebbet adhatnak ki Münchenben, Leipzigban, de amely az övé. Mert az övé, mert neki szól, mert érte van, azért szép, azért jól.

Milyen jó volna végighordani a Volkswartot a jugoszláviai magyar városokban és falvakban. Hátba tanulnának egyszerűsége példájából az örök összehasonlítgatók, a mindig elégedetlenek.

Szépirodalom?

Legtöbbszörre valamennyien a németektől tanultuk a szépirodalmat. Kazinczytól kezdve Madáchon keresztül a modernekig, min-
den magyar íróembernek volt valaki német irodalmi szerelme. A magyar olvasóközönségnek nagy része pedig állandó német könyv-
olvasó és könyvvásárló. Mi még mindig a költők és gondolkodók né-
pének érezzük a németet és ezért szeretjük.

Bevallom, azzal a rejtett aggódással kezdtem lapozgatni a Volkswartban, hogy — jaj milyen versek, miféle naiv szerelmes históriák... A német kultúra, a német irodalom nevelt, nem tudok más fordítást olvasni, csak németet. Ez a német irodalom elkényez-
tett. Félttem a provincializmustól, a dilettáns primitívségtől, mint az olyan ember, aki jó konyhához szokott és a tanyai vendéglőben ír-
tözik a kemény marhasült csodáitól.

Főlősleges félelem volt. Az előttem fekvő hat számban alig van szépirodalom, lira, ömlengés, lelki problémák boncolása. Ami kevés, nagyon kevés van, az tudatosan programmatikus. A jugoszláviai németeknek szóló, specialisan neki írott és ha művészi szépségek-
ben fogyatékos, nem baj. Nem a szépségadás a feladata, hanem az
önérzet, a népi öntudat erősítése a földhöz, az ősök veritékével és
áldozataival szerzett föld szeretetének ápolása. Ezek is írói fel-
adatok, nagy feladatok, amelyeket szerény eszközökkel is meg le-
het oldani. Hát azt meg is kell mondani, hogy az eszközök elég sze-
rények.

Néptörténelem

A Volkswart legnagyobb és legszebb teljesítménye, hogy tör-
ténelmet tanít. A jugoszláviai németek történelmét. Nem lehet
egyenként méltatni az egyes tanulmányokat, amelyek között sok
kitűnő, nagyszerű felkészültséggel, szinte oknyomozó rendszeres-
séggel megírt munka van.

Néhány kiragadott cím megmond mindent:

Fritz Westerfeld: Die Abstammungssorte der Novisader Ko-
lonisten. Dr. Hemrich Rez: Deutsche Zeitungen und Zeitschriften
der Donauschwaben. Dr. Baldnin Saria: Germanische Reste im
heutigen Jugoslawien.

Helmut Klocke: Der gesellschaftliche Aufbau der deutschen Gemeinde Tevel.

Dr. Heinrich Raz: Batschkaer Heimatbücher.

Friedrich Lotz: Die Entstehung des König Peter Kanals.

Leo Hoffmann: Deutsches Geld beim Bau der Festung Peterwardein.

Franz Hamm: Batch, die glansvolle Bischofsstadt des Mittelalters.

Külföldi, birodalmi szerzők idevágó írásait nem sorolom fel, de külön fel kell említeni Philipp Hilkené »Müller-Gutenbrunn's Meister Jakob und seine Söhne« című tanulmányát, amelyből megtanulhatnánk, hogy miként kell magasrendű irodalmi propagandát csinálni. A propagandacél világosan kitetszik a monografiákból, néptörténelmi és származástörténelmi tanulmányból is. Erősíteni a népi összetartozást, a magasabb kulturális kezdetből, az ősök példájának tanításaiból a népi öntudatot, a német önértetet. Ez a nagyon tiszteletreméltó cél, néhol elgaloppozásokat is idéz elő, de az legfőképpen némi történelmi, bizonyára nem tudatos, tévedésekben nyilvánul meg. Így például enyhe naivság annak bizonygatása, hogy Petrovaradint német kolonisták pénzéből építették, ami azonban végre is a régi köveknek nagyon mindegy, viszont szintén fokozza a német önértetet.

Népnevelés

Nagyon érdekes és tiszteletreméltó az a tudatos népnevelési munka, amelyet a Volkswart kifejt, és amelyért igazán megérdemli a nevét. Valóban őre népének. A legnagyobb figyelmet érdemli meg Matz Giljum »Volk ohne Jugend« című írása, amely statisztikai adatokkal, igazságokkal és népi kötelességérzetre való apellálással hirdeti harcot az egyke ellen. Könyvkritikák, tanulmányok, mezőgazdasági cikkek teszik tökéletessé ezt a népnevelő munkát, amelyvel a jugoszláviai magyarság eddig tulajdonképpen meg se próbálkozott.

Unsere Schule

Ez a Volkswart melléklete. A német tanítóknak, de rajtuk túl, az egész jugoszláviai németiségnek szól. Erről a mellékletéről tulajdonképpen külön tanulmányt kellene írni. Bátor, néha meglepően szókimondó írások vannak benne. Itt van talán a legtöbb lelkesítő írás, ami érthető is, hiszen a német iskola minden jugoszláviai németnek szívéig. Örülni kell ennek a hangnak és tanulni kell ebből a példából. Különösen azt szeretnénk, ha a magyar tanítók olvashatnák ezt a tanügyi szemlét, sokat, nagyon sokat tanulhatnának belőle.

Ennek a mellékletnek érdekessége, hogy feltűnően sok külföl-

di német pedagógus a munkatársa, akiknek tanításaiban mindig megérzik a világokat átölelő német szellemű egység.

Nagyon szépek, a népi önértetet erősítő, a különböző jugoszláviai német népviseleket bemutató többszínnyomású lapok. Természetesen a Volkswart ezzel is propagandát csinál, amint a Kulturbund és a német diákegyesületek munkájának méltatása is értékes propaganda. Ebből megint tanulni lehet: a propaganda önszerkesztés, amely nélkül nincs kisebbségi kulturélet.

Ennyiben próbáltam megadni a jugoszláviai németiség folyóiratát, a Volkswart kulturális munkájának keresztmetszetét. Ujra, meg újra ismétlem: tanulni lehet belőle. Elsősorban a magyar olvasónak. Mert meg kell mondani: ilyen folyóiratot nem lehetne adni a jugoszláviai magyar olvasópublikumnak. Visszadobná. Örömmel dobna vissza. Örülne, hogy van ürügye és kifogása, hogy miért nem veszi meg.

A németektől sokat lehet tanulni: Elsősorban népi kötelességteljesítést. Ez a legfőbb erő és ez a legfőbb ereje ennek a folyóiratnak.

Havas Károly

A Letopisz július-augusztusi kettős száma

Most jelent meg a Letopisz július-augusztusi kettős-szám, amely gazdag tartalmával vaskos könyvnek is beillik. A nyári kettős szám magán viseli a vajdasági szerbek kulturéletének minden jellegzetességét és talán éppen ezért fokozottabb figyelmet érdemel.

A sorrend betartása kedvéért először említjük Cár Markó mély tanulmányát Szkerlity Jovan a nagy délszláv kritikus munkásságáról. Most van ugyanis husz esztendeje, hogy a délszláv irodalom Osváth Ernője meghalt és a kortársai a nagy kritikus és tanító eredményes munkásságának a mérlegét állítják fel. A fiatal, kezdő írók lelkes támogatója és felkarolója volt, akiről egyik tisztelője azt írja, hogy az ifjú irónemzedék nélküle nehezen boldogulhatott volna. A Letopisznak ugyanebben a számában még egy cikk található Szkerlityről, Milutinovity N.-től, aki azonban inkább irodalmi és kulturtörténeti jelentőségét méltatja. Három költő: Gyukity Dusan, Cetineo Ante és Pilkovity Dóra reprezentatív, eredeti és sokat jelentő versekkel szerepelnek. Jankovity Milica regénytöröredéket közöl, amelyben a szeretet egyik sokat igénybevett és felhasznált formáját szimbolizálja. Nagyszerű analitikus készséggel bontja fel a testvéri és szülői szeretet megnyilvánulásának annyiféle kitérését és levonja a következtetéseket a szeretet külsőségeiről. Az írás friss, a szláv lélek kohójában készült és éppen azért, mert a vajdasági levegőt és életet tükrözi vissza, nekünk különösen kedves olvasmány. Besevity Sztevan ugyancsak szerbtárgyú elbeszélésével szerepel. Ez az elbeszélés is erős, kifejezőteljes munka, amelyhez hasonló meleg, bácskai tárgyú írást nem igen olvastunk. Az egy lányba szerelmes

két barát kiábrándulását a szentestén, amikor a szülői háznál megtudják, hogy a lány egy harmadiké lesz, olyan realitással és elbeszélői készséggel írja meg, hogy érdemes erre az elbeszélésre is felfigyelni.

A Karagyorgye felkelésről, amelynek emléke a régi Szerbiában minden szereplőjével együtt ma is változatlan erővel él a néplélekben, dr. Radojcsity Nikola írt és főleg a hadsereg szerepét ismerteti. A szerb ritmusról Sztratimirovity B. közöl komoly tanulmányt. Krofta Kamil dr. prágai egyetemi tanár, külügyminiszterhelyettes, Benes csehszlovák külügyminiszterről írt nagyobb tanulmányt a Letopisz részére. Az írás a csehszlovák külügyminiszter régebbi szerepével, a cseh nemzeti mozgalomban vállalt pozíciójával, továbbá mai munkásságával foglalkozik. Mint hű munkatársa, a cikkíró természetesen dicséri és ditirambusokat zeng Benes államférfiúi jelentőségéről. Gavella Alekszandar dr. a vajdasági bűnözési hajlamot dolgozta fel és érdekes kimutatást közöl. Kimutatja, hogy a gyilkosságok, rablások és nagyobb bűnesetek száma csökken. A leggyakrabban szurkálások fordulnak elő és ebben a tekintetben a magyar és szerb legények százalék-arányban kifejezve, szinte egyformán szerepelnek. A németek külön elbírálás alá esnek, a legkevesebb dolgot adják a bíróságoknak és falvaikban egy-egy bűncselekmény ritkán fordul elő.

A kettős számban van egy kritika, amely bizonyára szélesebb körök érdeklődését fogja felkelteni. Mladenovity Zsivomir kritikát írt dr. Gyorgyevity Tihomir által összegyűjtött és könyvalakban megjelent cigány nemzeti elbeszélésekről. Az első eset, hogy Jugoszláviában összegyűjtik a cigányok népi elbeszéléseit, meséit és legendáit. Az eredetiességre való törekvésen felül, az író, ki éveket töltött a szerbiai cigányok között, arra helyezte a fókuszot, hogy összegyűjtse mindazokat a meséket, amelyek a cigányok jellegzetes nomád életére s szokásaira világít rá. Közel száz eredeti cigány elbeszélést gyűjtött össze, amelyeket külön-külön el kellene olvasni, hogy még jobban lehesen értékelni a fáradságos munkát. A könyv bírálója, Mladenovity Zsivomir elismeri, hogy nagy és hálátlan munka volt az elbeszéléseket összegyűjteni, azonban utal arra, hogy sok elbeszélésben felismeri a szerb hatást. A szerbiai cigányok évszázadok óta élnek a szerbekkel és így a hatás nem maradhatott nyomtalan az életükre, azonban vannak olyan elbeszélések is, amelyek megőrizték eredetiességüket minden befolyástól mentesen. (Vajjon a Vajdaságban mikor vállalkozik valaki ugyanerre a feladatra?)

Nagyon gazdag a kritikai szemle is, amelyből kiemelkedik dr. Winsch Walternek a guszláról írott tanulmánya, amely most jelent meg Prágában és a szláv nemzeti zene fejlődésével foglalkozik.

A Letopisz legutóbbi kettős száma méltán és kifejezőn reprezentálja a dunabánsági szerbséget. Mint minden számában, úgy ebben is, néhány markáns, erős írás van, amelyek értékessé teszik a Letopiszt.

(cs.-j.)

Harlem, a négerek newyorki gettója

Van Vechten amerikai író regénye:
Néger menország

Fenton Johnson költeménye vezeti be a könyvet:

„Meguntam a munkát; meguntam mások civilizációját építeni,
Pihenjünk egyet, Lissy Jane, hitvesem

Dobd a folyóba a kölyköket; a civilizáció ugyanis tulsokat
Adott belőlük. Jobb meghalni, mint felnőtnen ráébredni:

Az ember négernek született...”

Néger probléma. A humanizmus nevében már a világháború előtt is több embert megszólaltatott. Azóta számottevő irodalommal gazdagodott. Van Vechten arra vállalkozott, hogy a néger-probléma anyagát összegyűjti s regénybe gyűrja. Feladatát részben szerencsésen oldotta meg. A lelkiismeretesen összehordott anyagot úgy szórta szét könyvében, hogy a programyszerűség nem ri ki lapjairól. Mint kritikailag művelt és erős önfegyelemmel dolgozó író arra is ügyelt, hogy elkerüljön minden irányzatosságot s tisztán helyzetképet adjon. Az ítélet megszövegezését rábizta olvasóira, akiket tárgyilagos mértéke visszatart minden szélsőséges véleményalkotástól. A könyvön keresztül az igazság lámpája világít s a gyűlölet árnyait a sarkokba űzi. Mindenki elismeri, hogy a négereknek igazuk van, de mindenki világosan látja sok-sok hibájukat. Ez nyeresége a könyvnek.

A néger-probléma regénybeli igazságai önmagukért valók, nem az események táplálják őket az élet vérkeringésével. Kívülről összehordott adatok s nem következmények. Sze-

repük tárgyilagos demonstráció. Innen a regénybe dagasztott néger-probléma s a mese kiegyensúlyozatlansága. S innen a regény kettősége. A probléma és mese nem szerves tartozékai egymásnak. Az események felveszik, de nem emésztik meg a néger-kérdés sok hordalékát; önállóan élnek a maguk életét. Ami történik, anélkül is megtörtént volna. Tisztán Byron, a fiatal néger intellektuel jelleméből. Elhetetlensége, lustasága, akaratgyengesége, érzékenysége és másokkal szemben való elfogultsága jelölik ki a történelem útját s nem néger volta. Bukásából nem üvölt ki a néger sors, a néger tragédia. Igazában nincs is tragédia, mert tragikum sincs. A záromondatoknak nincs visszhangjuk, utánrezgésük. Byront bukásában nem tudjuk sajnálni. Élete szempontjából már régóta halottnak éreztük. Nem több számunkra a gyilkos golyótól földre puffant, rengő hasú lottókirálynál. Közömbös. — Egyáltalában nem a néger sors halottja.

A mese csak alkalom volt a néger-probléma begyúrására. Rossz alkalom — méltatlan regényhőssel, a szerepre méltatlan színésszel. Miután az író következetesen végigvezette Byront az egymásba sodródó eseményeken, az utolsó nagyobb jelenet után már nem tudott vele mit kezdeni. Odahajította hát a rendőröknek; lesöpörte, kidobta, akár Lasca, a nagy néger kokott, pár napi használat után. — A nagy néger regénynek fuccs! Igazában nincs is néger regény, csak néger környezet, bajokkal, igazságtalanságokkal, csecsebecsékekkel, diszletekkel s közepes szinpad, melyen néhány mellékszereplő kivételével: néger kosztümökben fehér színészek játszáka a darabot. Legtöbbjükre bátran mondhatjuk: négerre mászólva! A mulatók söpredéke adja még a legtöbb néger-ízt. Van Vechten néger intelligenciája lelkeben hamisítatlanul fehér. Ugyanugy beszél és gon-

dolgozik, mint mi. Szinte nemzetközi jellegű. Ha kivennők szájából a néger bajok tölcserét, még csak nem is tudnók hová sorozni. A dán, svéd, német, francia, orosz vagy hindu író műveiben mindig ott bujkál fájának különös íze. Van Vechten nem tudja a néger lelket igazán megfogni. Csak keresgéli, próbálgatja; Mary lelki analíziseiben s egybeült is. De egészen más voltát, a miénktől való erős különbözését kitapogatni, beidegezni, az élet nőanszaiban s az események alakításában irányító szóhoz juttatni, képtelen. Byron tulajdonságai — ugyanolyan összetételben megtalálhatók bármely fehér fajhoz tartozó férfinél. — Az élehetetlen és lusta: akarategyenge — s érzékeny is, ha szemére hányják. — A finom, nemes kedélyű, cseppet sem prüd s közvetlensége mellett is távolságot tartani tudó, aranybarna Mary fehér sokaival sokszor találkoztunk. Lascáért sem kell átrándulni Amerikába. De a négerség buján perzselő, székszuális tűzéért sem. Van Vechten néger középosztálya: amerikai; néger arisztokráciája — a parvenűség vagy parvenűtlenség ízével 100 százalékig szintén az. Hiába mondatja egyik alakjával, hogy a néger fajiság kiütközése az érdekesség sajátos zománcával vonja be őket. Nem érezzük. Tény, hogy a szóhoz jutott néger öntudat ellenére is — felfelé: a határvonalak elmosódóban vannak. Nemcsak az „átcsúszás“ törekvése segíti elő a kiegyenlítődest, a magasabb civilizáció és kultúra malmi is egyre több néger anyagot örölnék az amerikai polgár sokféle összetételű gyűrmájába. Lehet, hogy Van Vechtent ez is gátolta, mikor a néger középosztályról írt.

Amit az író és riporter megfigyelt és elleshetett, néger viszonylatban hibátlanak érezzük. De ahol beljebb kell nyúlni, ott az események verkeringése a fehér ember lelkéből táp-

lálkozik. A „Néger mennyország“ csupán meséje szempontjából: inkább két fehér ember regénye. Irodalmi mását megtaláljuk Daudet Alphonse Saphoc. könyvében is.

Mary, a finomlelkű, okos és szép néger könyvtárosnő beleszeret Byronba, az írói tervekkel foglalkozó, állástalan, néger intellektuelbe. Byron viszonozza a szerelmet, de beteges érzékenységgel önszeretete szerelménél is erősebb. Mikor a higgadt, sokkal műveltebb és tapasztaltabb Mary tapintatos gyengésséggel itt-ott irányítani akarja s élehetetlen lustaságából kivézetni, gyerekes duzzogással, haraggal, veszekedéssel védekezik. Nem akarja elismerni, hogy vannak hibái s hogy ezek idézik elő minden balszerencsését. Egyre a néger sors áldozatának tünteti fel magát. S mint Ibsen Vadkacsájának hőse, úgy ragaszkodik Byron is a hazugsághoz: önmagához. Természetes, hogy ily lelki adottsággal örömmel lesz a nagy néger kokott, a szép és dúsgazdag Lascaszeretője, hiszen ott semmit sem kívánnak tőle, ami munka vagy köteleesség. Byron azt hiszi, hogy megtalálta élete célját. De Lascas mint minden valahai szeretőjét, pár napi használat után őt is elhajtja. — Takarodjék! Piszkos, néger soprodek! — Byron egyedül marad. Lascát végkép elvesztette, Maryt pedig Lascas után képtelen szeretni. — A regény további része nem szükségszerű. Másként is történhetett volna.

Van Vechten, mint jónéhány amerikai kollégája, sok mindent megtanult és elsajátított, amit írónak tudnia kell. Fogások, melyeket azelőtt elsőnek művész alkalmazott, ma már mesterséghelekké váltak, sőt el is avultak. Az írás abc-je néhány évtized alatt megháromszorozódott. Van Vechten nem téved el ebben az abc-ben. Mint sok amerikai író, ő is tudatosan használja. A művészet rovására is.

Szeretjük a biztos járású hajót, de bántja szemünket, ha folyton a magafegyelmező értelem éles reflektora világítja be előtte a tengert. A művészi ösztön csodálatosabb kikötőkbe so-
dorhat. — Van Vechten szereti megkurtítani az utakat, de ha a regény térképezése úgy kívánja, kisebb öblökbe is bekanyarodik. Ily kitérések nélkül a néger probléma sok apró szigete felfedezetlen maradna. Így is kiesett utjából néhány tengerbe nyúló félsziget. Van Vechten nem mindenütt vághatott ablakot.

A „Néger mennyország” legnagyobb értéke: az egymást kiegészítő jellemek következetes festése s a színpompás néger környezetrajzok. Az író ezekben a részekben futotta ki magát.

Szirmai Károly

Paul de Kruif: Akik életünkért harcoltak

Az orvostudomány tizenkét kutatójával ismerkedünk meg ebben a könyvben. Felfedezőikkel, akik a maguk életét tették kockára, hogy megmentsenek bennünket a minden oldalról leselkedő haláltól. Persze a rengeteg gyilkos kór közül alig néhányat tudtak felismerni és védekezni ellenük, de ez is mennyi munkával, mennyi önfeláldozással és mennyi fáradtsággal járt. Nemcsak a számukra is kezdetben ismeretlen baktérium-fantomokkal kellett szembeszállniuk, de az öröknek hitt s egyben vigasztalan törvényekkel is: a konoksággal és az elfoglaltsággal, minden fejlődés kerékhőjével.

Hosszu esztendőkön keresztül hiába keresték a diabetes ellenmégét. A nagynevű professzorok nem is törődtek vele. Hiszen a nimbuszokkal játszottak volna, ha kutatásuk meddő marad, a nimbuszokkal, amely mindenél drágább volt számukra. Ehelyett

kimondták, hogy a diabetes gyógyíthatatlan. S ez a rideg kinyilatkoztatás egy ideig még emelte is tekintélyüket.

De Fred Banting fiatal kanadai orvosnak nem volt mit kockára tenni. Idegei még meg sem nyugodtak a háboruban átélt szenvedésektől, rosszul menő rendelője volt s így komoly kenyérharcot vívott. Meglehet, hogy ezért volt nyugtalanabb, mint a nagynevű professzorok s ezért nem ment a fejébe a diabetes gyógyíthatatlansága. Egy éjszaka megvillant fejében, hogy mindannyiunknak cukorbetegnek kellene elpusztulnunk, ha nem lenne hasnyálmirigyünk. Az orvostudomány meg sem áll ily jelentéktelen, naiv felfedezés előtt. De Bantingnak szerencséje éppen abban rejtett, hogy ő közepe, rossz orvos volt, nem tudta tudományosan analizálni felfedezését amelyet a doktrinák eleve megsemmisítettek volna. Csökönyösen ragaszkodott rögeszméjéhez, mert érezte, hogy jó nyomon jár.

És 1922-ben két évvel Banting nyugtalan éjszakája után, már gyárilag termelték az insulint — hasnyálmirigy kivonatot — cukorbeteg gyógyyszerét.

Megható szeretettel emlékezik meg Kruif, a magyar Semmelweisről, a halálos gyermekágyi láz felismerőjéről. Semmelweis is egyszerű, közepes szülész-orvos volt, de ami oly sok orvosból hiányzik, emberséges, jó szíve volt és nem tudta nézni, hogyan pusztulnak el szemeláttára egymás után a szülő anyák. Nem volt különös tudományos felkészültsége, sem predesztináltsága, csak a belső kényszer hajtotta, az amit a szenvedő betegével együttérző orvos átél. Tudományos felkészültség a szülészeti klinikán? Hogyan is lehetett volna abban az időben, amikor a hullakamrának nagyobb szerepe volt, mint a szülőteremnek. Semmelweisnek egyetlen nyugodt éjszakája nem volt. Egy-

szer a görcsökben fetregő halálra-
ítelt anyák velőtrázó sikoltása, más-
kor a pap csengője rázza fel álmá-
ból, aki az utolsó kenetet adta Isten
névében s akinek több dolga volt már
a klinikán, mint Klein professzor-
nak, a szülészeti klinika vezetőjének.

Az ismeretlen miazma, amelyet at-
moszferikus, kozmikus- tellurikusnak
hívtak jól elbújt a sötétben s hiába
tapogatóztak utána. Végül is be kel-
lett látnia Semmelweisnek, hogy ez
az elegáns definíció, légbőlkapott os-
toba hazugság, amely csak a tehetet-
len *szenilis* professorok nyugalmát
védte.

A ministráns halálharangja egyre
szólt. S kétségbeeséséhez hozzájárult
még az a kétséget kizáró tudat, hogy
ő maga a gyilkos. És semmi sem
nyugtatta meg lelkiismeretét. De még-
is rájött arra, hogy a fertőzést ki-
vülről kapja az anya és ami a legfont-
osabb, megtalálta a védekezést is
azzal, hogy a vizsgálatot antiszepti-
kussá tette.

Elviselhetetlen mániákusnak minő-
sítették kollegái, mert Semmelweis
odáig ment, hogy durván megtámad-
ott mindenkit, aki nem akarta uta-
sításait alkalmazni.

1865 nyarán megőrült s alig két
hét után meghalt. Már nem érhetette meg
elismerést. A szublimátot csak ha-
lála után kezdték használni s gummi-
keztűt is csak akkor húztak először
kezükre a szülészek és a bábák. Az
orvostudomány legsötétebb korszakát
zárta le felfedezése.

*

Girolamo Fracastoro egyik verse,
arról szól, hogy egy Siphilis nevű
templomgyalázó juhászt, hogyan bün-
tetett meg a jó Isten. Testét szűr-
nyű fekélyek lepték el, gennyes daga-
natok, fájdalmába később beleőrült.
Nagysokára Wassermann és Brodet
megtalálták vérpróbájukkal a spiro-

chaetát, azt a szörnyű mikrobát, a-
mely a szerencsétlen juhász halálát
is okozta. Három évre rá pedig Er-
lich felfedezte a salvarsant a vér-
baj gyógyszerét. De a vérbaj legret-
tenetesebb következményét, a paralísis
progressívát egyelőre még nem tud-
ták gyógyítani. 1928-ban Wagner Ja-
uregg bécsi professor már. nagysze-
rűen gyógyítja a paralitikusokat, ma-
lária-lázzal. A szerencsétlenek szá-
zai hagyják el egészségesen, tiszta el-
mével klinikáját.

Nem volt betegség 1925-ig, amely
annyi áldozatot szedett volna, mint
az anaemia perniciosa, a vészes vér-
szegénység. Egy évre rá Georg R.
Minot már negyvenöt ember életét
mentette meg. Egyszerűen, mint vala-
mi falusi kuruzsló, májbetegséssel.

*

Spencer a kiütéses láz okozóját is-
merte fel, Miss Evans a tejbacillus-
kat tette ártalmatlanná Wagner Jau-
reggel pedig Schaudinn és Bordet
küzdöttek a vérbaj ellen. Végül a há-
rom nap-orvossal Finsennel, Rollier-
rel és Strandberggel záródik a könyv.

Mindegyik munkássága megrázó és
emberfeletti. Mindannyian önzetlenül
és önfeláldozóan küzdöttek. S ahogy
ezt a gigantikus harcot olvassuk éle-
tünkért a haemolyticus streptococcus
szokkal, a természet szépségeinek él-
vezete, az ételszeretet fokozódik ben-
nünk. Gyönyörrel halljuk a madarak
dalát és élvezzük a felkelő nap eny-
he sugarait, miközben mélyen ma-
gunkba szívjuk a friss reggeli le-
vegőt.

Még a legnyomorultabb sorsban élő
is ragaszkodik az életéhez. Mindenki
szeret élni és mindenkinek joga van
az életéhez. Ha egészségéről va szó,
elmosódik az osztálykülönbség. A sze-
gény is gazdag is egyformán beteg
lehet. De, ha a betegség gyógyítását
nézzük, akkor annál félelmetesebben

ott csak a munkának van becsülete és nincs terük azoknak az apró szélhámosságoknak, amelyekkel eddig valahogy mégis eltengődött. Az éhségtől elcsigázva elvánszorog Rákhel sirjáiig és ott miután a méltatlankodó őrnök elmond egy mesét a zsinagógában sípoló gyerekről, szabályszerűen meghal.

Lasik Rojtschwantznak semmi más ambíciója nincs, mint hogy naponta jóllakjék és ez a szerény célja is minduntalan konfliktusba keveri azzal a renddel, amelynek kapcsai közé van szorítva, a szovjetek köztársaságában épp úgy, mint a kapitalista államokban, a galutban épp úgy, mint az új zsidó országban. Emberek, intézmények és viszonyok mindig mindenütt egyformák és szenvedéssel kell adózunk a kegyért, hogy a föld a hátán hordoz bennünket. A kis Rojtschwantz az emberi részvétlenség nyílzáporában talmudi bölcseségekből tart pajzsot maga elé, de ilyen módon legfeljebb csak a lelke nyugalalmát konzerválhatja, a testét azonban nem óvhatja meg az időelőtti elmulástól.

Ehrenburg a szatíra torz vonalainak egy-egy hajlásában megkapó igazságokat helyez el. Ezek között a legmarkánsabb az, hogy nincs az az üdvöt ígérő társadalmi vagy politikai átalakulás, amelyért érdemes volna feláldozni akár csak egy ember életét is. A nagy orosz író kvalitásai teljes fényben csillognak ennek a könyvnek a lapjain, amelyek frappánsul igazolják a szatíra horáciusi meghatározását: nevetve mondani meg az igazat.

Lasik Rojtschwantzot Goda Gábor fordította magyarra ügyesen és görbülékenyen. A magyar fordítás a Kosmos könyvkiadóvállalat kiadásában jelent meg.

Ujhelyi Miklós

Max Brod: Reubeni herceg

A tömegfantázia megáradt hullámainak minden korban akadtak mesterei uszói, akik rekordot érnek el a nép hiszékenységének kizsákmányolásában. A messiánizmus területén különösen azokban a századokban, amikor vallási mozgalmak korbácsolták fel a kedélyek nyugalmát, jelentkeztek félig szélhámosok, félig proféták, akiknek különös pályafutása végül is tragikumba torkollott. Ilyen karriert rajzolt ki Max Brod: a Reubeni herceg című regényében.

A jámbor és tudós prágai tóramásoló fia, Dávid már gyermekkorában felfigyel a tételre: Szeresd az Örökkévalót mindenfajta hajlamokkal, a jóval és rosszal egyaránt. Amint Dávid fiatalemberré cseperedik, viszonyt köt egy keresztény lánnyal és a körülmények úgy alakulnak, hogy ezáltal egy nagy veszedelmet hárihat el a prágai zsidóság feje felől. Dávid igazolva látja az elvet, hogy az Örökkévalót jó és rossz hajlamokkal egyaránt szeretni kell. Miután a szerelmi viszonyt kénytelen-kelletlen likvidálja, nagy célt tűz ki maga elé: diplomáciai uton lehetővé teszi, hogy a Szentföld ismét a zsidóság kezére kerüljön. Tervét arra a hazugságra építi fel, hogy ő egy arabiai zsidó királyság meghatalmazott követe. Ezzel a hazugsággal akarja szolgálni Izrael Istenét, aki odaesküdté az ígért földjét kiválasztott népének. Fehér lovon vonul be Rómába, összekötetést talál magához a pápához, impozáns sikereket ér el, barátságot köt Michelangeloval és Machiavellivel, a zsidóságból egyre több rajongó gyűlekezik köréje, míg végül beteljesedik a sorsa: Regensburgban elfogják és ölelte az inkvizíció börtöneiben kallódik el.

A tulajdonképeni regény a könyv első része, amely csupa poézis és a meglevenítő művészet bravurja. Ez az első rész egyébként is kerek egész, amelynek, mint regénynek, nem kívánkozik folytatása. A második rész olvasmányának szintén rendkívül érdekes, de művészi szempontból tekintve, inkább csak történelmi enunciaciója azoknak a Dávid körül csoportosuló adatoknak és tényeknek, amelyeket a történelmi feljegyzések er-

ről a titokzatos embertől megőriztek. Mozgalmas és karakterisztikus körkép a tizenhatodik század első évtizedeiről. Minden esetre a könyv bepillantást enged a zsidó probléma tragikus mélységeibe.

Max Brod igen értékes és lebilincselően érdekes könyvének magyar fordítása, Horváth Zoltán elismerésméltó munkája, most jelent meg a budapesti „Tabor” kiadásában.

Ujhelyi Miklós

Kalangya hírei

Németh László „Ember és szerep” című írásművének folytatása e számból írójának gyöngélkedése miatt kimaradt. A folytatások közlését jövő számunkban újra megkezdjük.

1934 SZEPTEMBER

KALANGYA

9. SZÁM

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztők:

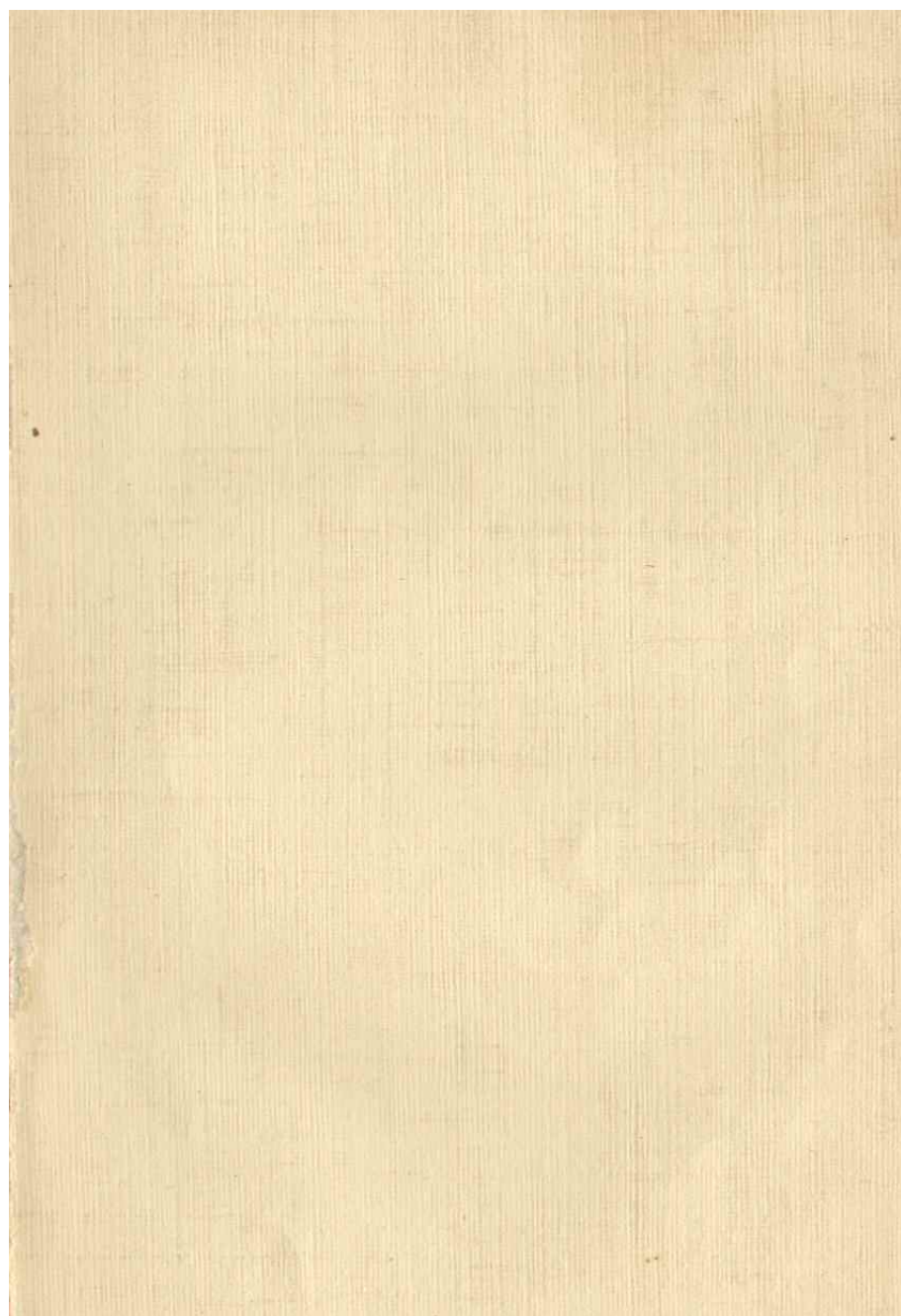
SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDE FERENC.

Felölös szerkesztő: Blazsek Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe: SUBOTICA, POSTFAH 122. Szerkesztőség: Szubotica, Manojlovićeva ulica 3.

Kiadótulajdonos: Inotay Béla Szubotica, Jagodinska ulica 1.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia” könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Koslós Márton nyomása, Noviszád.

Előfizetési árak:

Jugoszláviában:

Számonként	Din. 15—
Negyedévenként	Din. 45—
Félévenként	Din. 90—
Egész évre	Din. 180—

Magyarországon:

Számonként	Pengő 2—
Negyedévenként	Pengő 6—
Félévenként	Pengő 12—
Egész évre	Pengő 24—
